

VANKEUSAJAN SUUNNITTELUSTA TOIMINTAAN

Tapauskohtainen realistinen arviointitutkimus rangaistusajan suunnitelmien toteuttamisesta

Sanna Riila
Opinnäytetyö, kevät 2012
Diakonia-ammattikorkeakoulu
DIAK Etelä, Helsinki
Sosiaalialan koulutusohjelma
Ylempi ammattikorkeakoulututkinto
Sosionomi (YAMK)

TIIVISTELMÄ

Riila, Sanna. Vankeusajan suunnittelusta toimintaan. Tapauskohtainen realistinen arviointitutkimus rangaistusajan suunnitelmien toteuttamisesta. Helsinki, kevät 2012, 146 s., 3 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Etelä Helsinki. Sosiaalialan koulutusohjelma, Päähteet ja syrjäytyminen, sosionomi (YAMK).

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, kuinka rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutuminen on edistynyt vankeusaikana, mitä vaikutuksia suunnitelluilla interventioilla on ollut ja miten suunnitelman mukainen toiminta on käytännössä vankeusaikana toteutettu. Tarkoituksena oli myös selvittää, millaisia kehittämishaasteita suunnitelmalliseen rangaistusajan toteuttamiseen liittyy ja tätä kautta palvelu rikosseuraamusalan toimijoita työn kehittämisessä.

Tutkimus tehtiin tapauskohtaisena realistisena arviointitutkimuksena käyttäen laadullisia aineistonkeruu- ja analysointikeinoja. Tutkimusaineistona käytettiin dokumentti- ja haastatteluaineistoa. Haastatteluaineisto koostui seitsemästä yksilöhaastattelusta, jotka toteutettiin kolmessa eri Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen vankilassa, joista yksi oli avolaitos ja kaksi suljettua vankilaa. Dokumenttiaineisto koostui haastateltavien henkilöiden rangaistusajan suunnitelmista sekä jokaisesta henkilöstä tehdyistä merkinnöistä vankitietojärjestelmään. Aineisto hankittiin kokonaisuudessaan kesä-syyskuun 2011 aikana. Aineiston käsittelyssä ja analysoinnissa noudatettiin realistisen arviointitutkimuksen periaatteita analysoimalla ennalta muodostetun ohjelmateorian pätevyyttä tapauskohtaisesti konteksti-mekanismi-tulos-yhteyksien avulla.

Tulokset osoittivat, että rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden edistyminen ja suunniteltujen interventioiden vaikutukset vaihtelivat tapauskohtaisesti varsin suuresti. Suunnitelman laatimisesta ja käytännön toteutuksesta yksilötasolla löytyi sekä positiivisia että negatiivisia vaikutuksia. Ennalta asetettu ohjelmateoria vahvistui kahdessa tapauksessa. Muiden kohdalla ohjelmateoria ei vahvistunut johtuen ohjelmateorian toteutusvirheestä ja mahdollisesta teoriavirheestä. Myönteisiä vaikutuksia rikoksettoman elämäntavan valmiuksien kasvamiseen tapahtui tulosten mukaan helpoiten tilanteissa, joissa yksilön uusimisriskitekijöiden tarkka määrittely onnistui, yksilöllä oli mahdollisuus osallistua toimintaan, joilla riskitekijöihin päästään vaikuttamaan, interventioiden sisältö ja yksilön muutosvalmius vastaavat toisiaan, vangilla oli aito mahdollisuus vaikuttaa suunnitelmansa sisältöön ja toteutukseen ja toteutetut interventiot eivät jää vain vankeusajaksiksi, vankilan ulkopuolisesta todellisuudesta irrallisiksi tapahtumiksi.

Kaksi keskeisintä suunnitelmallisen rangaistusajan kehittämishaastetta olivat yhteistyösuhteen kehittäminen vangin ja arviointikeskuksen työntekijän välillä suunnitelman laatimisvaiheessa sekä rangaistusajan suunnitelmallisen toiminnan seurannan tehostaminen ja rangaistusajan suunnitelmien päivitysten toteuttaminen.

Asiasanat: rangaistusajan suunnitelma, riski- ja tarvearvio, what works-periaatteet, kehittämishaasteet, realistinen arviointitutkimus

ABSTRACT

Riila Sanna. Realistic case evaluation of sentence planning.

146 p., 3 appendices. Language: Finnish. Helsinki, Spring 2012.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services, Intox-
icants and Social Exclusion. Degree: Master of Social Services.

The object of the study was to examine how well the goals defined in sentence plans came true during sentence time, what the effects of sentence time interventions are and how interventions have been executed in practice. The study also aimed at finding out what kind of needs there are for improving sentence practices.

The study was carried out as realistic case evaluation, using qualitative methods in collecting and analyzing data. The research material consisted of both documents and interview data. The interview material was collected by interviewing seven offenders serving their sentence in Criminal Sanction Region of Southern Finland. The interviews took place in three different prisons, of which one was open and two closed. The documents consisted of the sentence plans and other notes written in prison data base about the interviewees. The material was collected during the period June-September 2011. The material was analyzed by following the principles of realistic evaluation in forming and testing programme theory with the help of context-mechanism-outcome pattern configurations.

The study showed that the effects of sentence time interventions varied in single cases quite greatly. There were both negative and positive outcomes from making the sentence plan and implementing the planned interventions. The programme theory became confirmed in two cases. In other cases it did not become confirmed due to a theory implementation failure and possible theory failure. According to the study, the convict's resources to adopt in life without crime were most likely improved if the offender's risk assessment was exact during sentence time, the offender was able to participate in treatment programs designed to decrease reoffending and the type and style of treatment was compatible with offender's responsiveness to change. Positive outcomes followed also if the offender had genuine opportunity to influence the content of his sentence plan and the interventions carried out during sentence time continued at some form after releasing from prison.

The two main targets for improvement were the co-operation between offender and Assessment Centre during sentence time planning, updating and monitoring the interventions and treatment programs.

Keywords: sentence plan, risk and need assessment, what works principles, challenges for improvement, realistic evaluation

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 EHDOTON VANKEUSRANGAISTUS SUOMESSA.....	7
2.1 Historiallista taustaa	7
2.2 Kriminaalipolitiikan ja rangaistusjärjestelmän lähihistorian muutokset.....	9
2.3 Vuoden 2006 vankeuslaki ja aluevankilajärjestelmä	13
2.4 Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiouudistus vuonna 2010 ja tulevaisuuden näkymiä	16
3 SUUNNITELMALLINEN RANGAISTUSAIKA	20
3.1 Rikollisuutta selittävä what works-teoria ja sen soveltaminen Suomessa	20
3.2 Rangaistusajan suunnitelma	29
3.2.1 Rangaistusajan suunnitelman tavoitteet ja sisältö	29
3.2.2 Rangaistusajan suunnitelman laatiminen Etelä-Suomen rikosseuraamus- alueen arviointikeskuksessa	31
3.2.3 Rangaistusajan suunnitelman ja vankeusajan käytännön toiminnan välinen suhde	35
4 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA METODISET RATKAISUT	38
4.1 Tutkimuksen menetelmälliset lähtökohdat	38
4.2 Realistinen arviointitutkimus ja ohjelmateoria	40
4.3 Tutkimusaineiston hankinta	46
4.3.1 Haastatteluaineiston kokoamisesta – lähtökohdat ja rajauskriteerit.....	47
4.3.2 Haastatteluaineiston kokoamisesta – käytännön toteutus	49
4.3.2 Dokumenttiaineistosta.....	50
4.4 Aineiston analyysi	51
4.5 Tutkimuksen luotettavuus ja eettiset kysymykset.....	55
5 TUTKIMUSTULOKSET	59
5.1 Havainnot dokumenttiaineistosta	59

5.1.1 Kontekstit: lähtötilanne ja staattiset kontekstit	59
5.1.2 Muutokset konteksteissa	63
5.1.3 Mekanismit: oletukset toimivista interventioista	65
5.1.4 Muutokset mekanismeissa	69
5.1.5 Tulokset: tavoitteet toteutuvat, mikäli toimintaan osallistutaan?.....	74
5.2 Havainnot haastatteluaineistosta	77
5.2.1 Vankeuden ulko-ja sisäpuoliset kontekstit – olosuhteiden avoimuuden merki- tys	77
5.2.2 Suunnitelman laatimiseen ja siihen sitoutumiseen vaikuttavat mekanismit ..	87
5.2.3 Vankeusajan käytäntöjen positiiviset ja negatiiviset mekanismit.....	93
5.3 Tulokset - tavoitteiden edistyminen ja vaikutukset uusimisriskiin	107
5.4 Suunnitelmallisen rangaistusajan kehittämishaasteet	119
 6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA	126
6.1 Paluu tutkimuskysymyksiin ja ohjelmateoriaan.....	126
6.2 Ohjelmateoria vahvistuu	128
6.3 Ohjelmateorian toteutusvirhe ja mahdollinen teoriavirhe.....	130
6.4 Keskeisimmät kehittämishaasteet	135
 LÄHTEET.....	137
 LIITE 1: Teemahaastattelurunko	142
 LIITE 2: Haastateltaville lähetetty kirje.....	144
 LIITE 3: Suostumuslomake	146

JOHDANTO

Rikosseuraamusalalla on Suomessa viimeisten vuosikymmenien aikana tapahtunut mitavia muutoksia, joista organisaatiotasolla tapahtuneilla uudistuksilla on ollut ehkä kaikkein mullistavimmat vaikutukset alan sisäisiin työkäytäntöihin. Vuonna 2006 voimaan tullut uusi vankeuslaki on ohjannut ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavien rangaistusaikaa entistä suunnitelmallisempaan suuntaan. Pyrkimys vaikuttavaan rangaistusaikaan on tullut entistä tärkeämmäksi ja tätä tarkoitusta varten uusimisriskin vähentämiseen tähtäävät toimenpiteet on pyritty yksilötasolla toteuttamaan siten, että niillä on todellista vaikutusta vankilaan tuomitun rikoskäyttäytymiseen. Uusimisriskin arvioinnista ja siihen pohjautuvasta rangaistusajan suunnitelmasta on tullut yksi keskeisimmistä rangaistusaikaisista toimintoja ohjaavista työkaluista.

Mitä vaikutuksia nykymuotoisella rangaistusajan suunnittelulla sitten on uusimisriskiin ja vankilaan tuomitun henkilön elämään? Miten laadittua suunnitelmaa toteutetaan vankilan arjessa ja minkälaisia kokemuksia vankilaan tuomituilla on suunnitelman laatimisesta ja sen toteutuksesta. Näihin kysymyksiin olen tässä opinnäytetyössäni etsinyt vastauksia realistisen arviointitutkimuksen viitekehyksessä. Annan vastauksia kysymyksiin, mikä toimii, kenelle ja missä tilanteessa sekä mitä kehittämishaasteita suunnitelmallisen rangaistusajan toteuttamisessa on.

Opinnäytetyöni on tarkoitus palvella ennen kaikkea omaa työyhteisöäni, Etelä-Suomen rikosseuraamusalan arviointikeskusta, mutta myös laajemmin koko rikosseuraamusalaa. Opinnäytetyöni on toteutettu Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella kesä-syyskuussa 2011. Haastattelemani henkilöt ovat olleet avainasemassa opinnäytetyöni sisällön rakentumisessa. Heidän kertomat kokemukset rangaistusajasta tuovat esille tärkeitä huomioita vankeusajan käytännöistä sen alkuvaiheista vankeuden loppuvaiheeseen. Yhtä tärkeässä roolissa on ollut käytettävissä ollut dokumenttiaineisto. Toivon, että opinnäytetyöni sekä nostaa esille rikosseuraamusalan kehittämiskohteita että herättää ajatuksia ja keskustelua rikosseuraamusalalla työtään tekevien henkilöiden ja myös rangaistusta suorittavien henkilöiden välillä.

2 EHDOTON VANKEUSRANGAISTUS SUOMESSA

2.1 Historiallista taustaa

Kun pyrkimyksenä on tarkastella ja analysoida suomalaisen rangaistuskäytännön ja ehdottoman vankeusrangaistuksen sisältöä nykytilanteessa, on hyödyllistä ensin kääntää katse menneisyyteen. Rangaistusjärjestelmä on muodostunut nykyisen kaltaiseksi yhteiskunnan kehityksen myötä ja tulevaisuuden muutokset tulevat siihen myös väistämättä vaikuttamaan. Ei voida myös täysin jättää huomiotta globaaleja yhteiskunta- ja kriminaalipoliittisia ratkaisuja, koska niillä on yhä enenevässä määrin vaikutusta myös suomalaiseen poliittiseen päätöksentekoon. Suomi on osa Eurooppaa ja osa Pohjoismaita ja näin ollen suomalainen rangaistusjärjestelmä on myös osa laajempaa eurooppalaista järjestelmää.

Eri aikakaudet ja vallitsevat aatesuuntaukset ovat vaikuttaneet suomalaiseen rangaistusjärjestelmään erityisesti kriminaalipoliittisten painotusten kautta. Perinteisesti kriminologian piirissä kehitystä on kuvattu kolmen koulukunnan kautta, joita ovat klassinen koulukunta, positivismi eli hoitoideologia ja uusklassinen koulukunta. Näiden koulukuntien yhteydessä on viitattu niin sanottuun kriminaalipoliitiikan heiluriin, jolla tarkoitetaan liikettä, jossa jonkin ajan kuluttua koulukuntaan kohdistuvan kritiikin kautta palataan vanhaan, ei välttämättä kuitenkaan aivan sellaisenaan. Tämän ajatuksen mukaan rangaistuspoliittinen heiluri liikkuu vuosikymmenien- ja satojen kuluessa liikettä, jonka päissä ovat yleisestäävyys ja erityisestäävyys sekä tekokeskeisyys ja tekijäkeskeisyys. (Laine 2007, 350-351.)

Yleisestäävyys kytkeytyy ennen kaikkea lain rangaistusuhkiin. Tässä yhteydessä puhutaan myös niin sanotusta pelotevaikutuksesta, jossa rangaistukseen liittyvä uhka muodostaa välittömän motiivin tekijälle pidättäytyä teosta. Välittömän pelotevaikutuksen ohella rangaistuksen oletetaan vaikuttavan myös välillisemmin yleiseen moraaliin ja lainkuuliaisuuteen. Ajatus on, että rangaistus vaikuttaa vähitellen myös ihmisten käsityksiin tekojen hylättävyydestä ja että ihmiset seuraavat lakia myös lain oman arvovalan vuoksi. (Lappi-Seppälä 2006, 69-70.)

Erityisestävyys tarkoittaa rangaistuksen vaikutusta tuomittuun itseensä, jota voidaan tavoitella eri tavoin. Voidaan erottaa toisistaan rangaistuksen varoitusvaikutus, pyrkimys sosiaaliseen kuntoutukseen ja asenteiden muutokseen sekä yksinkertaisesti vaaratomaksi tekemiseen. (Lappi-Seppälä 2006, 70.)

Koulukuntien vaikutukset suomalaiseen rangaistusjärjestelmään ovat vaihdelleet siten, että klassisen koulukunnan rikollista tekoa ja rikollisen henkilön sivuuttamista korostava ajattelu oli voimissaan 1700-luvulla. 1800-1900-luvuilla siirryttiin positivismiin eli hoitoideologian aikaan, jolloin biologia, lääketiede, psykologia, psykiatria ja sosiologia aloittelivat voittokulkuaan. Tuolle ajanjaksolle tyypillistä oli keskittyminen ennen muuta rikolliseen yksilöön ja näin tapahtui siirtymä tekijäkeskeisyyteen. Uusklassinen koulukunta syntyi paluuna vanhaan ja päähuomio palautettiin jälleen itse rikolliseen tekoon, ei tekijän taustaan. Klassisen ajattelun mukaisesta tekijän täydellisestä sivuuttamisesta haluttiin kuitenkin päästä eroon ja katsottiin järkeväksi hyväksyä sekä lieventävät asianhaarat että syyntakeettomuus. Uusklassinen koulukunta on vaikuttanut erityisesti 1970-luvulta lähtien ja siinä on ollut vahva painotus yleisestävyyteen. (Laine 2007, 351-355.)

Vapausrangaistukset otettiin laajempaan käyttöön Suomessa 1800-luvulla, jolloin niitä oli kahta lajia, vankeutta ja kuritushuonetta. Rangaistuksen täytäntöönpanossa omaksuttiin tuolloin rikollisen parantamiseen tähtäävä progressiivijärjestelmä. Sen mukaan vankeuden tavoitteena oli vangin parantaminen ja sopeuttaminen yhteiskuntaan. 1960- ja 1970-luvuilla suhtautuminen laitosrangaistuksiin kohtaan muuttui aikaisempaa kriittisemmäksi. Usko vankilan parantavaan vaikutukseen alkoi hiipua vankilan erityisistä vaikutuksista kartoittaneiden tutkimusten myötä. Eri puolilla Eurooppaa toteutettiin joukko vankilareformeja, joiden keskeisenä ajatuksena oli laitostäytäntöönpanon rajoittaminen ja progressiivijärjestelmästä luopuminen. (Lappi-Seppälä 2006, 94-95.)

Suomessa keskeisin uudistus toteutettiin vuonna 1975, jolloin luovuttiin progressiivijärjestelmästä ja siirryttiin yksilajiseen vapausrangaistukseen, jonka nimeksi tuli vankeus. Parannustavoitteen sijasta vankeusrangaistuksen pääsisällöksi muodostui vapauden menetys ja täytäntöönpanoa ohjaavaksi yleisperiaatteeksi niin sanottu normaaliusperiaate. Sen mukaan laitosten tulee mahdollisuuksien mukaan vastata yhteiskunnassa yleensä vallitsevia oloja. (Lappi-Seppälä 2006, 95.)

Usko rikoksentekijöiden ja vankien yksilölliseen käsittelyyn alkoi elpyä erityisesti 1980- ja 1990-luvulla. Edelleen 2000-luvulle tultaessa kriminologiassa tapahtui selkeä paradigman muutos uuspositivismin, uushoitoideologian aikaan. (Laine 2007, 355-356.) Siirtyminen uuspositivismin aikakaudelle on vaikuttanut merkittävästi niihin vallitseviin näkemyksiin ja teorioihin, joilla rikollisuutta ja rikollisuuteen vaikuttamista pyritään nykyään selittämään. Palaan tähän aiheeseen tarkemmin suunnitelmallista rangaistusai-kaa ja niin sanottua what works-teoriaa käsittelevässä luvussa.

2.2 Kriminaalipolitiikan ja rangaistusjärjestelmän lähihistorian muutokset

Suomalainen rangaistusjärjestelmä on viimeisten vuosikymmenien aikana kokenut varsin suuria muutoksia. Uusia rangaistusmuotoja on otettu käyttöön ja niitä myös kehitetään jatkuvasti. Nykyisen rangaistusjärjestelmän monimuotoisuudesta saa ehkä parhaan kuvan tarkastelemalla sivulla 11 olevaa kaaviota rikosprosessin kulusta. Siitä on nähtävissä, että ehdoton vankeusrangaistus on vain yksi seuraamus monesta mahdollisesta, joihin tuomioistuimien voi ratkaisussaan päätyä. Ehdoton vankeus on suomalaisen rikoslain ankarin rangaistus ja sitä käytetään monin verroin harvemmin, kuin esimerkiksi yhdyskuntapalvelua tai sakkoja (Laitinen & Aromaa 2005, 244).

Ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavien henkilöiden määrä on ollut Suomessa aikaisemmin poikkeuksellisen korkea muihin pohjoismaihin verrattuna. Vankiluvun muutokset kertovat omalta osaltaan kriminaalipolitiikan ja rangaistusjärjestelmän muutoksista. Vankiluku osoitti laskevaa suuntausta 2000-luvun alkupuolelle saakka. Vankiluku kääntyi kasvuun 2000-luvun alussa ja oli korkeimmillaan vuosikymmenen puolivälissä, jolloin vankeja oli 36 prosenttia enemmän vuosituhannen alkuun verrattuna. Vuonna 2006 vankien määrä kääntyi jälleen laskuun. Vuonna 2009 vankien päivittäinen keskimäärä oli 3 492, mikä oli 10 prosenttia pienempi vuoteen 2005 verrattuna. (Blomster, Linderborg, Muiluvuori, Salo & Tyni 2011, 8.) Selitystä vankimäärien muutoksille voidaan etsiä muun muassa rangaistuskäytännöistä, vaikkakin muun muassa Bondesson toteaa pohjoismaisia rangaistuskäytäntöjä tutkivassa artikkelissaan, että selkeää muutosta rangaistustrendeissä ei 1980-luvun alkupuolelta ole löydettävissä. Etenkin huumausainerikoksista on annettu kuitenkin selkeästi aikaisempaa pidempiä tuomioita koko Pohjoismaissa ja tämä on näkynyt vankiloiden yliasutuksessa. Suomessa ja Ruotsissa on-

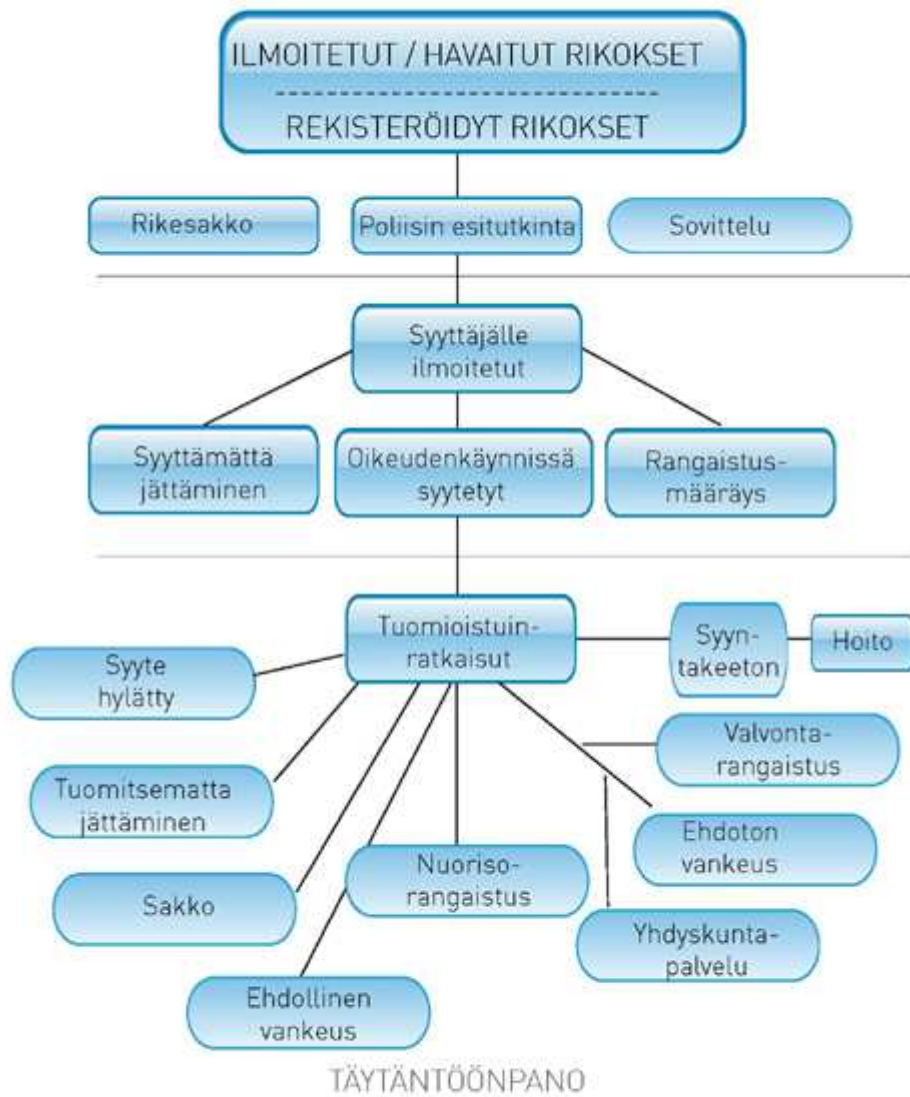
myös annettu enenevässä määrin elinkautisia vankeusrangaistuksia, mikä jonkin tulkinnan mukaan on osoitus ankarammasta kriminaalipoliittisesta linjasta (Bondesson 2005, 191.)

Vankiluku on jatkanut laskuaan nykyhetkeen saakka siten, että elokuussa 2011 vankien päivittäinen keskimäärä oli 3044, kun se vastaavaan aikaan edellisvuonna oli 3103 (Vankilukuilmoitus 16.8.2011). Vankiluvun alenemiseen ei voida löytää yksiselitteisiä syitä. Bondessonin mukaan merkittävimmät syyt löytyvät kuitenkin suomalaisen yhteiskunnan asenteellisesta muutoksesta, jonka myötä esimerkiksi yhdyskuntapalvelurangaistuksen hyväksyminen uudeksi rangaistusmuodoksi on mahdollistunut. Kyse on Bondessonin mukaan ollut myös yleisestä päätöksentekotasolla vallitsevasta ilmapiiristä, jossa kaikki osalliset ovat sitoutuneet vankiluvun alentamistavoitteeseen. (Bondesson 2005, 190.) Edelleen on syytä huomioda, että eurooppalaisella vertailutasolla Suomen vankiluku on varsin alhainen. Esimerkiksi vuonna 2003 Suomen vankiluku oli koko Eurooppaan verrattuna 52 % alhaisempi. (Bondesson 2005, 190.)

Vankilukujen kehitystä tutkineiden kriminologioiden mukaan vankien määrään vaikuttaa erityisesti vankeudessa vietetyn ajan pituus. Maissa, joissa tehdään eniten rikoksia, ei välttämättä ole suurimmat vankiluvut. Sen sijaan rangaistuksen pituudella on selkeä vaikutus vankien määrään. (Aebi, Barclay, Jehle & Killias 2000, 3.) Laine toteaa, että suurten vankilukujen maissa on poikkeuksetta pitkät tuomiot ja ehdonalaan vapautteen pääseminen on vaikeaa tai olematonta (Laine 2007, 345).

Vankiluvulla mitattuna Suomi kuuluu nykyään maltillisen kriminaalipolitiikan maihin. Vankilukua on pyritty tietoisesti madaltamaan erilaisin keinoin. Aluksi vankiluvun alenemiseen pyrittiin laajentamalla sakkojen ja ehdollisen rangaistuksen käyttöä. Yhdyskuntapalvelun ja nuorisorangaistuksen käyttöönotto olivat merkittäviä 1990-luvun muutoksia, joista etenkin mahdollisuus muuttaa korkeintaan kahdeksan kuukauden ehdoton vankeusrangaistus yhdyskuntapalveluksi vaikutti osaltaan vankilukujen alenemiseen. Uusista seuraamuksista yhdyskuntapalvelu vakiinnutti alun kokeiluvaiheen jälkeen asemansa koko maassa. Nuorisorangaistuksen käyttö on sen sijaan jäänyt vähäiseksi. (Blomster ym 2011, 9.)

RIKOSPROSESSIN KULKU

KUVIO 1. Rikosprosessin kulku

Lähde: Rikosseuraamuslaitos i.a.

Tarve seuraamusjärjestelmän kehittämiseksi ja uusien vaihtoehtojen löytämiseksi kasvoi 1990-luvulta lähtien rikollisuuden ja sen taustalla olevien ongelmien muuttuessa haasteellisemmiksi. 2000-luvulle tultaessa tehtiin yksittäisiä seuraamuksia ja koko seuraamusjärjestelmää koskevia laajempia muutoksia ongelmien ratkaisemiseksi. Lakiin lisättiin mahdollisuus liittää yhden vuoden ylittävien ehdollisten vankeusrangaistusten tehosteeksi yhdyskuntapalvelua. Harkinnanvaraisuutta ehdollisesti rangaistujen nuorten valvontaan määrittämisessä lisättiin. Sakon muuntorangaistusta koskevaa lainsäädäntöä lievennettiin. (Blomster ym. 2011 9.)

Organisaation tasolla tapahtui 2000-luvulla merkittäviä muutoksia, joista ensimmäinen oli Rikosseuraamusviraston perustaminen vuonna 2001. Se perustettiin osana oikeusministeriön kriminaalipoliittisia ja rangaistuksen täytäntöönpanoa koskevia uudelleenjärjestelyjä. Tuolloin lakkautettiin oikeusministeriön vankeinhoito-osasto ja rikosseuraamusvirastoon siirrettiin Kriminaalihuoltolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen operatiiviseen johtamiseen sekä niiden yhteiseen keskushallintoon liittyvät tehtävät. Vankeinhoitolaitos jakautui Suomessa tuolloin kolmeen eri vankeinhoitoalueeseen ja kustakin alueesta vastasi Rikosseuraamusvirastossa työskentelevä aluejohtaja. Tuolloin aloitettiin myös sijoittajayksikkötoiminta, joita oli yhteensä kuudessa eri vankiloissa. Yli kahden vuoden mittaista vankeusrangaistusta suorittavat vangit sijoitettiin oman alueen sijoittajayksikköön, jossa vangille tehtiin riski- ja tarvearvio sekä laadittiin sen pohjalta rangaistusajan suunnitelma. Alle kahden vuoden pituista vankeusrangaistusta suorittavat vangit sijoitettiin kotikunnan perusteella määräytyvään vankilaan. Keskeisimmät vankeille järjestettävät toiminnot olivat työ ja koulutus sekä tavoitteelliset toimintaohjelmat ja päihdekuntoutus. (Mohell & Pajuoja 2006, 359-360.)

Suurin ehdotonta vankeusrangaistusta koskeva muutos oli vuonna 2006 voimaan tullut uusi vankeuslaki. Tarve uuden lain muodostamiselle nousi etenkin aikaisemman lainsäädännön sekavuudesta ja siitä, että se ei kaikilta osin täyttänyt perustuslaillisia vaatimuksia, joiden mukaan vapautensa menettäneiden perusoikeuksia voidaan rajoittaa vain eduskuntalain tasoisella säännöksellä, ei lakia alemmanasteisin normein. Käytännössä näin oli kuitenkin toimittu. Yksi uuden lain tarkoituksista oli korjata tästä aiheutuneita ongelmia. (Lappi-Seppälä 2006, 95-96.)

2.3 Vuoden 2006 vankeuslaki ja aluevankilajärjestelmä

Kun uutta lainsäädäntöä alettiin valmistella, tarkoitus oli luoda laki, joka määrittelee koko vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoprosessia. Kyseessä oli vankeusrangaistuksen kokonaisuudistus, jossa korostuivat erityisesti Vankeinhoitolaitoksen kaksi tehtävää: huolehtia yhteiskunnan, henkilökunnan ja vankien turvallisuudesta sekä velvollisuus toimia vangin kanssa niin, että hänen valmiutensa elää rikoksetonta elämää paranevat (Mohell & Pajuoja 2006, 15). Taustalla vaikuttivat sekä perustuslailliset näkökohdat ja vanhentunut lainsäädäntö että kansainväliset sopimukset ja suositukset, joista Yhdistyneiden kansakuntien vankeinhoidon vähimmäissäännöt ja Euroopan neuvoston vankilasäännöt olivat keskeisimpiä. Mohell ja Pajuoja toteavat vankeinhoidon kokonaisuudistusta koskevassa käsikirjassaan, että uudelle laille on tarvetta jo siitäkin syystä, että kansainvälinen kriminaalipoliittinen ajattelu on viime vuosikymmeninä muuttunut. Vankeuden täytäntöönpanossa rangaistuksen ja hoidon, pakon ja palvelun jyrkästä erottelusta on luovuttu tai ollaan luopumassa. Uudentyyppinen ajattelu ilmenee eri maiden lainsäädännössä vankeinhoidolle asetettujen tavoitteiden muotoilussa. Tavoitteeksi on aikaisempaa korostuneemmin kirjattu uusintarikollisuuden vähentäminen ja vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen. Vangin omaehtoista sitoutumista on pyritty lisäämään tietynlaisella paluulla progressiiviseen järjestelmään, esimerkiksi asteittaisella siirtymisellä vankeusrangaistuksen aikana vapaampiin olosuhteisiin. (Mohell & Pajuoja 2006, 18.)

Uuden vankeuslain myötä keskeiseksi tavoitteeksi muodostui pyrkimys siirtyä suunnitelmalliseen ja yhtenäiseen täytäntöönpanoon. Vankeuslain yhteydessä uudistettiin myös ehdonalaiseen vapauteen liittyviä säädöksiä sekä otettiin käyttöön valvottu koevapaus, jolla mahdollistettiin vapauteen pääseminen ennen lakisääteistä määräaika. (Blomster ym. 2011, 7.) Valvottuun koevapauteen sijoitettujen vankien määrä onkin vähitellen kasvanut siten, että vuonna 2010 valvottuun koevapauteen sijoitettiin 395 vankia, mikä oli lähes nelinkertainen määrä vuoteen 2007 verrattuna. Valvotussa koevapaudessa vuonna 2010 olleiden vankien päivittäinen keskimäärä oli 102. (Blomster ym. 2011, 6.)

Vankeuslain 1 luvussa määritellään säännökset vankeuslain soveltamisalasta (1 §), vankeuden täytäntöönpanon tavoitteesta (2§) ja vankeuden täytäntöönpanon sisällölle ase-

tettavista vaatimuksista (3§). Täytäntöönpanon tavoitteista sanotaan seuraavaa: vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen vankeusaikana (Vankeuslaki 23.9.2005/767). Vankeuden täytäntöönpanon sisällölle asetetuissa vaatimuksissa korostetaan sitä, että vankeuden tarkoituksena ei ole vapauden menettämisen tai rajoittamisen ohella aiheuttaa ruumiillista kärsimystä, vahingoittaa tuomitun mainetta tai aiheuttaa tarpeetonta psyykkistä kärsimystä. Vankeus on pantava täytäntöön niin, että sen rangaistussisällöksi muodostuu vain vapauden menetyks. Samalla korostetaan myös sitä, että laitosoikeiden normaalisuus on perussääntö, johon on pyrittävä mahdollisuuksien mukaan. Myös vangin mahdollisuus ylläpitää terveyttään ja toimintakykyään on nostettu esille täytäntöönpanon sisällölle asetetuissa vaatimuksissa. (Mohell & Pajuoja 2006, 26-27.)

Uusi vankeuslaki aiheutti suuria muutoksia organisaation rakenteiden tasolla. Uusi organisaatio rakennettiin tuolloin keskusvirastona toimineen Rikosseuraamusviraston, viiden itsenäisen aluevankilan sekä valtakunnallisen terveydenhuoltoyksikön pohjalta. Vankeuslain 1 luvun 4 §:ssä säädetään aluevankiloista ja niiden tehtävistä: Vankeinhoitolaitokseen kuuluu aluevankiloita ja terveydenhuollon yksikkö. Aluevankilan tehtävä on panna täytäntöön tuomioistuimen määräämä vankeus ja tutkintavankeus. Aluevankila koostuu sijoittajayksiköstä ja vankiloista. Vankeinhoitolaitoksesta, aluevankiloista ja terveydenhuollon järjestämisestä Vankeinhoitolaitoksessa säädetään rangaistuksen täytäntöönpanon hallinnosta annetussa laissa (135/2001). (Vankeuslaki 23.9.2005/767.)

Aluevankilalla oli kokonaisvastuu toiminta-alueeltaan kotoisin olevien vankien vankeusrangaistuksen laillisesta, turvallisesta ja suunnitelmallisesta täytäntöönpanosta sekä tutkintavankeuden toimeenpanosta. Aluevankilaan kuului vankien rangaistusajan suunnittelusta ja siihen perustuvasta sijoittamisesta vastaava sijoittajayksikkö sekä vankeuden täytäntöönpanosta vastaavat vankilat. (Mohell & Pajuoja 2006, 364.)

Sijoittajayksiköiden perustaminen oli uuden vankeuslain merkittävimpiä muutoksia. Jo 2000-luvun alkupuolella oli yli kahden vuoden vankeusrangaistusta suorittaville laadittu riski- ja tarvearvio ja tämän pohjalta alustava rangaistusajan suunnitelma. Tuolloin sijoittajayksiköt eivät olleet itsenäisiä yksiköitä, vaan toimivat jonkun vankilan yhteydessä. Yli kahden vuoden rangaistukseen tuomitun vangin siirrosta päätti sijoittajayksikkö

sen jälkeen, kun se oli kuullut sen vankilan johtajaa, jonne vanki oli tarkoitus siirtää. Avolaitoksiin hakevien vankien avolaitosasioiden/päätösten valmistelu tehtiin sijoittajayksikössä, mutta Rikosseuraamusvirasto teki niihin liittyvät päätökset. (Rikosseuraamusvirasto, 2004 3-4.) Sijoittajayksikön toimintaa säädeltiin oikeusministeriön vankeinhoito-osaston ohjeella, ei lain tasolla. Näin ollen sijoittajayksikön rooli organisaatiossa oli jonkin verran sekava ja paljon pienempi, mitä se uudessa vankeuslaissa tuli olemaan.

Uuden vankeuslain mukaan sijoittajayksikkö ei ollut vankila, vaikka se vankilan yhteydessä toimikin. Sen pääasiallisena tehtävänä oli laatia vangeille rangaistusajan suunnitelmat ja vastata suunnitelman toteuttamisen ohjaamisesta ja seurannasta sekä vankeusprosessin etenemisestä kokonaisuudessaan. Sijoittajayksikkö päätti vankien siirtämisestä ja sijoittelusta aluevankilan toiminta-alueella. Sijoittajayksikön vastuu vankeusprosessin toteutumisesta edellytti vahvaa ja itsenäistä asemaa suhteessa vankiloihin, joten sijoittajayksikön johtajan päätösvalta oli laissa määritelty ylittävän vankiloiden johtajien päätösvalan. (Mohell & Pajuoja 2006, 366.)

Suomessa oli 1.10.2006 lähtien viisi aluevankilaa (Etelä-Suomen, Itä-Suomen, Kaakkois-Suomen, Länsi-Suomen ja Pohjois-Suomen aluevankila). Kullakin alueella oli yksi sijoittajayksikkö. Sijoittajayksikössä oli johtaja, joka päätti vangin rangaistusajan suunnitelmasta sekä teki vankien sijoittelu- ja siirtopäätöksen sen mukaan, kuin vankeuslaissa säädettiin. (Mohell & Pajuoja 2006, 30.) Uudistuksen tavoitteena oli vankeinhoidon organisaatio- ja henkilöstörakenteen sekä toimintatapojen uudistaminen siten, että muutos tukee vankeuslain ja tutkintavankeuslain mukaista kokonaisvaltaista ja suunnitelmallista täytäntöönpanoprosessia (Mohell & Pajuoja 2006, 363).

Sijoittajayksikkö oli uuden vankeuslain mukaan vahvasti mukana koko vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoprosessin ajan. Rangaistusajan suunnitelman laatimisen lisäksi sijoittajayksikkö vastasi suunnitelman toteuttamisen ohjaamisesta ja seurannasta sekä vankeusprosessin etenemisestä kokonaisuudessaan. Sijoittajayksikkö teki päätökset vankien siirtämisestä ja sijoittelusta aluevankilan toiminta-alueella. Se vastasi myös tiedonkulusta ja yhteydenpidosta muihin sijoittajayksiköihin sekä aluevankilan ulkopuolisiin tahoihin. Lisäksi sijoittajayksikkö vastasi aluevankilan vankipaikkakapasiteetin

käytöstä, kokosi perustietoja toimintojen suunnittelua ja kehittämistä varten sekä vastasi toimintojen vaikuttavuuden arvioinnista ja kehittämisestä. Rangaistusajan suunnitelmien laatimisesta sekä sijoittelutoiminnasta huolehtivat yhteistyössä sijoittajayksikön virkamiehet, jotka edustivat ainakin sosiaalityön ja perheasiain, terveydentilan, vankiturvallisuuden, koulutuksen, käyttäytymistieteiden ja työtoiminnan asiantuntemusta. (Mohell & Pajuola 366-367.)

Aluevankilaan siirtyminen ja uusi vankeuslaki sisälsivät useita toisiinsa liittyviä merkittäviä vankeinhoidon uudistuksia. Ne eivät koskeneet vain vankeinhoitoon sisältyvien yksittäisten tehtävien suoritustapoja vaan muuttivat myös rangaistusten täytäntöönpanon tapaa. Keskeisin tavoite oli toteuttaa vankeinhoidon periaateohjelmaan kirjattua vankeinhoidon tehtävää myötävaikuttaa uusintarikollisuuden vähentämiseen. (Heikkinen & Virkkunen 2008, 13.)

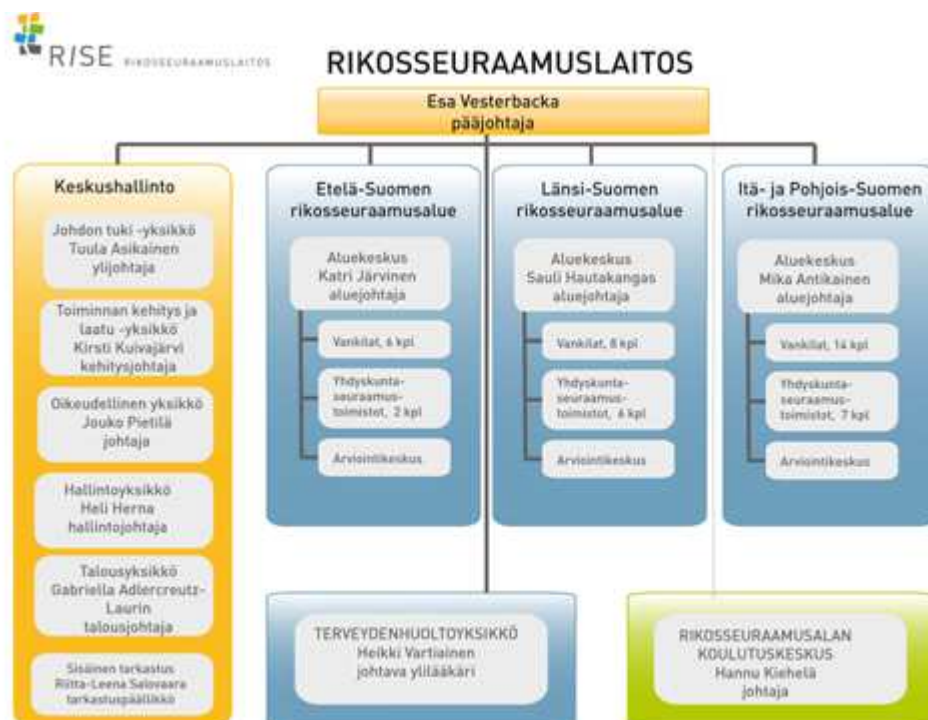
Olen tässä nostanut esille vuoden 2006 vankeuslain ja uuden aluevankilajärjestelmän joitakin keskeisiä periaatteita, koska niiden läpikäyminen on nähdäkseni tarpeellista, jotta suunnitelmallisen rangaistusajan käsite tulee ymmärrettäväksi. Edelleen, nykytilanteen ymmärtämiseksi on nostettava esille vielä yksi rikosseuraamusalan toimintakenttään kohdistunut organisaatiouudistus.

2.4 Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiouudistus vuonna 2010 ja tulevaisuuden näkymiä

Uusi organisaatio ehti olla toiminnassa neljä vuotta, kun jälleen rikosseuraamusalalla toteutettiin mittava organisaatiouudistus. Tuolloin tuli voimaan laki Rikosseuraamuslaitoksesta, jonka myötä vankeinhoitolaitos ja kriminaalihuoltolaitos yhdistettiin. Organisaatiouudistuksen perusteista sanotaan seuraavaa: Rikosseuraamuslaitoksen myötä vapausrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta vastaa valtakunnassa yksi viranomaistaho. Aiemmin alalla itsellisinä virastoinaan toimineiden Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltolaitoksen hallinnolliset organisaatiot lakkautettiin – vankeinhoidollinen ja kriminaalihuollon ammattiosaaminen sen sijaan siirtyi henkilöstön mukana uuteen organisaatioon. Organisaatiouudistuksen tavoite on virtaviivaistaa seuraamusten, tutkinta-vankeuden, vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten, täy-

täntöönpanoprosessia. Rikosseuraamuslaitoksessa tutkintavangin, tuomitun ja asiakkaan rangaistusajan suunnittelu sekä seuraamuksen toimeenpano eli varsinainen rangaistuksen suorittaminen vapautumisvaiheineen muodostavat aiempaa yhtenäisemmän kokonaisuuden (Rikosseuraamuslaitos i.a.)

Aikaisemmasta viidestä aluevankilasta siirryttiin kolmeen rikosseuraamusalueeseen. Samalla sijoittajayksiköiden nimi muuttui arviointikeskukseksi ja niiden lukumäärä vähentyi kolmeen. Rikosseuraamusvirasto muuttui keskushallintoyksiköksi. (Valtioneuvoston asetus Rikosseuraamuslaitoksesta 17.12.2009/1108). Sijoittajayksikön tehtävät siirtyivät näin ollen arviointikeskuksen tehtäviksi. (Laki rikosseuraamuslaitoksesta 27.11.2009/953. Nykyinen rikosseuraamusalan organisaatio on esitetty kuviossa 2.

KUVIO 2. Rikosseuraamuslaitoksen organisaatio

Lähde: Rikosseuraamuslaitos i.a.

Kriminaalihuoltolaitoksen ja vankeinhoitolaitoksen yhdistyminen on muuttanut arviointikeskuksen toimintaa varsin merkittävästi. Aikaisempien tehtäviensä lisäksi arviointikeskuksen tuli 1.5.2010 lukien hoitaa myös yhdyskuntaseuraamuksiin liittyvän lausun-

totyön tuomioistuimia varten (Rikosseuraamuslaitos 2010). Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen työjärjestyksen mukaan arviointikeskuksen tehtävät ovat :

- 1) vastata yhdyskuntaseuraamusten lausuntotehtävistä;
- 2) vastata vangeille tehtävien rangaistusajan suunnitelmien laatimisesta ja niiden toteutumisen seurannasta
- 3) vastata vankien sijoittelutoiminnasta ja valvottua koevapautta koskevista päätöksistä
- 4) arvioida ja kehittää arviointi- ja sijoittelutoiminnan menetelmiä ja työskentelytapoja;
- 5) raportoida aluekeskuksen johdolle arviointi- ja sijoittelutoiminnan sujumisesta ja tehdä ehdotuksia yksiköiden toimintojen kehitystarpeista;
- 6) vastata rikosseuraamusalueen vankipaikkakapasiteetin tasaisesta käytöstä

(Etelä-Suomen rikosseuraamusalue 1.1.2010)

Käytännössä yhdyskuntaseuraamusten lausuntotehtävien järjestäminen on eri rikosseuraamusalueella organisoitu hieman eri tavalla. Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella arviointikeskus on jaettu niin sanottuun vankiarviointiin ja lausuntoarviointiin, joista vankiarviointi vastaa entisen sijoittajayksikön tehtävistä ja lausuntoarviointi yhdyskuntaseuraamusten lausuntotehtävistä. Tällaista erottelua vanki- ja lausuntoarviointiin ei Länsi-Suomen sekä Itä -ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueilla ole tehty. Tulevaisuudessa myös Etelä-Suomen alueella on tarkoitus yhdistää lausunto- ja vankiarviointityötä.

Nykyisen hallituksen kesällä 2011 aikaansaama neuvottelutulos tulevasta hallitusohjelmasta on myös syytä tässä mainita, koska arviointikeskuksen työ osana rikosseuraamusalan kokonaisuutta noudattaa nykyisiä kriminaalipoliittisia linjauksia. Rikoksen torjuntaa ja kriminaalipoliittikkaa koskien hallitusohjelmassa todetaan muun muassa että vankeuslain edellyttämiä yksilöllisiä rangaistusajan suunnitelmia kehitetään vankilatyötä ohjaavina välineinä. Vankeusaikana selvitetään vankien työkyky, kuntoutustarpeet ja koulutusmahdollisuudet. Päihdehuollon resurssit ja päihdeettömyys turvataan. Vankilasta vapautuminen toteutetaan suunnitelmallisesti siten, että kuntoutus ja muut tukitoimet jatkuvat katkeamattomasti vapautumisen jälkeen. (Valtioneuvosto 17.6.2011, 27.)

Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020 on linjannut tulevaisuuden tavoitteita muun muassa seuraavaan suuntaan:

- Siirretään seuraamusjärjestelmässä rangaistusten painopistettä laitosseuraamuksista vapaudessa täytäntöönpannaviin seuraamuksiin ja rangaistusten täytäntöönpanossa suljetuista laitoksista avolaitoksiin.
- Keskitytään täytäntöönpanossa seuraamusten sisältöjen ja vaikuttavuuden kehittämiseen
- Laajennetaan vapauttamisvaiheen tukitoimia. (Rikosseuraamuslaitos 17.1.2011, 9.)

Edelleen strategiassa todetaan, että rangaistusten täytäntöönpanon on perustuttava yksilöllisiin suunnitelmiin ja täytäntöönpanoprosessia on edistettävä vaikuttamalla suunnitelmallisesti tuomitun valmiuksiin elää rikoksetonta elämää (Rikosseuraamuslaitos 17.1.2011, 11). Tästä voidaan siis päätellä, että pyrkimys suunnitelmalliseen rangaistus-aikaan tulee jatkossakin olemaan rikosseuraamusalan käytännön työtä määrittävä tekijä.

3 SUUNNITELMALLINEN RANGAISTUSAIKA

3.1 Rikollisuutta selittävä what works-teoria ja sen soveltaminen Suomessa

Kuten opinnäytetyöni ensimmäisessä luvussa totesin, erilaiset aatesuuntaukset ja ideologiset koulukunnat ovat historian saatossa vaikuttaneet siihen, kuinka rikollisuutta pyritään selittämään ja kuinka siihen rangaistuskäytännöissä pyritään vaikuttamaan. 2000-luvulla on useiden tulkintojen mukaan siirrytty uuspositivimin aikakaudelle, jonka myötä usko seuraamusten sisällä tapahtuvaan rikolliseen parantamiseen on kokenut voimakkaan renessanssin. Tämä on näkynyt muun muassa niin sanottujen what works ja evidence based -ajattelutapojen leviämisessä Pohjois-Amerikasta Eurooppaan. Vankilassa ja yhdyskuntaseuraamusten piirissä on otettu käyttöön erilaisia kuntoutus- ja toimintaohjelmia, joilla pyritään vaikuttamaan uusintarikollisuuteen. (Laine 2007, 356-366.)

What works-termi on alun perin lähtöisin kriminologi Martinsonin artikkelista, jonka otsikkona oli What works? Martinson toi esille näkökantoja, joiden mukaan hyvin harvat, jos mitkään asiat voivat vähentää rikollista käyttäytymistä. Martinsonin päätelmien seurauksena kriminologian piirissä oli hyvin pitkään vallalla näkemys, jonka mukaan ”nothing works”. (McGuire & Priestley 1995, 4-5.) Tämä näkemys alkoi horjua 1990-luvulla, jolloin keskustelu kuntoutuksesta ja sen mahdollisuuksista niin vankiloissa kuin vapaudessaakin lisääntyi voimakkaasti. Tällöin palattiin Martinsonilta tuttuun kysymykseen ”What works”? Esiin on sittemmin tuotu valtava joukko uusia ja vanhoja tutkimuksia erityyppisten ohjelmien ja toimintojen vaikuttavuudesta. Tulokset eivät ole itsestään selviä, mutta monissa meta-analyyseissa on päädytty ainakin eräiltä osin samankaltaisiin johtopäätöksiin. (Laine 2007, 270.)

Uusi what works-ajattelu on omaksuttu ensimmäiseksi Kanadan ja Iso-Britannian vankienhoidossa, josta se on vähitellen levinnyt muualle, myös Suomeen. Suomalaisen rikosseuraamusalan kehittämistyössä on käytetty lähtökohtana erityisesti Kanadan, Yhdysvaltain eräiden osavaltioiden ja Britannian kokemuksia uusintarikollisuuteen vaikuttamisesta (Knuuti & Vogt-Airaksinen 2010,4).

What works- ajattelun lähtökohtana oli aluksi meta-analyysien perusteella todistaa, mikä ei vaikuta uusintarikollisuuteen sitä vähentäen. Analyysit osoittivat että psykoterapeuttiset ja lääketieteelliset mallit ja rankaiseminen olivat erityisen tehottomia. (McGuire & Priestley 1995, 9-14.) Tehokkaiksi hoito-ohjelmiksi todettiin sellaiset, jotka on toteutettu Risk-Need-Responsivity (RNR)-mallin pohjalta. RNR-mallin muodostamisessa merkittävimmässä roolissa ovat olleet kanadalaiset Bonta ja Andrews. (Bonta & Andrews 2007, 1). Mallin kolme pääperiaatetta ovat riskin, tarpeen ja vastaavuuden periaatteet.

- 1) Riski-periaate: suunnitellun toiminnan tulee vastata tuomitun uusimisriskin tasoon. Mitä enemmän rikollista käyttäytymistä ylläpitäviä tekijöitä, sitä korkeampi on uusimisriski. Uusimisriskiä alentava toiminta on ensisijaisesti kohdennettava henkilöihin, joiden uusimisriski arvioidaan korkeaksi.
 - 2) Tarve-periaate: toiminnan kohdistaminen henkilön rikollista käyttäytymistä ylläpitäviin, kriminogeenisiin tarpeisiin.
 - 3) Vastaavuus-periaate: toiminnan mukauttaminen vastaamaan tuomitun yksilöllisiä oppimistyyliä, motivaatiota, kykyjä ja vahvuuksia.
- (Bonta & Andrews 2007, 1.)

Edellä mainittujen periaatteiden yhteydessä on yleensä painotettu myös neljännen periaatteen, ammatillisen harkinnan, tärkeyttä. Sillä tarkoitetaan suhteellista joustoa hoito-ohjelmia toimeenpantaessa. Kaikkia rikoksentekijöitä ja vankeja ei voida käsitellä samalla tavalla, vaikka heidän riski- ja tarvetekijänsä vastaisivatkin toisiaan. Tietyt eettiset ja inhimilliset tekijät tulee ottaa huomioon, vaikka hoito-ohjelmien ja riskiarviointien lähtökohdat edellyttäisivätkin ehdotonta johdonmukaisuutta. Ammatillinen herkkyyys ja joustavuus tulee säilyttää. (Laine 2007, 271.)

RNR-malli pohjaa eritoten Banduran kehittämään sosiaalisen oppimisen teoriaan. Sen mukaan rikollinen käyttäytyminen, kuten kaikki muukin käyttäytyminen on opittua. Se johtuu tärkeiden henkilökohtaisten tekijöiden ja yksilön kohtaamisen tilanteiden vuorovaikutuksesta. (Motiuk 2003, 12.) Koska rikollinen käyttäytyminen on opittua, siitä poisoppiminen on myös näin ollen mahdollista (Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset 2008, 5). Koska what works-teoria pohjautuu sosiaalisen oppimisen teoriaan, uusintarikollisuutta tehokkaasti vähentävät tekniikat ja ohjelmat on pyritty rakentamaan sosiaalisen oppimisen teorian periaatteiden varaan. Näistä muun muassa mallista oppi-

minen, palkitsemisen ja seuraamusten käyttö sekä toivottavan käyttäytymisen vahvistaminen ovat olennaisia tekniikoita. (Carey 2004, 15.)

Riski- ja tarveperiaatteen hyödyntäminen uusintarikollisuuteen vaikuttamisessa edellyttää, että saadaan aluksi selville, mikä on yksilön uusimisriskitaso ja mitkä tekijät ylläpitävät rikollista käyttäytymistä. Tämän jälkeen on mahdollista kohdistaa toiminta tarkoituksenmukaisiksi määriteltäviin tekijöihin. Rikollisuuden nähdään olevan kokonaisuudessaan tulosta erilaisten riskitekijöiden ja niiltä suojaavien tekijöiden vuorovaikutuksesta. Riskitekijät ovat yksilöllisiä tai ympäristöön liittyviä tekijöitä, joilla on tutkimuksissa osoitettu vahva yhteys rikolliseen käyttäytymiseen. Suojaavat tekijät ovat sitä vastoin niitä, jotka lisäävät yksilön vastustuskykyä riskitekijöille ja suojaavat näin ollen epätoivottavalta käyttäytymiseltä. (McGuire 2000, 153.)

Useiden satojen tutkimusten tuloksena tutkijat kuten Andrews ja Bonta ovat määritelleet merkittävimmät rikollista toimintaa vahvistavat riskitekijät. Niitä ovat:

- 1) anti-sosiaaliset ja rikosmyönteiset asenteet, arvot ja ajattelumallit,
- 2) persoonallisuuteen ja temperamenttiin liittyvät tekijät kuten impulsiivisuus, levottomuus ja aggressiivisuus, heikot ongelma-ratkaisutaidot sekä itsesäätelyn ongelmat,
- 3) antisosiaalisen käyttäytymisen monimuotoinen esiintyminen
- 4) lähipiirin rikollisen historia ja vanhemmilta saatu vähäinen kuri ja kontrolli
- 5) heikko menestys opinnoissa, töissä, taloudenhallinnassa, vapaa-ajan toiminnoissa ja henkilökohtaisessa elämässä.

Sosio-ekonomisella taustalla, ahdistuneisuuden kokemuksilla, heikolla itsetunnolla tai mielenterveyden ongelmilla ei sitä vastoin ole havaittu olevan merkittävää yhteyttä rikolliseen toimintaan. Edellä mainitut riskitekijät vaikuttavat toimivan kumulatiivisesti. Mitä enemmän erilaisia riskitekijöitä yksilöllä on, sitä suurempi on riski rikolliselle toiminnalle. (McGuire 2000, 154.)

Uusimisriskitekijöiden, eli kriminogeenisten tarpeiden, lukumäärän määrittely on ollut vaikeaa. Kanadan vankeinhoidon tutkimusjohtaja Motiuk kertoi vuonna 2003 Suomessa järjestetyssä What works-seminaarissa, että heidän organisaatiossaan tärkeimpien tekijöiden lukumääräksi on määriteltä seitsemän. Muissa organisaatioissa luku on joko pienempi tai suurempi. Motiuk kertoo omassa organisaatiossaan kestäneen kolme vuotta

päästä yksimielisyyteen siitä, mitkä itse asiassa ovat kriminogeenisiä tarpeita. Motiuk nimesi kriminogeenisen maailman seitsemäksi ihmeeksi seuraavat tekijät:

- 1) Työhön liittyvät vaikeudet
- 2) Avio- ja perhesuhteiden ongelmat
- 3) Rikollinen seura tai jengien jäsenyys
- 4) Riippuvuudet, huumeiden ja alkoholin käyttö
- 5) Arkielämän taitojen ongelmat
- 6) Tunneorientaation vaikeudet, etenkin impulsiivisuus
- 7) Rikosmyönteiset ja yhteiskuntanormien vastaiset asenteet.

(Motiuk 2003, 31-32.)

Vaikka näiden kahden listan vertailussa tulee ilmi, että ne eivät täysin vastaa toisiaan ja esimerkiksi riippuvuudet on vain toisessa mainittu erikseen, voidaan molempien kuitenkin tulkita käsittelevän samoja teemoja. Suomen rikosseuraamusjärjestelmä on RNR-mallin mukaista riskiarviointia kehitellessään nostanut päihteiden ongelmakäytön omaksi kriminogeeniseksi tarpeekseen.

Oleellinen kahtiajako tehdään staattisten ja dynaamisten riskitekijöiden välille. Staattisilla tekijöillä tarkoitetaan muuttumattomia, pääosin menneisyyteen liittyviä tapahtumia tai tekijöitä, joihin ei useimmiten enää voida nykyhetkessä vaikuttaa. Niitä ovat muun muassa henkilön ikä ensimmäiseen rikokseen syylistymisen hetkellä ja aikaisempien tuomioiden lukumäärä. Dynaamisilla riskitekijöillä tarkoitetaan muuttuvia tekijöitä, joihin voidaan ja joihin tulee vaikuttaa, kun tavoitteena on uusimisriskin pienentäminen. (Rikosseuraamusvirasto 2004, 7.) Sekä staattiset että dynaamiset riskitekijät ennustavat uusimisriskiä, mutta koska staattisiin tekijöihin vaikuttaminen ei ole enää mahdollista, on dynaamisten riskitekijöiden löytäminen olennaisessa asemassa uusimisriskiin vaikuttamisessa. RNR-teorian mukaan muutokset dynaamisissa riskitekijöissä muuttavat ja vaikuttavat uusimisriskin suuruuteen. Tarve-periaatteen mukaisesti uusintarikollisuutta vähentävään tähtäävän toiminnan tulee keskittyä nimenomaan dynaamisiin riskitekijöihin. Tutkimukset osoittavat, että dynaamisiin riskitekijöihin kohdennetut interventiot vähentävät uusimisriskiä. (Bonta 2000, 17.)

Dynaamisten ja staattisten uusimisriskitekijöiden arvioinnissa käytetään sekä yleistä uusimisriskitasoa että jonkin yksittäisen rikoslajin uusimisriskitasoa mittaavia arvioin-

timittareita. Jo pelkän staattisen riskiarvion perusteella voidaan tehdä varsin luotettava ennuste uusimisriskistä. Joidenkin viimeaikaisten tutkimusten mukaan staattisten tekijöiden vaikutus uusimisriskiin on dynaamisia riskitekijöitä suurempi. Iso-Britanniassa riskiarviointia onkin pyritty kehittämään ”todellisten uusimisriskitekijöiden” varaan. Käytössä on Offender Group Recidivism Scale (OGRS), jolla voidaan arvioida uusimisriskiä ryhmätasolla. Tällä hetkellä on olemassa useita arviointimenetelmiä, jotka yhdistävät staattisen ja dynaamisen riskiarvioinnin, joista esimerkiksi Level of Service Inventory (LSI-R) on kanadalaisten Bontan ja Andrews:n kehittänyt riskiarviointimenetelmä. (McGuire 2000, 155.)

Suomen rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskuksissa on käytössä staattista uusimisriskitasoa mittaava SIR-R1 (The Statistical Information on Recidivism-Revised 1)- arviointimenetelmää, jonka on suomeksi kääntänyt ja mukauttanut Etelä-Suomen arviointikeskuksen erikoissuunnittelija Sami Peltovuoma vuonna 2008. Seksuaalisrikollisten uusimisriskiä arvioidaan JRA/Staattinen 99.03-arviointimenetelmällä. Seksuaalirikollisten dynaaminen riskiarvio tehdään myöhemmin Riihimäen vankilassa toteutettavassa STOP-ohjelmassa (seksuaalirikoksista tuomittujen toimintaohjelma), mikäli vanki rangaistusajan suunnitelman ja riittävän korkeiden staattisten riskipisteiden perusteella sinne ohjautuu. Käytössä oleva riski- ja tarvearvio rakentuu sekä staattisten että dynaamisten riskitekijöiden arviointiin. Vankeinhoitolaitoksen vuonna 2002 käyttöönottamassa riski- ja tarvearviossa pyritään selvittämään yksilöllisesti mitkä tekijät ovat johtaneet ja myötävaikuttaneet vangin tuomioon johtaneisiin rikoksiin ja mitkä tekijät todennäköisimmin ylläpitävät vangin rikollista käyttäytymistä sekä mitkä tekijät ovat keskeisiä hänen rikoksen uusimisriskinsä kannalta. Riski- ja tarvearviointin tavoitteena on löytää ja osoittaa ne vankien ongelmat, jotka on otettava huomioon rangaistusajan suunnitelmassa. (Rikosseuraamusvirasto 2004, 6.)

Vuodesta 2002 lähtien käytössä olevassa riski- ja tarvearviointimenetelmässä on päädytty seuraavaan riski- ja tarvealuejakoon:

- aiempi rikollinen käyttäytyminen,
- asuminen ennen vankeutta ja vapautumisen jälkeen sekä arkipäivän toiminnossa selviytyminen
- tulot ja taloudellisen tilanteen hoitaminen,
- koulutus, työllisyys ja niitä tukevat taidot,

- sosiaaliset sidokset ja elämäntapa,
 - alkoholin käyttö,
 - huumausaineiden käyttö,
 - ajattelu ja käyttäytyminen,
 - asenteet muun muassa rikollista käyttäytymistä ja yhteiskuntaa kohtaan.
- (Rikosseuraamusvirasto 2004,6).

What works- teorian mukaan siis arviointi, suunnitelma ja käytännön interventiot ovat kiinteästi yhteydessä toisiinsa. Huolellinen arviointi auttaa löytämään ne kriminogeeniksi tarpeiksi nimetyt työskentelyn kohteet, joissa tapahtuvat muutokset vaikuttavat myös yksilön uusimisriskiin. Jotta muutoksia tapahtuu, tulee noudattaa riskin periaatetta, jonka mukaan vaikuttamisen tason tulee vastata rikoksentekijän riskitasoa. Toisin sanoen suuremman uusimisriskin omaavat rikoksentekijät tarvitsevat intensiivisempiä kuntoutusohjelmia, kun taas vähäisen riskin rikoksentekijät tarvitsevat vähemmän kuntoutusta. (Bonta 2003, 62.) On tärkeää ryhmitellä rikoksentekijät arvioidun uusintariskin mukaan ja sovittaa yhteen ohjelmat, valvonta ja riskitaso. On myös tärkeää ymmärtää, että ei ole asianmukaista tarjota vähäriskisille rikoksentekijöille intensiivistä palvelua, koska se voi jopa lisätä rikollista käyttäytymistä. (Motiuk 2003, 42.)

Kuntoutuksen tarjoamisella niin sanotulle väärälle kohderyhmälle voi olla jopa tuhoisia vaikutuksia. Osallistuin itse vuonna 2009 Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen järjestämään ohjelmatyön seminaariin, jossa professori MacGuire Liverpoolin yliopistosta Britanniaasta kertoi tutkimustuloksista, joiden mukaan psykopaateiksi luokiteltujen ihmisten osallistuminen hoitoon tuotti negatiivisia tuloksia. Vaikutus yleiseen uusimisriskiin ei ollut merkittävä, mutta väkivaltarikosten uusiminen kasvoi niiden psykopaateiksi määriteltujen kohdalla, jotka osallistuivat toimintaohjelmaan, jossa työsti ajattelu- ja käyttäytymismalleja. (McGuire 26.11.2009.)

Riskitason määrittelyn tärkeyttä siis korostetaan, mutta samalla tuodaan esille myös se, että riskitason määrittely ei saa johtaa kategorisiin käytännön toimenpiteisiin, jossa korkean uusimisriskin omaavat alistetaan tiukalle valvonnalle ja kontrollille, joka tekee heidät toimintakyvyttömiksi. Andrews ja Bonta painottavat, että mikäli arvioinnissa ei huomioida ihmisen yksilöllisyyttä ja muutoksen inhimillisiä, ennalta-arvaamattomia puolia, on arviointi hyvin lyhytnäköistä. Sen ymmärtäminen, että ihminen voi muuttua

myös itseohjautuvasti, ilman ulkopuolista interventiota on arvioinnissa ensiarvoisen tärkeää ottaa huomioon. (Bonta & Andrews 2007, 7.)

Kun vertaillaan kuntoutusohjelmia rikosoikeuden sanktioihin, havaitaan, että kuntoutus vaikuttaa todennäköisemmin rikoksenuusimista vähentävästi (Bonta 2003, 63). Huolimatta siitä, että vaikuttavuusarviointien tulokset ovat jonkin verran ristiriitaisia ja tuloksinanvaraisia (saavutetut uusintarikollisuuden vähentämiseen viittaavat prosenttiluvut vaihteleva 0-4 %:iin), on mahdollista tehdä joitakin yleistyksiä sen suhteen, millä toiminnolla näyttäisi olevan vaikutusta uusimisriskiin ainakin lyhyellä aikavälillä. Positiivisia tuloksia näyttäisivät tuottavat ainakin sellaiset ohjelmat ja toiminnot, jotka sisältävät kognitiivisen komponentin. Kognitiivisella tarkoitetaan tässä keskittymistä henkilön rikollista käyttäytymistä ylläpitäviin ajattelutapoihin ja asenteisiin. Tällöin pureudutaan usein itse rikoksiin, eikä pelkästään ajatella, että muuttamalla henkilön ympäristöolosuhteita rikollisuus samalla häviää. Myös vankiloissa ja laitososuhteissa toimeenpantavat terapeutitiset yhteisöt vaikuttavat tuottavan positiivisia tuloksia. Nämä toimivat erityisesti huumeidenkäyttäjillä. Lisäksi tehokkaaksi on todettu ammatillinen koulutus, vankiloissa toimeenpantavat riittävän monipuoliset työ- ja ammattiohjelmat ja jälkihuollon työllistävä toiminta. (Laine 2007, 273-274.)

Rikosseuraamusala Suomessa on rakentanut seuraamusten sisältöä ja kuntoutustoimintaa what works-periaatteiden pohjalta. Useimmissa nykyisin käytössä olevissa kuntoutusmuodoissa teoreettinen viitekehys on kognitiivis-behavioraalinen. Kognitiivis-behavioraalisisessa teoriassa käyttäytyminen ohjautuu ihmisen tietoisuudessa tapahtuvien kognitiivisten prosessien kautta. Kognitiivis-behavioraalisten ohjelmien periaatteena on siis käyttäytymiseen vaikuttaminen ajatteluun vaikuttamisen kautta. (Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset 2008, 5.) Tätä on perusteltu muun muassa sillä, että kansainvälisten tutkimusten perusteella strukturoidut ohjelmat, joissa opetusmenetelmät pohjautuvat dialogiseen vuorovaikutukseen, osallisten omien ajatusten ja tunteiden tunnistamiseen ja toiminnan seuraamiseen, toimivat parhaiten. (Knuuti & Vogt-Airaksinen 2010, 4.)

Suomen rikosseuraamusalalla ohjelma on yleisnimitys, jolla pyritään ilmaisemaan, että kysymys ei ole terapiasta eikä myöskään vapaamuotoisesta keskustelusta vaan eri tarkoituksiin ja ongelmiin keskittyvästä strukturoidusta työskentelymuodosta. Ryhmämuo-

toinen toiminta on todettu tehokkaammaksi, koska usein ihmisen vaikeudet ja häiriöt saavat alkunsa vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Näin ollen myös ongelmia tulisi hoitaa ryhmässä, toisten ihmisten avulla. Eri ohjelmat vaihtelevat muutosmallien, laajuutensa, menetelmiensä sekä tavoitteiden suhteen. Ne voidaan jakaa esimerkiksi motivointi- ja vaikuttavuusohjelmiin. Edelleen jakoa voidaan tehdä sen mukaan, mikä on se ongelmakenttä, johon ohjelman avulla pyritään vaikuttamaan. Suomessa on käytössä kolmen tyyppisiä toimintaohjelmia:

- 1) Yleisohjelmat, joilla pyritään vaikuttamaan rikolliseen käyttäytymiseen. Niitä voidaan tavallisesti suunnata melko laajalle joukolle vankeja ja asiakkaita. Käytössä olevia yleisohjelmia ovat esimerkiksi VKM- (Viisi keskustelua muutoksesta ja CS (Cognitive Skills) -ohjelma.
- 2) Rikosperusteiset ohjelmat tiettyyn rikokseen syyllistyneille henkilöille, kuten esimerkiksi väkivalta- ja seksuaalirikollisille. Pyrkimys on keskittyä tiettyyn rikolliseen käyttäytymiseen liittyvään kriminogeeniseen tekijään.
- 3) Päihdekuntoutusohjelmat, jotka suunnataan eriasteisista päihdeongelmista kärsiville vangeille.

Rikosseuraamusalalla käytettävät sekä motivointi- että vaikuttavuusohjelmat hyväksytään aina akkreditointimenettelyssä ennen niiden laajamittaista käyttöönottoa. (Knuuti & Vogt-Airaksinen 2010, 4-5.)

Riski- ja tarvearviointimenetelmät ovat olleet 2000-luvulla myös kritiikin kohteena. Kritiikkiä on esitetty muun muassa sitä kohtaan että arviointimenetelmiä käytetään useammin hallinnon ja laitosmaailman resurssitarpeiden näkökulmasta kuin todelliseen yksilöiden auttamiseen. Riski- ja tarvearvioinnin ja ennustamisen tilastolliseen todennäköisyyteen perustuva näyttö voi lisäksi johtaa sellaisten ryhmien leimaamiseen ja syrjäytymiseen, jotka jo muutenkin ovat taloudellisesti ja vaikutusmahdollisuuksien kannalta syrjässä. Riskien arvioinneista voi kritiikin mukaan tulla itseään toteuttavia ennusteita. (Laine 2007, 271-271.)

Kivivuori tuo rikollisuuden syitä käsittelevässä teoksessaan esille sen, että oppimisteoriaan pohjaava rikollisuuden selitysmalli on vain yksi monista malleista. Muita selitysmalleja on muun muassa evoluutiokriminologian, valikoitumisnäkökulman, paineteorian, kontrolliteorian, leimaamisteorian, konfliktiteorian ja rutiinitoimintojen näkemykset rikollisuutta selittävistä syistä. Kivivuoren mukaan yksilökohtaisten ja yhteisöllis-

rakenteellisten selitysten kilpailut johtaa synteisiin, jossa molemmilla on tärkeä tehtävä. Kun kysymys on ihmisten käyttäytymisestä modernin yhteiskunnan kaltaisessa erittäin monimutkaisessa ympäristössä, täydelliseen selittämiseen tuskin päästään koskaan. Ennusteet antavat oikeansuuntaisia todennäköisyyksiä, mutta aina on henkilöitä, joille on kasautunut kosolti sosiaalisia ja yksilöllisiä riskitekijöitä ja he silti syystä tai toisesta uhmaavat niitä. On myös olemassa yksilöitä, joilta riskitekijät puuttuvat, mutta jotka silti päätyvät rikosurille. (Kivivuori 2008, 360-363.)

Yksi merkittävä what works-teoriaa kohtaan esitetty kritiikki koskee sitä, että yksilöllisiin kriminogeenisiin tekijöihin keskittyminen jättää vähäiselle huomiolle sosiaalisten tekijöiden merkityksen. Kyseessä on myös muutosprosessia koskevan ymmärryksen puute. What works- paradigma ei kritiikin mukaan selitä, miten rikostenkijät tarkkaan ottaen rupeavat rakentamaan uutta sosiaalista identiteettiä, mikä voi antaa tähän kipinän, mitä ovat motivaatiopaineet jotka voivat tukea tätä muutosta, mistä ne tulevat ja miten uusi identiteetti sovitetaan rikolliseen menneisyyteen, jonka hylkääminen on vireillä. (Lavikkala 2011, 127.) Maguiren & Raynorin mukaan sosiaalisten tekijöiden vaikutus yksilön muutosmotivaatioon voi olla hyvinkin oleellinen. Rikollisesta elämäntavasta irrottautuminen edellyttää sekä yksilöllistä että sosiaalista pääomaa ("human capital" ja "social capital"). (Maguire & Raynor 2006, 6.)

Lavikkala nostaa yhdeksi keskeiseksi kritiikin kohteeksi sen, että RNR-mallin mukainen riskipainotteisuus ja riskikäsitteen yksilöllinen tulkinta voi heikentää yksilön muutosmotivaatiota. Lavikkalan mukaan riskeihin ja haitallisten seurausten välttämiseen keskittyminen ei välttämättä motivoi yksilö muutokseen. Käytännön työssä tarvitaan auttamista parempaan elämään, ei vain vähemmän haitalliseen. (Lavikkala 2011, 129.)

Oma näkemykseni on, että on hyvin mahdollista, että tulevaisuudessa rikollisuutta selitetään jonkin muun kuin oppimisteorian viitekehyksestä ja näin ollen rikollisuuteen pyritään myös vaikuttamaan nykyisestä poikkeavilla keinoilla. Tällä hetkellä rikosseuraamusalan kuntoutustoiminta ja erilaiset muut interventiot ovat kuitenkin vielä hyvin vahvasti what works- ideologian sävyttämiä, minkä vuoksi tämän teoriapohjan lähempi tarkastelu on ollut mielestäni tarpeellista.

3.2 Rangaistusajan suunnitelma

3.2.1 Rangaistusajan suunnitelman tavoitteet ja sisältö

Rangaistusajan suunnitelmasta ei ennen vuoden 2006 vankeuslakiuudistusta ole ollut Suomen laissa säännöksiä. Perustuslakivaliokunta totesi vankeuslakiuudistusta käsitellessään, että rangaistusajan suunnitelma on tärkeä väline pyrittäessä edistämään henkilön vankeusajan ennustettavuutta ja suunnitelmallisuutta sekä vangin elämänhallintaa. (Mohell & Pajuoja 2006, 66.) Perussäännös rangaistusajan suunnitelmasta on vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä. Sen mukaan ”vangille on laadittava yksilöllinen suunnitelma rangaistusajan suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta varten. Rangaistusajan suunnitelma sisältää suunnitelman vangin sijoittamisesta, toiminnasta rangaistusaikana, valvotusta koevapaudesta ja ehdonalaisesta vapauttamisesta sekä poistumisluvan myöntämisestä... Rangaistusajan suunnitelman sisällössä ja laajuudessa otetaan huomioon vangin rangaistusajan pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset, vangin työ- ja toimintakyky sekä hänen henkilöstään, rikollisuudestaan ja olosuhteistaan saadut tiedot.” (Vankeuslaki 23.9.2005/767.)

Mohellin ja Pajuojan laatima Vankeuspaketti-käsikirjassa kuvataan suunnitelman tarkoitusta ja annetaan ohjeita sen laatimiselle. Suunnitelman tarkoitus on käsikirjan mukaan korostaa rangaistusajan prosessinomaista ja hallittua luonnetta. Suunnitelmassa vankeusajan toiminta voidaan esittää perusteltuina osatavoitteina ja asiakokonaisuuksina, johon rangaistusaikana pyritään vaikuttamaan. Tavoitteiden asettamisessa voidaan soveltaa eri vangeille erilaisia tasoja. Suunnitelmaa vahvistettaessa päätetään, mihin yksilöllisiin, sosiaalisiin, kriminogeenisiin ja muihin vangin toimintakykyyn ja uusintarikollisuuteen vaikuttaviin tekijöihin rangaistusaikana kyetään vaikuttamaan. Toimintaan sijoittaminen on täsmällisesti ohjattua ja se perustuu päätelmiin siitä, millaista toimintaa tarvitaan, millaisia tekijöitä toiminnassa on otettava huomioon ja millaisia vaihtoehtoja tavoitteiden saavuttamiseksi on olemassa. Näin varmistetaan, että vangille voidaan varata oikeanlaisia toimenpiteitä oikeaan aikaan. (Mohell & Pajuoja 2006, 67.)

Rangaistusajan suunnitelma kattaa koko rangaistusajan koevapaus ja ehdonalainen vapaus mukaan lukien. Suunnitelma itsessään on prosessi, jota tulee tarkentaa ja päivittää

säännöllisesti. Ensimmäinen suunnitelma tehdään rangaistusajan alussa, mutta sitä täydennetään rangaistusajan kuluessa vangin kehityksen ja olosuhteiden muutosten mukaan. Tämä suunnitelma on yksi tärkeimmistä välineistä, joilla kunkin vangin vankeusajasta pyritään tekemään ennustettava, suunnitelmallinen ja vaikuttava vankeusprosessi. Rangaistusajan suunnitelma on yksilöllinen ja se tehdään kaikille vangeille. Sen sisältö ja tavoitteet mitoitetaan rangaistusajan pituuden sekä vangin sosiaalisen toimintakyvyn ja henkilökohtaisten olosuhteiden edellyttämällä tavalla niin, että tavoitteisiin on rangaistusajan kuluessa mahdollisuus päästä. Vankia pyritään kannustamaan osallistumaan sellaiseen toimintaan, jolla pystytään vaikuttamaan vähentävästi hänen uusintarikollisuuteensa ja parhaiten parantamaan hänen toimintakykyään. Tällaisia motivoivia asioita ovat esimerkiksi poistumisluvan aikaistaminen ja valvottu koevapaus. (Mohell & Pajujoja 2006, 67-68.)

Rangaistusajan suunnitelman tarkemmasta sisällöstä on lausuttu vankeusasetuksen 18 §:ssä: ”Suunnitelmaa laadittaessa otetaan huomioon:

- 1) vangin aikaisempi rikollisuus, vangin tekemän rikoksen tai tekemien rikosten laatu ja tuomitun rangaistuksen pituus;
- 2) vangin sosiaaliset olosuhteet, yksilölliset tarpeet ja voimavarat;
- 3) arvio vangin työ- ja toimintakyvystä;
- 4) tekijät, jotka lisäävät todennäköisyyttä syyllistyä uusiin rikoksiin;
- 5) tekijät, joilla todennäköisyyttä syyllistyä uusiin rikoksiin voidaan vähentää; sekä
- 6) turvallisuuteen vaikuttavat tekijät.

Rangaistusajan suunnitelma sisältää:

- 1) vankeusajan keskeiset tavoitteet;
- 2) tietoja osallistumisvelvollisuuteen sisältyvän toiminnan laadusta, sisällöstä ja vaatimuustasosta;
- 3) turvallisuusjärjestelyille asetettavat vaatimukset;
- 4) tiedon sijoitusvankilasta;
- 5) suunnitelman mahdollisen poistumisluvan ajankohdasta ja edellytyksistä;
- 6) suunnitelman mahdollisen valvotun koevapauden ajankohdasta ja edellytyksistä; sekä
- 7) vapauttamissuunnitelman ja valvontaan määrättävän osalta lisäksi valvontasuunnitelman. (Valtioneuvoston asetus vankeudesta 21.6.2006/509.)

Vankeusasetuksen 18 §:ssä on lisäksi viittaus saman asetuksen 8 §:ään, jonka mukaan suunnitelma sisältää ainakin päätöksen vankilasta, johon tuomitun on saavuttava tai johon hänet on toimitettava, rangaistuksen suorittamisen aloittamispäivästä sekä tietoja osallistumisvelvollisuuden täyttämisestä sekä mahdolliseen koevapauteen ja ehdonalaiseen vapauttamiseen liittyvistä asioista. Syy viittaukselle on siinä, että uudessa järjestelmässä vanki voidaan sijoittaa suoraan vapaudesta suljettuun vankilaan tai avolaitokseen, mikäli sille katsotaan olevan riittävästi edellytyksiä. Näitä edellytyksiä ovat muun muassa se, ettei tuomitulla ole sellaisia sosiaalisia, toiminnallisia, kuntoutuksellisia tai uusintarikollisuuteen liittyviä ongelmia tai tarpeita, joihin pitäisi pystyä vaikuttamaan vankeusaikana. (Mohell & Pajuoja 2006, 69.)

3.2.2 Rangaistusajan suunnitelman laatiminen Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa

Rikosseuraamusvirasto antoi 13.9.2006 määräyksen rangaistusajan ja vapauttamisen suunnitelmallisesta toteuttamisesta. Sen mukaan sijoittajayksikkö harkitsee täytäntöönpanotietojen sekä ulosottomieheltä ja tarvittaessa Kriminaalihuoltolaitokselta ja poliisilta saatujen tietojen perusteella, onko tuomittu määrättävä ilmoittautumaan sijoittajayksikköön rangaistusajan suunnitelman laatimista varten. Sijoittajayksikköön kutsutaan erityisesti ne vangit, joiden elämänhallinnan edistäminen ja yhteiskuntaan integrointi tai rikollisen toiminnan jatkamisen estäminen edellyttävät erityisen suunnitelmallista toimintaa valmiuksien saamiseksi rikoksettomaan elämäntapaan. (Rikosseuraamusvirasto 13.9.2006, 2-3.)

Rikosseuraamuslaitoksen määräys 30.12.2010 arviointikeskuksen toiminnasta kumosi vanhan määräyksen, mutta sisältöön ei uudessa määräyksessä tullut erityisiä muutoksia. Rangaistusajan suunnitelman laatimisen käytännöistä määräyksessä todetaan, että mikäli tuomitun valmiuksien saaminen rikoksettomaan elämäntapaan tai rikosten tekemisen estäminen edellyttävät erityisen suunnitelmallista toimintaa rangaistusaikana, lähtökohdana on, että rangaistusajan suunnittelu perustuu henkilön tapaamiseen. Tuomitulta myös pyydetään allekirjoitus rangaistusajan suunnitelmaan ja arviointikeskuksessa nimetään tuomitun asioista vastaava henkilö, joka huolehtii tietojen kokoamisesta, arvioinnista, rikoksetonta elämäntapaa edistävien tavoitteiden asettamisesta ja rangaistus-

ajan suunnitelman laatimisesta. Vastuuhenkilö toimii sijoituspäätöksen esittelijänä. Rangaistusajan suunnitelmien toteuttamista seurataan käsiteltäessä vangin asioita arviointikeskuksessa myöhemmin rangaistuskauden aikana. Arvioinnin pohjana käytetään tarpeen mukaan Rikosseuraamuslaitoksen asiakastietorekistereistä ja tuomitulta sekä eri viranomaisilta saatavia tietoja. Rangaistusajan suunnitelman laatiminen voidaan aloittaa jo tutkintavankeusaikana alioikeuden päätöksen jälkeen tutkintavangin suostumuksella. (Rikosseuraamuslaitos 30.12.2010.)

Jokaiselle vankeusrangaistustaan suorittamaan aloittavalle laaditaan rangaistusajan suunnitelma Helsingin vankilan yhteydessä sijaitsevassa arviointikeskuksessa. Arviointikeskus harkitsee täytäntöönpanotietojen sekä ulosottovirastolta ja tarvittaessa yhdyskuntaseuraamustoimistoilta sekä poliisilta saatujen tietojen perusteella, onko tuomittu määrättävä ilmoittautumaan arviointikeskukseen rangaistusajan suunnitelman laatimista varten. Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa on päädytty siihen, että mikäli tuomitun suoritettavan rangaistusajan pituus on alle kuusi kuukautta, tehdään vangille rangaistusajan suunnitelma (niin sanottu suppea suunnitelma) kirjallisen aineiston pohjalta, ilman riski- ja tarvearvion laatimista ja henkilökohtaista tapaamista. (Etelä-Suomen rikosseuraamusalue/Arviointikeskus i.a.)

Mikäli suoritettavaa rangaistusaikaa on yli kuusi kuukautta, tuomittu määrätään ilmoittautumaan arviointi-keskukseen, jossa rangaistuksen suorittaminen alkaa riski- ja tarvearvion sekä rangaistusajan suunnitelman laatimisella. Kuuden kuukauden aikarajaa sovelletaan kuitenkin yksilökohtaista harkintaa tehden ja siten, että seksuaalirikoksista tuomion saaneet sekä alle 21-vuotiaana tuomion saaneet henkilöt tavataan henkilökohtaisesti huolimatta rangaistuksen pituudesta. Etelä-Suomen arviointikeskuksessa ollaan edelleen, lähinnä resurssipuutteiden vuoksi, päädytty siihen, että mikäli suoritettavaa rangaistusaikaa on alle 15 kuukautta, riski- ja tarvearvio laaditaan niin sanottuna suppeana arviona, jossa tehtävää riskipisteytystä supistetaan ja laaditaan arvio vain sanallisessa muodossa. Rangaistusajan suunnitelma kuitenkin laaditaan täysimittaisesti myös alle 15 kuukauden rangaistusaikaa suorittaville. (Etelä-Suomen rikosseuraamusalue/Arviointikeskus i.a.)

Sijoittajayksikkötoiminnan perusteista ja toimintaohjeista sekä riski- ja tarvearvion työstämisestä on laadittu käsikirjat vuonna 2004, jotka edelleen ohjaavat riski- ja tar-

vearvion sekä rangaistusajan suunnitelman laatimista Etelä-Suomen rikosseuraamusalan arviointikeskuksessa. Rangaistusajan suunnitelma laaditaan riski- ja tarvearvion perusteella ja sen ytimeksi valitaan uusimisriskin kannalta keskeiset tekijät, joihin vaikuttaminen muodostaa toiminnan päätavoitteet (Rikosseuraamusvirasto 2004, 19). Alla oleva teksti on jokseenkin suoraa lainausta Rikosseuraamusviraston laatimasta käsikirjasta, koska sillä on merkittävin ohjaava vaikutus rangaistusajan suunnitelman laatimisen käytäntöihin.

Rangaistusajan suunnitelmaan pohjaava toiminta nostetaan esille keskeisinä ja perusteltuina tavoitteina, joihin pyritään vaikuttamaan. Tavoitteena on kirjata suunnitelmaan yleisluonteisia mainintoja tarkemmat tiedot siitä, millaista toimintaa tarvitaan, millaisia tekijöitä toiminnassa on otettava huomioon ja millaisia eri vaihtoehtojen saavuttamiseksi on olemassa. Tavoitteet avataan sanoiksi, toiminnoiksi ja riskitekijöiden lopputulemaksi sekä yhteiskunnan että vangin intressien näkökulmasta. On myös tehtävä kirjauksia toiminnan ja vaikuttamisen intensiteetistä. Arviot, tarpeet ja toiminnot saatetaan kohtaamaan toisena. Joudutaan myös kysymään, miten yksilöllisiin kriminogeenisiin tekijöihin kyetään vaikuttamaan? Resurssien niukkuus vaatii entistä huolellisemmin harkittua sijoittelua ja toiminnan kohdentamista. Suunnitelmassa nostetaan esille vangin tilanteen ja tarpeiden mukaiset tavoitteelliset toimintasisällöt, vaikka tiedettäisiinkin, ettei niitä kaikkia voida tarjota juuri nyt sellaisenaan palvelutarjonnan ja resurssien puitteissa. Tämä on tarpeellista, jotta saadaan oikeaa tietoa tarvittavista palveluista toimintatarjonnan kehittämisen ja tutkimisen tueksi. (Rikosseuraamusvirasto 2004, 19.)

Vankeusaikaisen toiminnan tavoitteena on myönteinen, kumulatiivinen kehitys, jossa vanki saadaan kiinnittymään yhteiskuntaan takaisin. Tärkeää on, että vanki voi sitoutua rangaistusajan suunnitelmaansa. Välttämätön edellytys tämän tavoitteen toteutumisella on vangin aktiivinen osallistuminen suunnitelman laadintaan. Vangin kanssa keskustellaan riski- ja tarvekartoituksen tuloksista ja pohditaan yhdessä mahdollisia toimia uusimisriskin kannalta keskeisimpien ongelma-alueiden työstämiseksi. Tavoitteena on eri toimintasisältöjä yhdistelemällä luoda joustava, kullekin vangille ”räätälöity” rangaistusajan suunnitelma. Vangin kanssa pyritään pääsemään yhteiseen näkemykseen, vaikka se edellyttäisikin pitkiä/toistuvia keskusteluja. (Rikosseuraamusvirasto 2004, 20.)

Suunnitelman laadinnassa tuetaan orientaatiota, jossa vanki on itse oman elämänsä subjekti ja ottaa yhä enenevässä määrin vastuuta omasta elämästään. Sen vuoksi on välttämätöntä, että vangilla on todellinen mahdollisuus vaikuttaa rangaistusajan suunnitelman sisältöön. Hyvä suunnitelma rakentuu yhteistyössä keskustellen tavoitteena uusimisriskin pienentäminen ja selviytymismahdollisuuksien lisääntyminen. Siinä näkyvät myös vangin oma tahto ja kiinnostukset. Rikoksetonta elämäntapaa tukevien myönteisten tekijöiden huomioiminen suunnitelman sisällössä on lopputuloksen kannalta yhtä tärkeää kuin ongelmiin keskittyminen. Tarkoitus on rakentaa toimintaa myös esille nousseiden vahvuuksien ja positiivisten tekijöiden pohjalta. On syytä muistaa, että päätös hakeutua esimerkiksi intensiiviseen päihdekuntoutusohjelmaan ei synny hetkessä, vaan se vaatii riittävän harkinta-ajan. Oman ajattelun kautta syntynyt päätös johtaa pidemmälle kantaviin myönteisiin tuloksiin, kuin spontaanin innostumisen seurauksena tai toisten sanelemana syntyneen ratkaisun pohjalta. Harkintaprosessin käyntiin saaminen ja ylläpito vaativat ulkopuolelta tulevaa aktivointia ja motivointia. (Rikosseuraamusvirasto 2004, 20.)

Etelä-Suomen aluevankilan sijoittajayksikön laatukäsikirjassa on nostettu yhdeksi johdon vastuulle kuuluvaksi laatukriteeriksi asiakaskeskeisyys. Asiakkuuskeskeisyyteen liittyy omia haasteita, joista merkittävin on se, että asiakkaat eivät tule vapaaehtoisesti asiakkaiksi vaan asiakkuus syntyy oikeuslaitoksen antaman tuomion seurauksena. Laatukäsikirjan mukaan asiakaskeskeisyys näkyy rangaistusajan suunnitelmien yksilöllisessä laadinnassa sekä kaikkia vankeja koskevien asioiden yksilöllisessä harkinnassa. (Etelä-Suomen aluevankilan sijoittajayksikkö 2009, 3.)

Opinnäytetyöni on tarkoitus hyödyttää ennen kaikkea omaa työyhteisöäni, Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskusta. Tämän vuoksi on loogista, että tutkimusympäristönä toimi Etelä-Suomen rikosseuraamusalue. Se jakautuu kolmeen eri rikosseuraamuskeskukseen: Helsingin rikosseuraamuskeskukseen, Itä-Uudenmaan rikosseuraamuskeskukseen ja Länsi-Uudenmaan rikosseuraamuskeskukseen. Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella on yhteensä kahdeksan vankilaa, joista viisi on suljettuja vankiloita ja kolme avolaitoksia. (Vankilukuilmoitus 1.8.2011.) Kaksi suljetuista laitoksista toimii pääosin tutkintavankilana, joten näistä laitoksista vapautuminen on harvinaisempaa.

3.2.3 Rangaistusajan suunnitelman ja vankeusajan käytännön toiminnan välinen suhde

Rangaistusajan suunnitelman tavoitteet määrittävät ja rytmittävät vankeusprosessin etenemistä. Suunnitelma on luonteeltaan tavoitteellinen ja toimintaa suuntaava, eikä se ole lupaus, että kaikki toteutuu sellaisenaan kaavamaisesti tai välittömästi. Rangaistusajan suunnitelmaa päivitetään ja tarkennetaan sijoituslaitoksissa. Asetettuja tavoitteita, toteutuneita toimintoja ja vangin tilannetta seurataan, arvioidaan ja verrataan keskenään, mihin suunnitelmissa on edetty ja miksi ja miltä osin toiminta on ollut tuloksellista tai jäänyt asetetuista tavoitteistaan. Arvioinnin perusteella suunnitelmia täsmennetään ja muutetaan sijoituslaitoksissa. Osatavoitteiden kautta edetään kohti päätavoitetta. (Rikosseuraamusvirasto 2004, 23.)

Päivitetty rangaistusajan suunnitelma muodostaa jatkumon, minkä vuoksi tietojen siirtymisen turvaaminen korostuu. Suunnitelmallinen työ ja siihen liittyvä arviointi kirjataan näkyviin. Toimintoihin liittyvät arviot ja näkemykset kirjataan laadullisina kirjauksina, joista näkyvät vankeusprosessin eteneminen, osatavoitteiden saavuttaminen ja niihin liittyvät mahdolliset muutokset. Suunnitelmaan tehdyt muutokset ja lisäykset perustellaan. Tiedot aiemmista toiminnoista ja niiden onnistumisista ja eri vaiheista korostuvat toiminnan jatkosuuntaamisen kannalta. Koska kyseessä on yksilöllinen tavoitteellinen toiminnallinen muutosprosessi, suunnitelman seuranta tehdään yksilöllisten tarpeiden perusteella. Kuitenkin määräajoin, vähintään kolme kertaa vuodessa, vastuuhenkilön johdossa yleisesti tarkastetaan, että toiminnot ja niihin liittyvät arvioinnit ovat kirjautuneet rangaistusajan suunnitelmiin. (Rikosseuraamusvirasto 2004, 23.)

Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden mukaisen toiminnan edistyminen on sidottu kiinteästi vankeusprosessin etenemiseen lähtien siitä, että ensimmäinen sijoituslaitos on valittava niin, että rangaistusajan suunnitelman mukaiseen toimintaan sijoittuminen on siellä mahdollista. Yleisperiaatteena vankeuslain 4 luvun 8 §:n mukaan on, että ”sijoitettaessa vankeja vankilaan on otettava huomioon rangaistusajan suunnitelman mukaisesti vangin kotipaikka, yhteyksien säilyminen lähiomaisiin tai muihin läheisiin, ikä, sukupuoli, terveydentila, rangaistuskertaisuus, vangin aikaisempi rikollisuus ja vangin oma toivomus sekä mahdollisuudet sijoittua rangaistusajan suunnitelman edellyttämään toimintaan. Sijoituspäätöstä tehtäessä tulee lisäksi kiinnittää huomiota vangin mahdollisuuksiin hoitaa vankeuden täytäntöönpanoon liittyviä asioita omalla kielellään. Vankia

ei tule sijoittaa suljetumpaan vankilaan tai vankilan osastoon kuin vankilan järjestys ja turvallisuus sekä vankilassa pitämisen varmuus edellyttävät. Alle 18-vuotias on sijoitettava sellaiseen vankilaan, että hänet voidaan pitää erillään aikuisista vangeista, jollei hänen etunsa muuta vaadi.” (Vankeuslaki 23.9.2005/767.)

Rangaistusajan suunnitelma määrittelee myös tulevia laitossijoituksia. Suljetusta vankilasta avolaitokseen siirtämisestä säädetään vankeuslain 6 luvun 1 §:ssä, jossa todetaan, että ”vanki voidaan rangaistuksen pituudesta riippumatta siirtää suljetusta vankilasta avolaitokseen määräajaksi tai rangaistuksen jäljellä olevaa osaa suorittamaan ottaen huomioon sen, mitä 4 luvun 8 §:ssä säädetään, jos:

- 1) avolaitokseen siirtäminen edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista;
- 2) vanki soveltuu avolaitoksessa järjestettävään tai muuhun avolaitoksen hyväksymään toimintaan;
- 3) voidaan pitää todennäköisenä, että vanki noudattaa avolaitoksen järjestystä, ei syyllisty rikokseen eikä poistu avolaitoksesta luvatta; ja
- 4) vanki sitoutuu olemaan käyttämättä päihdyttäviä aineita ja rikoslain 44 luvun 16 §:ssä tarkoitettuja dopingaineita sekä sitoutuu 16 luvun 7 §:n 3 momentissa tarkoitettuun päihitteettömyyden valvontaan.” (Vankeuslaki 23.9.2005/767.)

Myös avolaitoksesta suljettuun vankilaan siirtämisen perusteissa nostetaan esille rangaistusajan suunnitelman noudattamisen edellytys. Vankeuslain 6 luvun 2 § 2. momentin mukaan ”vanki voidaan siirtää avolaitoksesta suljettuun vankilaan, jos vanki kieltäytyy osallistumasta rangaistusajan suunnitelman mukaiseen toimintaan taikka ei muutoin sovellu avolaitoksessa järjestettävään tai avolaitoksen hyväksymään toimintaan.” (Vankeuslaki 23.9.2005/767.) Edelleen valvottua koevapautta koskeva säännös rikoslain 2 c luvun 8 §:ssä toteaa, että ”vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi hänet voidaan sijoittaa vankilan ulkopuolelle teknisin välinein tai muulla tavoin erityisesti valvottuun koevapauteen enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Valvottuun koevapauden edellytyksenä on, että koevapaus edistää vankeuslain 4 luvun 6 §:n mukaisen rangaistusajan suunnitelman toteutumista.” (Laki rikoslain muuttamisesta 23.9.2005/780.)

Rangaistusajan suunnitelman edistäminen on siis lain tasolla nostettu keskeiseksi rangaistusajan sisältöä ohjaavaksi tekijäksi. Etelä-Suomen aluevankilan sijoittajayksikkö/

rikosseuraamusalueen arviointikeskus on omissa ohjeissaan, joita myös vankiloiden henkilökunnalle on annettu, korostanut rangaistusajan suunnitelman etenemistä estävien tekijöiden selvittämisen tärkeyttä. Mikäli vanki ei sitoudu suunnitelmaansa tai suunnitelmassa pysyminen on vaikeaa, ohjeistus on, että

- 1) motivoidaan vankia noudattamaan suunnitelmaansa ja muistutetaan vankia siitä, miksi se on tärkeää;
- 2) selvitetään, johtuvatko vaikeudet noudattaa suunnitelmaa jostain sellaisesta syystä, jolle voitaisiin tehdä jotain ja tehdään se;
- 3) pohditaan, voitaisiinko määriteltäviin tavoitteisiin päästä jollakin muulla keinolla ja tarvittaessa tarkennetaan siltä osin. (Etelä-Suomen aluevankila, sijoittajayksikkö 2008, 8.)

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen vankiloille on myös annettu tarkempia toimintaohjeita, joiden mukaan rangaistusajan suunnitelmia tulisi vankeusaikana päivittää. Niiden keskeisin sanoma on, että laitoksissa tehtävien rangaistusajan suunnitelmien päivityksen tarkoituksena on tuottaa tietoa Vankitietojärjestelmään siitä, mitä vanki on sijoituslaitoksessaan tehnyt: onko hän edennyt rangaistusajan suunnitelmansa mukaisesti ja jos ei, mikä siinä on ollut esteenä. Rangaistusajan suunnitelman päivittämisen tulisi myös hyödyttää vankia: siinä seurataan kirjallisessa muodossa sitä, missä vaiheessa tavoitteiden toteutumisen suhteen ollaan menossa. (Etelä-Suomen aluevankila, sijoittajayksikkö i.a.)

Tavoitteiden edistymistä ohjeistetaan kirjattavan vankeinhoitoesimiehen (vuoden 2010 organisaatiouudistuksen jälkeen rikosseuraamusesimiehen) ja toimintaa toteuttavien virkamiesten toimesta. Ideaalitulannetta on kuvattu niin, että jokainen virkamies, joka vangin kanssa on työskennellyt hänen rangaistusajan suunnitelmaansa liittyen, tekisi suunnitelmaan omat kirjauksensa ja vankeinhoitoesimies saa näistä tehdyistä päivityksistä ne tiedot, joita hän tarvitsee arvioidessaan tavoitteiden toteutumista asteikolla edennyt/osittain toteutunut - ei edennyt/ei toteutunut - toteutunut, arvio vapautuessa. Suositus on, että tavoite toteutunut-arviointia ei yleensä käytettäisi ennen kuin viimeisessä arvioinnissa ennen vapautumista. Tämä sen vuoksi, että yleensä tavoitteet on määritelty niin laajasti, että niiden toteuttaminen jatkuu vielä vankeuden jälkeenkin. (Etelä-Suomen aluevankila, sijoittajayksikkö i.a.)

4 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA METODISET RATKAISUT

4.1 Tutkimuksen menetelmälliset lähtökohdat

Kiinnostus rangaistusajan suunnitelmien käytännön toteutukseen ja erityisesti suunnitelmallisen rangaistusajan vaikuttavuuteen ohjasi tutkimuskysymysteni muodostamista. Päädyin kahteen tutkimuskysymykseen, joista ensimmäinen koskee nimenomaan rangaistusajan suunnitelmien tavoitteiden mukaisen toiminnan vaikutuksia ja toinen niitä kehittämishaasteita, joita ensimmäisen tutkimuskysymyksen vastauksista on löydettävissä. Muotoilin tutkimuskysymykseni seuraavasti:

1. Kuinka rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutuminen on edistynyt vankeusaikana?
 - mitä vaikutuksia suunnitelluilla interventioilla (rangaistusajan suunnitelmien tavoitteiden mukainen toiminta) on ollut?
 - miten suunnitelman mukainen toiminta on käytännössä vankeusaikana toteutettu?
2. Mitä kehittämishaasteita suunnitelmallisen rangaistusajan toteuttamiselle nousee esiin?

Edellä muotoillut tutkimuskysymykseni ohjasivat menetelmällisiä valintojani. Opinnäytetyöni on laadullinen tutkimus, jossa aineistona toimii useampi eri lähde. Etsin vastauksia tutkimuskysymyksiini erityisesti aineisto-triangulaatiota hyödyntämällä. Triangulaation käyttöä perustellaan yleisesti sillä, että yksittäisellä tutkimusmenetelmällä on vaikea saada kattavaa kuvaa tutkimuskohteesta. (Eskola & Suoranta 2008, 68). Sitä, kuinka triangulaatio näkyy opinnäytetyössäni, palaan käsittelemään myöhemmin luvussa, jossa kerron tutkimusaineistoni hankinnasta.

Opinnäytetyössäni on kyse pitkälti arvioinnista. Arviointi merkitsee jonkin kohteen arvon, merkityksen tai ansion määrittämistä. Arvioinnin ydin on, että arvioinnin kohdetta tarkastellaan suhteessa tiettyyn arviointiperusteeseen eli kriteeriin ja tästä näkökulmasta esitetään arvioiva päätelmä. (FinSoc 2001, 5.) Arviointi voidaan määritellä monin tavoin, esimerkiksi sen perusteella, missä vaiheessa sitä tehdään, miten sitä tehdään, mil-

laisia kysymyksiä siinä painotetaan ja millainen rooli arvioinnintekijälle ja arvioinnin kohteelle annetaan. (Virtanen 2007, 86). Tavallisimmin sillä kuitenkin ymmärretään toimenpideohjelmien tai toimintapolitiikkojen arvon määrittämistä valittujen, julkilausuttujen kriteereiden mukaan. Usein on katsottu, että tämä arvottaminen erottaa arvioinnin ja arviointitutkimuksen muusta yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta, seurannasta ja tarkkailusta. (Rajavaara 1999, 36-37.)

Keskeistä on joka tapauksessa arvioinnin tavoitteiden määrittely ja tämä ohjaa arvioinnin käytännön toteutusta. Robsonin mukaan tavoitteina voivat olla esimerkiksi selvittää, vastataanko asiakkaan tarpeisiin, palvelun parantaminen, palvelun vaikutusten arviointi, selvittää, kuinka palvelu toimii, palvelun tehokkuuden arviointi tai ymmärtää, miksi palvelu toimii (tai ei toimi) (Robson 2001, 27). Opinnäytetyöni tavoittelee vastausta erityisesti siihen, kuinka palvelu (suunnitelmallinen rangaistusaika) toimii.

Kaiken lähtökohtana ja tavoitteena on oman työni kehittäminen. Pattonin mukaan perinteisen tieteellisen tutkimuksen tavoitteena on uuden tiedon luominen, teorioiden testaaminen, totuuden paljastaminen ja yleistysten tekemiseen. Arviointia ja arviointitutkimusta taas tehdään päätöksenteon tueksi, vaihtoehtojen selvittämiseksi, kehittämiskohdeiden löytämiseksi ja tiedon tuottamiseksi tietyssä kontekstissa. (Patton 1997, 24.) Tätä luonnehdintaa mukaillen oma työni ei ole perustutkimusta, vaan nimenomaan kehittämiseen tähtäävää.

Vaikuttavuus on käsitteenä laaja, mutta näen opinnäytetyöni olevan osa vaikuttavuusarviointia, vaikka tuloksia siitä, miten suunnitelmallinen rangaistusaika vaikuttaa rikoksen uusimisriskiin, ei opinnäytetyöni toteuttamisen puitteissa kyetä osoittamaan. Vaikuttavuuden arviointia voidaan kuitenkin tarkastella myös hieman toisesta näkökulmasta. Keskeistä on erottaa toiminnan tai toimenpiteiden välitön tuotos ja pidemmän tähtäimen vaikutus. (Mäntysaari 2001, 6). Näen asian niin, että suunnitelmallisen rangaistusajan pitkän tähtäimen tavoiteltu vaikutus voi olla uusimisriskin pienentäminen tai elämänhallinnan paraneminen. Tämän arvioiminen vaatisi kuitenkin pidempiaikaista seurantatutkimusta. Välitöntä tuotosta, esimerkiksi toteutunutta toimintaa rangaistusaikana tai vangin omaa kokemusta siitä, ovatko valmiudet rikoksettomaan elämäntapaan vankilaaikana parantuneet, opinnäytetyössäni on mahdollista arvioida.

On tärkeää myös erottaa vaikuttavuuden ja yksittäisen toiminnan onnistumisen välinen ero. Toimintakäytäntöjen kehittämisen ja arvioinnin kannalta tärkeää on selvittää toimintatapojen tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta, ei niinkään yksittäisen projektin onnistuneisuutta. Kysymys on kokemusten yleistämisestä ja paljon puhutusta hyvin käytäntöjen siirrettävyydestä. (Rostila 2000, 9.)

4.2 Realistinen arviointitutkimus ja ohjelmateoria

Mahdollisia tutkimusmenetelmiä kartoittaessani tutustuin vaikuttavuusarviointia käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen ja päädyin siihen, että parhaat mahdollisuudet löytää vastauksia tutkimuskysymyksiini löytyvät realistisen arviointitutkimuksen metodeista.

Realistinen arviointitutkimus nojaa uuteen tieteelliseen realismiin, jonka mukaan ihmisen käsityksistä suhteellisen riippumaton sosiaalinen, psyykinen, biologinen ja fyysinen todellisuus, moniulotteisine syysuhteineen, on olemassa (Mäntysaari 2001, 28). Sen tehtävänä on selvittää ”mikä toimii, kenen kohdalla ja missä olosuhteissa”. Tutkimuksessa selvitetään siten intervention/ohjelman mekanismien, kontekstien ja tulosten yhteyksiä. Tutkimuksen keskiössä on testattavissa/koeteltavissa oleva teoreettinen/ajatuksellinen idea siitä, mikä saa aikaan ja mitä. (Rostila 2000, 10.) Keskeistä on nimenomaan intervention vaikutusten selvittämisen korostaminen. Realismissa ajatellaan, että on olemassa vaikuttavia mekanismeja, jotka aiheuttavat muutoksia. Tutkimuksen tulee selvittää, mikä työkäytännöissä ja toimintamalleissa (=intervention sisältö) aikaansaa suotuisaa kehitystä (= toivotut tulokset) ja missä olosuhteissa näin tapahtuu. (Rostila 2001, 18.)

Realistisessa arviointitutkimuksessa selvitetään vaikutusyhteyksiä. Intervention ja tulosten välinen kausaalisuhde ymmärretään realismissa eri tavoin kuin perinteisessä kokeellisessa arviointitutkimuksessa, missä syysuhde käsitetään ehdottomana peräkkäisyytenä. Realismissa ajatellaan, että on olemassa vaikuttavia mekanismeja, jotka aiheuttavat muutoksia ja tutkimus auttaa selvittämään ja koettelemaan näitä mekanismeja koskevia oletuksia. Kyse on niin sanotusta generatiivisesta kausaliteetista. (Rostila 2001, 18.)

Kausaliteetin käsite on yksi realistisen arviointitutkimuksen kulmakivistä. Kazin mukaan realistisessa maailmassa sosiaalipalveluiden tuloksia ei voida selittää erillisinä, ilman kontekstin vaikutusta huomioimista. Kazin mukaan tuloksia voidaan ymmärtää vain tarkastelemalla muutosta aiheuttavia mekanismeja ja niihin yhteydessä olevia muita mekanismeja siten, että niihin sidoksissa olevat historialliset, taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset kontekstit on huomioitu. (Kazi 2003, 24.)

Realistisen arviointitutkimuksen tarkoituksena on kehittää tulevaa työtä. Tulevaisuudessa tehtävän työn kehittäminen voi tapahtua nykyisen työn systemaattisen kirjaamisen, dokumentoinnin avulla. Dokumentointia analysoimalla voidaan saada selville se, miten työntekijät toimivat nyt ja mitä asiakkaille silloin tapahtuu. (Lindqvist 2005, 14.) Aikaisemmin arviointitutkimuksessa oltiin kiinnostuneita niistä tuloksista ja vaikutuksista, joita jollakin palvelulla tai interventiolla oli. Tällöin puhuttiin niin sanotun mustan tai pimeän laatikon arvioinnista. Viime vuosina Suomessakin on puhuttu yhä enemmän näytöstä, evidenssistä. Se voidaan liittää keskusteluun vaikuttavuudesta. Realistisessa arviointitutkimuksessa pyritään niin sanotun valkoisen tai kirkkaan laatikon tutkimiseen, jossa olennaista on ymmärtää, mistä tulokset ja vaikutukset muodostuvat. (Lindqvist 2005, 14.)

Kiehelä ja Tyni ovat arvioineet realistisen arviointitutkimuksen soveltuvuutta rikosseuraamusalan vaikuttavuuden mittaamisessa. Realistisen arviointitutkimuksen selkeimmät edut näkyvät heidän mukaansa siinä, että suuntaus laajentaa oleellisesti positivistista lähtökohtaa ottamalla kiinnostuksen kohteeksi tulos- ja vaikuttavuusmittauksen ohella myös prosessit, osallisten ilmiöille antamat merkitykset ja paikallisen toimintaympäristön (Kiehelä & Tyni 2009, 37).

Kiehelän ja Tynin mukaan järkevään toiminnan kehittämiseen liittyy aina arvioiva ja kriittinen elementti. Vaikka systemaattinen arviointitutkimus on haasteellista tasapainoilua luotettavuusvaatimusten ja todellisuuden monikerroksisuuden välillä, ei arviointitutkimusta tule heidän mukaansa pelätä. Arviointitutkimuksen metodologia on nostanut päätöksentekoon liittyvät tiedonhankintatavat systemaattisen tarkastelun piiriin. Koska rikostorjunnan vaikutustasojen ”luonnontieteille” tyypillinen kontrollointi on heidän mukaansa lähes mahdotonta, on evaluaatiotutkijoiden tyydyttävä aitoja kokeellisia vaatimattomampiin asetelmiin. Tämä ei kuitenkaan Kiehelän ja Tynin mukaan estä tutkijoi-

ta tekemästä perusteltuja arvioita uusintarikollisuuteen käytettyjen menetelmien vaikuttavuudesta, kustannuksista ja hyödyistä, kunhan huolehditaan siitä, että johtopäätösten tekemiseen käytetyt tulokset on huolellisesti analysoitu ja tutkimusasetelmaan liittyvät pulmat tunnistettu. Edelleen yksi tärkeimmistä heidän tekemistä huomioista on mielestäni se, että usein uusintarikollisuuden vähentämiseen tähtäävien menetelmien arvioimisen kannalta vähintään yhtä merkittävää on poissulkea sellaiset toimenpiteet, jotka eivät ainakaan kestä kriittistä tarkastelua, kuin ”todistaa” valittujen menetelmien hyödyllisyys. (Kiehelä & Tyni 2009, 37-38.)

Realistisen arviointitutkimuksen ydintehtävänä on tavallaan eri osapuolten tulkintojen synteessinä luoda arvioiva kokonaiskuva tutkittavasta ilmiöstä, eli jäsentää sitä, millaisia vaikutuksia arvioitava ”ohjelma” saa toimintamekanismiensa avulla aikaan olemassa olevassa sosiaalisessa toimintaympäristössä. Arvioinnissa sovelletaan tavallisesti useampia tutkimusmenetelmiä siten, että laadullinen tutkimusaineisto on hallitseva. Arviointitutkimuksen niin sanottu jälkipositivistinen paradigma erottuu positivistisesta siinä, että kiinnostuksen kohteeksi ovat tulos- ja vaikuttavuusmittauksen ohella tulleet myös prosessit, osallisten ilmiöille antamat merkitykset ja paikallinen toimintaympäristö. Suuntaus laajentaa siten oleellisesti positivistista lähtökohtaa. (Kiehelä & Tyni 2009, 36-37.)

Englantilaiset Pawson ja Tilley ovat tiivistäneet realistisen arviointitutkimuksen metodologiset säännöt seuraavaan tapaan:

- generatiivisen kausaaliteetin ymmärtäminen.
- ontologinen syvyys: on pureuduttava näkyvien panos-tuotos (input-output)-mekanismien lävitse arvioinnin kohteeseen, joka on monitasoinen ja ei välttämättä heti havaittavissa.
- Mekanismit: on keskityttävä siihen, miten intervention mekanismit vaikuttavat sosiaalisten ja käyttäytymiseen liittyvien ongelmien poistamisessa tai vähentämisessä.
- Kontekstit: arvioijan tulee ymmärtää se konteksti, jossa ongelmalliset mekanismit aktivoituvat ja konteksti, jossa interventioon kuuluvien mekanismien syntyminen mahdollistuu.
- Tulokset: arvioijan tulee ymmärtää tulokset ja se, kuinka ne on saavutettu.
- CMO-malli: Siirrettävien ja toistettavien oppimismallien luomiseksi on suunnattava huomio konteksti-mekanismi-tulos- yhtälöihin.

- Opettaja-oppija-prosessit: CMO-mallin avulla saatavien selitysten testaamiseksi arvioijan tulee pyrkiä muodostamaan opettaja-oppija- suhde käytännöntyötä tekevien ja päätöksentekijöiden kanssa.

-Avoimet systeemit: arvioijan tulee ymmärtää, että ohjelma tai intervention käytännön toteutus tapahtuu muuttuvassa sosiaalisessa maailmassa, jossa sen tehokkuus voi vähentyä tai lisääntyä ennakoimattomien keskeytysten tai uusien kontekstien ja mekanismien voimasta. (Pawson & Tilley 1997, 214-219.)

En tavoittele tutkimuksellani laajempaa yleistettävyyttä siinä mielessä, että pyrkisin tutkimukseni kautta muodostamaan jonkin yleispätevän toimintamallin, minkä mukaan rangaistusajaisia käytäntöjä tulisi toteuttaa. Teen sitä vastoin yksittäistapausten valossa näkyväksi niitä tekijöitä, jotka suunnitelmallisen rangaistusajan eri vaiheissa joko tuottavat tai eivät tuota toivottavia tuloksia. Kyse on tapauskohtaisesta realistisesta arviointitutkimuksesta, jossa käytetään laadullista aineistoa. Tapauskohtaisessa evaluaatiossa arvioidaan systemaattisen seurannan avulla, kuinka yksilö tai ryhmä on edistynyt asetettujen tavoitteiden suunnassa. Tutkimusasetelmasta voidaan etsiä vastausta evaluatiiviseen kysymykseen ”ovatko intervention kohteena olevat ongelmat muuttuneet vai eivät” tai kokeelliseen kysymykseen ”vaikuttiko kyseinen interventio muutokseen?”. Menetelmää voidaan soveltaa myös vapaammin, jolloin voidaan käyttää yksinkertaisempia tutkimusasetelmia, pidättäytyä asetelmien ennakkosuunnittelusta ja käyttää standardoitujen, testattujen mittareiden sijasta esimerkiksi asiakkaiden itsearviointia. (Rostila & Mäntysaari 1997, 4-6.)

Dahler-Larsen on vaikuttavuuden arviointia käsittelevässä menetelmä-käsikirjassaan todennut, että kun halutaan perustella, minkä muun tyyppisiin konteksteihin kyseessä olevaa toimintaa voidaan laajentaa, on hyvin tärkeää, että on perusteltu käsitys siitä, mitkä seikat paikallisessa kontekstissa ovat olleet ratkaisevia tuloksen kannalta eli ratkaisevia moderaattoreita. Jos tiedetään paikalliset yhteydet, pysytään jo sanomaan jotain siitä, missä määrin moderaattorit mahdollisesti pätevät tai eivät päde paikallisten yhteyksien ulkopuolella. Vaikuttavuuden arvioinnissa tehdään yleistyksiä CMO-konfiguraatioiden perusteella. Toisin sanoen vaikutusmekanismit voidaan hyvin siirtää interventioalueelta toiselle. Ratkaisevaa on, että on ymmärretty käsitteellisesti, miksi jokin vaikuttaa johonkin. (Dahler-Larsen 2005, 17.)

Dahler-Larsen on esittänyt mallin, jonka mukaan vaikuttavuutta voidaan lähteä arvioimaan. Siinä on yhteensä seitsemän vaihetta, jotka ovat:

1. Arviointikysymyksen esittäminen
2. Ohjelmateorian lähteiden löytäminen
3. Ohjelmateorian laatiminen
4. Ohjelmateorian selventäminen arviointia varten
5. Menetelmien valitseminen
6. Tietojen kerääminen
7. Analyysi ja johtopäätökset. (Dahler-Larsen 2005, 24.)

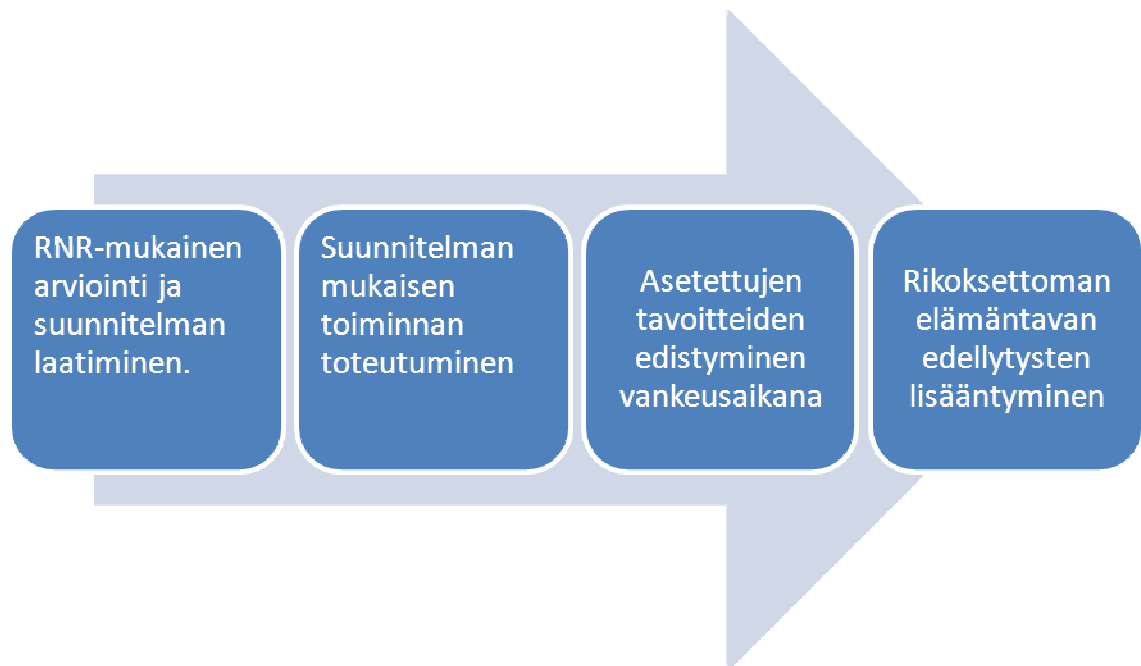
Ohjelmateoria on siis yksi keskeinen käsite, joka liittyy realistiseen arviointitutkimukseen. Ohjelmateorialla tarkoitetaan perusteltuja käsityksiä siitä, miten ja miksi intervention ajatellaan vaikuttavan. Ohjelmateoria ohjaa vaikuttavuuden arviointia. Siksi ohjelmateoria on luotava heti, kun arviointikysymys on esitetty. (Dahler-Larsen 2005, 25.)

Olen omaksunut ohjelmateorian käsitteen yhdeksi oman opinnäytetyöni keskeisistä lähtökohdista. Olen hahmottanut ohjelmateorian olevan ennakkokäsitys, mikä minulla on tutkittavasta aiheesta. Tätä ennakkokäsitystä testaan tapauskohtaisen realistisen arviointitutkimuksen menetelmin. Rostila käyttää käsitettä käyttöteoria, jonka tulkitsemisen vastaa- van varsin pitkälle ohjelmateorian käsitettä. Rostilan mukaan toiminnan tai projektin käyttöteorian selventäminen ja teorian arviointi olemassa olevan tietämyksen valossa on ihan oma tutkimustehtävänsä ja lähtökohta realistisen arviointitutkimuksen toteuttamiselle. Käyttöteorian selventämisen jälkeen tehtyjä oletuksia koetellaan empiirisesti. (Rostila 2000, 12-13.) Tämä empiirinen koettelu on siis oman opinnäytetyöni olennaisinta ydintä ja sisältöä

Ohjelmateorian lähteinä voidaan käyttää mm. virallisia poliittisia asiakirjoja, ammatillista teoriaa, poliittisten päätöksentekijöiden palautetta, asiakkaiden haastatteluja, aikaisempia tutkimuksia ja alan ammattilaisten kokemuksia päivittäisissä käytännöissä (Dahler-Larsen 2005, 25). Laatimani ohjelmateorian lähteenä olen käyttänyt Mohellin ja Pajuojan laatimaa Vankeuspakettia, joka sisältää sekä uudistuneen lainsäädännön kokonaisuudessaan että uudistuksen taustalla olleet perustelut. Lähteenä olen myös käyttänyt sijoittajayksikkötoiminnan käsikirjaa ja ohjeistuksia rangaistusajan suunnitelman laati-

mista ja käytännön toteuttamista koskien sekä what works –teoriaa erityisesti siltä osin, miten sen mukaan uusintarikollisuutta voidaan vähentää.

Kuviosta 3 on nähtävissä luomani ohjelmateoria. Se on tarkoituksella varsin pelkistetty versio, jotta sen empiirinen koettelu ei muutu liian monimutkaiseksi.

KUVIO 3. Ohjelmateoria rangaistusajan suunnitelmien ohjelmallisesta etenemisestä

Ohjelmateorian lähtökohtana on siis what works-teorian keskeisin sisältö, RNR-periaatteiden mukainen arviointi ja tämän pohjalta laadittu rangaistusajan suunnitelma. Jotta ohjelmateoria toteutuisi, se vaatii riski- tarve- ja vastaavuusperiaatteiden noudattamista koko arviointiprosessissa. Ohjelmateorian testaamisen kannalta onkin oleellista arvioida tarkasti sitä, miten käytännössä RNR-periaatteet on huomioitu ja mitä vaikutuksia mahdollisella huomiotta jättämisellä on ollut ohjelmateorian toteutumiseen.

Arvioinnin ja suunnitelman laatimisen jälkeen ohjelmateorian mukainen oletus on, että laadittu suunnitelma todellisuudessa toteutuu juuri niin, kuin sen on ollut tarkoitus toteutua. Tämän arvioiminen edellyttää toteutuneen toiminnan mahdollisimman perinpohjaista tarkastelua useammasta eri näkökulmasta. Useamman eri lähteen hyödyntäminen tutkimusaineistossa tuleekin perustelluksi juuri tästä syystä. Tässä vaiheessa ohjelma-

teorian toteutumisen arviointia keskiössä on CMO-mallin lähempi tarkastelu ja sen arvioiminen, mikä mallin osatekijöistä saa aikaan vaikutuksia, kenelle ja missä tilanteessa.

Ohjelmateorian kahden ensimmäisen osa-alueen toteutumisella on kaksi toisistaan riippuvaista vaikutusta. Ensinnäkin ohjelmateorian mukainen arviointi, suunnittelu ja suunnitellun toiminnan toteutuminen johtaa asetettujen tavoitteiden edistymiseen vankeusajana. Toiseksi, tavoitteiden toteutuminen tuottaa rikoksettoman elämäntavan edellytysten lisääntymistä yksilötasolla. Vankeusajan vaikutukset ovat siis ohjelmateorian mukaan positiivisia, kun tavoitteena on what works-periaatteiden ja vankeuslain mukainen uusintarikollisuuteen vaikuttaminen. Vastauksien löytäminen siihen, kuinka hyvin ja millä edellytyksillä ohjelmateoria toteutuu, on opinnäytetyöni oleellisin tarkoitus.

4.3 Tutkimusaineiston hankinta

Opinnäytetyössäni käytetään aineistotriangulaatiota, jossa yhdessä tutkimuksessa yhdistellään useampia aineistoja keskenään. (Eskola & Suoranta 2008,69). Useamman aineiston käyttö näkyy tutkimukseni käytännön toteutuksessa. Selkeyttävä tutkimusaineiston jako voidaan tehdä dokumentti- ja haastatteluaineistoon.

Haastatteluaineistoni koostuu seitsemästä teemahaastattelurungon avulla toteutetuista yksilöhaastatteluista, jotka toteutin kesä-syyskuun aikana vuonna 2011 (liite 1). Dokumenttiaineistona minulla on haastateltavien henkilöiden rangaistusajan suunnitelmat sekä jokaisesta henkilöstä tehdyt merkinnät vankitietojärjestelmään. Näistä oleellisimpia ovat vireille laitetut siirtohakemukset, sijoitusesitykset sekä päätökset laitossijoiteluista. Näiden dokumenttien valossa kunkin henkilön rangaistusajasta rakentuu ikään kuin jana, jossa on mahdollista tarkastella mitä rangaistusaikana on konkreettisesti tapahtunut.

4.3.1 Haastatteluaineiston kokoamisesta – lähtökohdat ja rajauskriteerit

Haastattelut on toteutettu teemahaastattelurungon (Liite 1) avulla. Teemahaastattelu on eräänlainen keskustelu, joka tapahtuu tutkijan aloitteesta ja usein tutkijan ehdoilla, mutta jossa tutkija pyrkii vuorovaikutuksessa saamaan selville haastateltavilta häntä kiinnostavat asiat, tai ainakin ne, jotka kuuluvat tutkimuksen aihepiiriin (Eskola & Vastamäki 2001, 24). Kyseessä on puolistrukturoitu haastattelu, jota voidaan kutsua myös kohdennetuksi haastatteluksi. Olennaista sille on, että ensinnäkin tiedetään, että haastateltavat ovat kokeneet tietyn ilmiön. Toiseksi tutkija on jo alustavasti selvittänyt tutkittavan ilmiön oletettavasti tärkeitä osia, rakenteita, prosesseja ja kokonaisuuksia. Tämän sisällön- tai tilanneanalyysin pohjalta hän on päätenyt tiettyihin oletuksiin tilanteen määräävien piirteiden seurauksista siinä mukana olleille. Analyysinsa perusteella hän kolmannessa vaiheessa kehittää haastattelurungon. Neljänneksi ja viimeiseksi haastattelu suunnataan tutkittavien henkilöiden subjektiivisiin kokemuksiin tilanteista, jotka tutkija on ennalta analysoinut. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 47.) Edellä luetellut teemahaastattelun ominaispiirteet ovat löydettävissä tutkimusaiheestani ja tutkimuskysymyksistäni.

Haastatteluaineiston hankinnassa olen käyttänyt harkinnanvaraista otantaa. Tämä on yksi laadullista tutkimusta luonnehtiva piirre. Tutkimus perustuu suhteellisen pieneen tapausmäärään ja tässä palataan jälleen tutkimuksen tarkoitukseen ja sen yleistettävyyssavotteeseen. Tavoite ei ole pyrkiä tilastollisiin yleistyksiin vaan pyrkimys on kuvata jotakin tapahtumaa, ymmärtää tiettyä toimintaa ja antamaan mielekäs tulkinta jostakin ilmiöstä (Eskola & Suoranta 2008, 61). Kyse on ei-satunnaisesta otannasta, jossa koehenkilöt on valittu sen perusteella, että tutkijalla on halu tutkia oleellisia henkilöitä (Metsämuuronen 2009, 61).

Harkittu otanta on kerätty käytännössä aineiston rajaamisen ja siihen liittyvien kriteereiden avulla. Kaiken perustana on ollut se, että aineisto on rajattu teoreettista kattavuutta silmälläpitäen. Kysymys on tapauskohtaisesta analyysistä, jossa ei ajatella tilastollisin kriteerein. Kriteerinä on käytetty tietyn aineiston -ihmisten, organisaation- teoreettista kiinnostavuutta valitun tutkimusongelman ratkaisussa. Teoreettisen edustavuuden perusidea on nähdä tutkittu tapaus esimerkkinä yleisestä. (Eskola & Suoranta 2008, 64-65.)

Tärkeimmät rajauskriteerit liittyvät haastateltavien vankeusrangaistuksen pituuteen ja vapautumisajankohtaan. Lisäksi olen käyttänyt rajauskriteerinä sitä, että haastateltavien on tullut kuulua Etelä-Suomen rikosseuraamusalueeseen. Tämä sen vuoksi, että koska haluan opinnäytetyölläni palvella erityisesti omaa työyhteisöäni Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskusta, on tärkeää, että haastateltavat henkilöiden rangaistusajan suunnitelmat on laadittu Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen toimesta. Myös käytännön järjestelyiden osalta on suotavaa, että haastateltavat suorittavat tuomiotaan Etelä-Suomen rikosseuraamusalueelle kuuluvissa vankiloissa.

Vapauttamisvaiheessa vanki sijoitetaan avoimeen vankilayksikköön tai suljetun vankilan mahdollisimman avoimelle osastolle, jossa vangin vapauttamista valmistellaan (Rikosseuraamusvirasto 2006). Käytännössä suurin osa vangeista vapautuu kuitenkin yhä suljetuista laitoksista. Vuonna 2009 rangaistusvangeista oli avolaitoksissa 19 % ja vuonna 2010 24 %. Suoraan suljetuista laitoksista vapautuneiden osuus oli vuonna 2009 87,5 % ja vuonna 2010 82,5 %. (Rikosseuraamuslaitos 10.6.2011.) Näiden lukujen valossa on perusteltua, että haastatteluaineistoni ei koostu ainoastaan avolaitoksessa rangaistustaan suorittavista vangeista.

Vankitietojärjestelmän avulla kartoitin Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen vankiloista tietyllä aikavälillä vapautuvien, sellaisten miesvankien, joille rangaistusajan suunnitelma on laadittu, lukumäärän. Aikavälillä 1.6.2011-31.10.2011 vapautuvien lukumäärä oli 436 vankia. Tästä määrästä kuitenkin vain 129:lle vangille on laadittu rangaistusajan suunnitelma riski- ja tarvearvion tai muun haastattelun perusteella. Tämä johtuu siitä jo aiemmin esille tuomastani seikasta, että Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella riski- ja tarvearvio laaditaan vain yli 15 kuukauden tuomion saaneille henkilöille. Vapautuvien kokonaislukumäärästä voi päätellä, että suurin osa rangaistustaan suorittavista suorittaa tuomiota, joka on alle 15 kuukautta.

Edellä mainitun ja tutkimuskysymysteni perusteella päädyin siihen, että aineistoni ulkopuolelle jäävät sellaiset henkilöt, jotka eivät ole käyneet koko arviointi- ja suunnitelmaprosessia lävitse. Käytännössä siis sellaiset henkilöt, jotka ovat aloittaneet rangaistuksen suorittamisen niin sanotun suppean rangaistusajan suunnitelman perusteella, rajautuivat aineistoni ulkopuolelle. Koska rangaistusajan suunnitelman laaditaan siinä vaiheessa,

kun saatu tuomio muuttuu lainvoimaiseksi, ovat haastateltavat vangit siis käytännössä kaikki vankeusvankeja. Tutkintavankeuden aikana rangaistusajan suunnitelma laaditaan vain hyvin harvoin. Sakkovankien rangaistusten kokonaispituudet ovat taas niin lyhyitä, että heille laaditaan rangaistusajan suunnitelma vain kirjallisen materiaalin perusteella.

Halusin myös haastatella vain sellaisia henkilöitä, jotka ovat lähellä vapautumisajan kohtaa, koska heillä on todellista kokemusta rangaistusajan suunnitelman toteuttamisen käytännöistä. Kun tavoitteena on etsiä vastauksia siihen, mitkä tekijät vaikuttavat suunnitelman edistymiseen, ei ole tarkoituksenmukaista haastatella henkilöitä, joille suunnitelma on vasta vähän aikaa sitten laadittu. Jokaisen henkilön rangaistusaika noudattelee yksilöllistä kulkua sekä sen mukaan, mihin laitoksiin heidät on sijoitettu että mihin toimintaan he ovat osallistuneet. Aineiston rajaukseen vaikuttivat vielä kielitaitoon liittyvät kysymykset. Aineiston ulkopuolelle on rajattu sellaiset henkilöt, joiden kanssa haastattelua ei ole voitu toteuttaa suomeksi.

4.3.2 Haastatteluaineiston kokoamisesta – käytännön toteutus

Haastattelut toteutettiin Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella yhteensä kolmessa eri vankilassa, joista kaksi olivat suljettuja laitoksia ja yksi avolaitos. Minulle myönnettiin tutkimuslupa kaikkiin Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen laitoksiin ja tässä yhteydessä Rikosseuraamusalueen keskushallinto myös lähetti sähköpostilla tutkimuslupani tiedoksi Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen vankiloiden johtajille. Otin itse yhteyttä vielä näihin kolmeen vankilaan ja sovin käytännön järjestelyistä niiden henkilökunnan kanssa. Lähettämäni haastattelupyyntöjen lukumäärä määräytyi sen kautta, kuinka monta asettamiini kriteereihin sopimaa henkilöä löytyi sinä hetkenä siitä vankilasta, josta haastateltavia etsin.

Avolaitoksen kohdalla käytännön järjestelyt toteutettiin niin, että vankilan erityisohjaaja kartoitti kertomieni kriteerien perusteella mahdollisia haastateltavia ja lähetti heille minun kirjoittamani kirjeen sekä suostumuslomakkeen haastattelua varten. Kirjeitä lähetettiin yhteensä 10 miesvangille, joista neljä ilmoitti halukkuutensa haastatteluun. Näistä yhden jouduin hylkäämään, koska olin itse toiminut kyseisen henkilön arvioijana ja laatinut hänen rangaistusajan suunnitelmansa. Tutkimuksen luotettavuuden vaarantumisen

ehkäisemiseksi tämä henkilö siis rajautui haastatteluaineiston ulkopuolelle. Yhden henkilön kohdalla vankilasta vapautumisen todellinen ajankohta ei haastattelun toteutushetkellä ollut vielä tiedossa. Tämä johtui siitä, että hän suoritti elinkautista vankeusrangaistusta, josta vapautuminen ei tapahdu samoja lainalaisuuksia noudattaen. Elinkautisesta vankeusrangaistuksesta vapautumisesta päättää Helsingin hovioikeus siinä vaiheessa, kun vankeutta on suoritettu vähintään 12 vuotta. Alle 21-vuotiaana rikoksen tehneellä vastaava aika on 10 vuotta. (Rikosseuraamuslaitos i.a.) Haastatteleman henkilön ensimmäinen mahdollisuus vapautumiseen ajoittui sille aikavälille, jolta haastateltavia henkilöitä tutkimukseeni etsin. Päädyin siihen, että vaikka hän ei todellisuudessa vielä tiedä vapautumisensa lopullista ajankohtaa, on hänellä kuitenkin pitkän vankeusajan ja mahdollisesti lähestyvän vapautumisajankohdan mukaan sellaista kokemusta vankeusajasta, että hänen haastattelemisensa on opinnäytetyöni tavoitteiden kannalta perusteltua.

Suljetuista laitoksista toiseen lähetin yhteensä kahdeksan haastattelupyyntöä, joista kolmeen tuli myöntävä vastaus. Näistä yksi kuitenkin myöhemmin perui suostumuksensa. Toisen suljetun laitoksen osalta olin yhteydessä laitoksen päihdetyöntekijään, joka välitti haastattelupyyntöni kahdelle henkilölle, jotka molemmat suostuivat haastatteluun. Alun perin minulla oli tarkoitus keskittyä vain yhteen suljettuun ja yhteen avolaitokseen, mutta koska haastatteluiden lukumäärä olisi jäänyt liian pieneksi, jouduin toteuttamaan vielä kaksi haastattelua yhdessä suljetussa laitoksessa. Aineiston henkilöt olivat siis sijoitettu kolmeen eri vankilaan. Kukaan ei kuitenkaan suorittanut tuomiotaan alusta saakka samassa vankilassa, joten olosuhteet olivat kaikilla varsin erilaiset. Ja vaikka aineiston henkilöt olivat suorittamassa tuomiotaan samoissakin vankiloissa, he olivat vankilan eri osastoilla ja näin ollen erilaisissa ympäristöissä

4.3.3 Dokumenttiaineistosta

Dokumenttiaineistoni tarkoitus on täydentää haastatteluaineistoani ja helpottaa myöhemmässä vaiheessa tehtävää aineiston analyysia. Tärkeimmät dokumentit ovat haastattelemani henkilöiden rangaistusajan suunnitelmat, jotka ovat tallennettu vankitietojärjestelmään. Kukin rangaistusajan suunnitelma sisältää seuraavat tiedot:

- riski- ja tarvearvion perusteella määritellyt keskeiset uusimisriskitekijät, uusimisriskiltä suojaavat tekijät (vahvuudet) sekä laitosturvallisuusarvio,
- asetetut tavoitteet rangaistusajalle,
- suunniteltu tavoitteiden mukainen toiminta,
- suunnitelma mahdollisen poistumisluvan ajankohdasta ja edellytyksistä,
- suunnitelma tulevista laitossijoituksista
- suunnitelma mahdollisesta valvotusta koevapaudesta
- vapauttamissuunnitelma ja ehdonalaiseen valvontaan määrättävän osalta lisäksi valvontasuunnitelma. (Vankitietojärjestelmä i.a.)

Nämä kirjaukset on tehty rangaistusajan suunnitelmaan arviointikeskuksen toimesta. Vankilassa rangaistusajan suunnitelman etenemistä seurataan ja arvioidaan tavoitteiden etenemistä kirjaamalla arvio rangaistusajan suunnitelmaan. Käytössä on asteikko 1-3 (1. edennyt/osittain toteutunut 2. ei edennyt/ei toteutunut 3. toteutunut, arvio vapautuessa). Mikäli tavoite ei ole edennyt/toteutunut, henkilökunta kirjaa suunnitelmaan syyn tavoitteen etenemisen esteelle (vankilasta johtuneet syyt/vangista johtuneet syyt/muut syyt). Edellä mainitun lisäksi vankilan henkilökuntaa kirjaa suunnitellun tavoitteen mukaisen toiminnan jälkeen merkintöjä toteutuneesta toiminnasta. Arvio tavoitteen edistymisestä tehdäänkin pääosin toteutuneen toiminnan arvioinnin avulla.

Rangaistusajan suunnitelmien lisäksi dokumenttiaineistoon kuuluvat kunkin vangin vireille laitetut laitossijoitukset, niiden esitykset ja tehdyt päätökset. Nämä dokumentit ovat rangaistusajan suunnitelmien tavoin vankitietojärjestelmään tallennettuja ja niissä on dokumentoitu rangaistusaikaiset sijoitukset ja siirtymiset valvottuun koevapauteen tai laitoksesta toiseen.

4.4 Aineiston analyysi

Analyysi kohdistuu keskeisesti siihen ohjelmateoriaan tai käyttöteoriaan, joka on ennen varsinaista tutkimuksen toteuttamista muodostettu. Tässä on siis kyse niiden oletusten paikkansapitävyyden empiirisestä koettelusta, johon realistista arviointitutkimusta koskevasta luvussa viittasin.

Kun selvitetään vaikutusyhteyksiä koskevien oletusten paikkansapitävyyttä, tarvitaan tietoa toiminnan tuloksista muutoksina niissä asioissa, joihin toiminnalla pyritään vaikuttamaan. Pitää todeta, onko tarkasteltava asia toimenpiteen jälkeen lähempänä tavoitetta kuin ennen sitä. Realistisessa arviointitutkimuksessa pitäisi pystyä tarpeen mukaan selvittämään toiminnan tuloksia, eli kuinka asiantila nyt eroaa siitä, millainen se oli ennen interventiota (tai ennen intervention jotain osaa). Vaikutusoletuksen valmentaminen edellyttää muutoksen selvittämistä. (Rostila 2000, 13.)

Ohjelmateorian testaamisessa, eli arvioinnissa keskitytään seuraamaan kohta kohdalta, miten interventio onnistuu ja vastaako todellisuus sitä, mitä ohjelmateoriassa on sanottu. Kaksi tärkeintä kysymystä ovat:

- a) Onko interventio todella toteutettu niin, kuin sen ohjelmateorian mukaan pitäisi olla vaikutusten aikaansaamiseksi?
- b) Onko tulos todella saavutettu ohjelmateorian ennusteen mukaisesti?

Arvioinnin johtopäätökset ovat täysin riippuvaisia näistä kysymyksistä (Dahler-Larsen 2004, 38.)

Jotta edellä mainittuihin kysymyksiin on mahdollista löytää vastaus, vaatii se aineiston tarkkaa analyysia. Haastatteluaineistoa käsittelin laadullisesti sisällönanalyysilla. Sisällönanalyysia voi pitää paitsi yksittäisenä metodina myös väljänä teoreettisena viitekehystenä, joka voidaan liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91). Omassa opinnäytetyössäni sisällönanalyysi toimiikin osana kokonaisanalyysia siten, että lopullisessa analyysissä sekä haastattelu- että dokumenttiaineisto tulee analysoiduksi yhdessä.

Sisällönanalyysi noudattaa yksinkertaistettuna seuraavaa kaavaa:

- a) päätöksen tekeminen siitä, mikä aineistossa on kiinnostavaa
- b) aineiston läpikäyminen, kiinnostavien asioiden erottaminen ja merkitseminen, muiden epäkiinnostavien asioiden poisjättäminen.
- c) aineiston luokittelu teemoina tai tyypeinä
- d) yhteenvedon kirjoittaminen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92.)

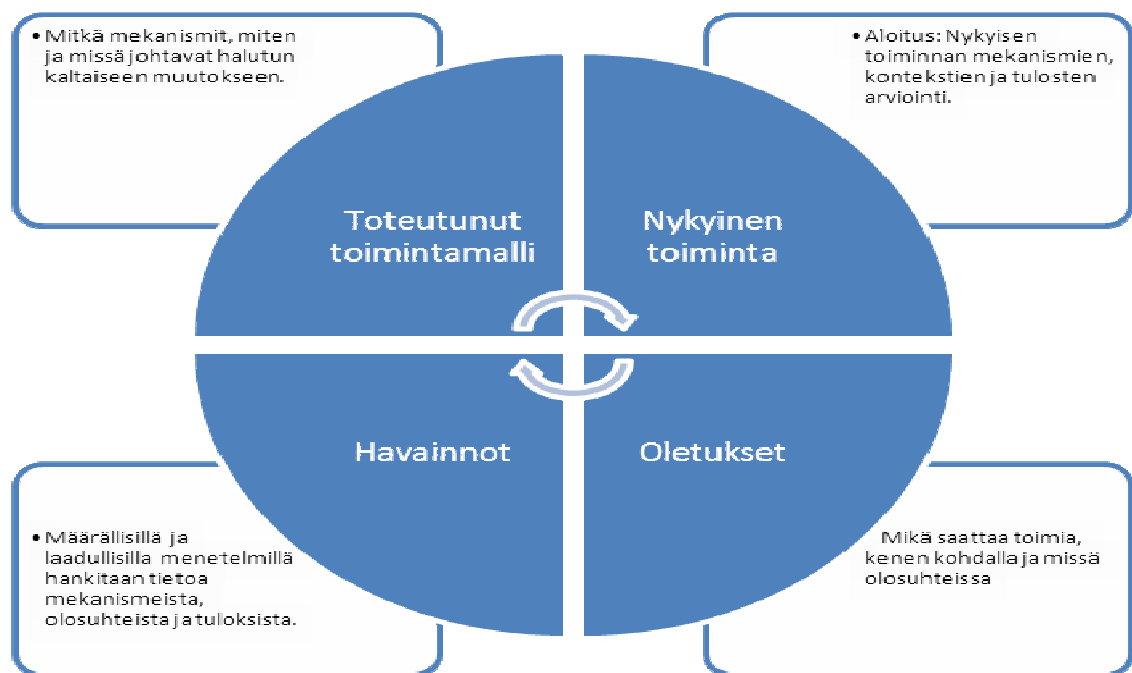
Tämän kaavan mukaisesti päätin, että haastatteluaineistosta minua kiinnostavat CMO-yhtälöt, eli realistisen arviointitutkimuksen keskeiset käsitteet, jossa tutkitaan konteks-

tien, mekanismien ja tulosten välistä yhteyttä. Tämän jälkeen muokkasin haastatteluaineiston helpommin käsiteltävään muotoon litteroimalla sen tekstiaineistoksi. Litteroimatta jätin sellaiset kohdat, jossa käsiteltiin selkeästi teemaan kuulumattomia asioita. Näitä olivat esimerkiksi haastateltavan ja minun esittäytymiset haastattelun alussa ja hyvästelyt sen päättyessä. Litteroitua tekstiä muodostui rivivälillä 1 yhteensä 105 sivua. Käytin litteroinnissa haastattelijasta merkintää H ja haastateltavista merkintöjä A-G.

Litteroinnin jälkeen olen käynyt tekstiaineistoa lävitse lukemalla ja poimimalla siitä kohtia, joissa käsitellään kontekstia, mekanismeja ja tuloksia. Nämä käsitteet merkitsin tekstiin C, M JA O-merkinnöillä. Tämä CMO-yhteyksien etsiminen oli jonkinlaista teemoittelua, jossa olennaista ei ollut se, kuinka usein kukin teema esiintyy, vaan se, mitä kustakin teemasta on sanottu. Kaikkiaan kyse oli laadullisen aineiston pilkkomisesta ja ryhmittelystä erilaisten aihepiirien mukaan. Näin oli mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä aineistossa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93.)

CMO-yhtälöiden etsimisen ja merkitsemisen jälkeen keskityin tarkemmin niihin tuloksiin, joita haastatteluaineiston perusteella nousi esiin. Tein yksinkertaisen kahtiajaon negatiivisiin ja positiivisiin tuloksiin, jotka merkitsin tekstiin -/+ -merkinnöillä. Tämän jälkeen keskityin löytämään vastauksia siihen, mitkä tekijät ovat tuloksiin vaikuttaneet. Tässä lähteenä käytin siis haastateltujen henkilöiden omakohtaista kokemusta tai ainakin sitä, mitä he haastattelussa haluavat tuoda esille.

Sovelsin samoja analyysimenetelmiä myös dokumenttiaineistoon. Etsin siis CMO-yhtälöitä rangaistusajan suunnitelmista, laitossijoituspäätöksistä ja niiden perusteluista. Kävin lävitse jokaisen haastattelemani henkilön rangaistusajan suunnitelman sekä laitos-sijoitteludokumentit ja poimin niistä haastatteluaineiston tavoin kohtia, joissa käsiteltiin kontekstia, mekanismeja ja tuloksia. Tulosten myönteiset tai kielteiset merkitykset ja syyt niiden takana on tässä poimittu henkilökunnan tekemistä kirjauksista dokumenttiaineistoon. Kuvio 4 realistisesta vaikuttavuuskehästä selventää ehkä parhaiten realistisen arviointitutkimuksen etenemistä.

KUVIO 4. Vaikuttavuuskehä

Lähde: Pawson & Tilley 1997, 85.

Opinnäytetyöni analyysissä käydään siis lävitse realistisen vaikuttavuuskehän mukaisia havaintoja, joiden perusteella tehdään päätelmiä siitä, miten aikaisemmat oletukset todellisuudessa pitävät paikkansa. Kuten jo aikaisemmin totesin, en tavoittele opinnäytetyössäni laajempaa yleistettävyyttä, vaan tapauskohtaista analyysia käyttäen vastauksia siihen, mitkä yksittäisen henkilön kohdalla ovat niitä mekanismeja, konteksteja ja tuloksia jotka joko ovat tai eivät muodostetun ohjelmateorian mukaisia.

Tapauskohtainen analyysi on yksi sovellus realistisesta ajattelusta. Tapauskohtainen arviointi on yhtä asiakasta koskeva arviointiasetelma, jossa pyritään systemaattisesti seuraamaan asiakkaan edistymistä tai arvioimaan tehtyjen interventioiden tai käytettyjen ohjelmien vaikuttavuutta. Realistista tapauskohtaista arviointia voidaan hyödyntää sekä yksittäisen asiakkaan että asiakasryhmän tasolla. (Korteniemi 2005, 30.) Oma aineistoni voidaan tulkita siis jonkinlaiseksi asiakasryhmäksi, joka otetaan systemaattisen arvioinnin kohteeksi.

Tutkimustulosten raportoinnissa kerron ensin dokumenttiaineistosta ja sitten haastatteluaaineistosta tehdyistä havainnoista, jotka liittyvät C-M-O-yhteyksiin. Haastatteluaaineiston osalta olen käyttänyt varsin paljon lainauksia, koska niiden avulla tekemäni päätelmät tulevat helpommin ymmärretyksi. Tämän jälkeen kerron molemmista aineistoista tehdyistä havainnoista, jotka liittyvät toiseen tutkimuskysymykseeni suunnitelmallisen rangaistusajan kehittämishaasteista. Havaintojen raportoinnin käyn lävitse johtopäätöksiä, joita tulosten perusteella voi tehdä suunnitelmallisen rangaistusajan vaikutuksista. Keskityn tässä ennalta asettamaani ohjelmateoriaan ja siihen, mitä tulosten perusteella voi päätellä sen pätevydestä.

4.5 Tutkimuksen luotettavuus ja eettiset kysymykset

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnista ei ole olemassa minkäänlaisia yksiselitteisiä ohjeita. Tutkimusta arvioidaan kuitenkin kokonaisuutena, jolloin sen sisäinen johdonmukaisuus (koherenssi) painottuu. Tutkijan tulee antaa lukijoille riittävästi tietoa siitä, miten tutkimus on tehty, jotta he voivat arvioida tutkimuksen tuloksia. Riittävän tiedon määrä voidaan saavuttaa huolehtimalla siitä, että seuraavat asiat tulevat tutkimuksesta esiin:

- tutkimuksen kohde ja tarkoitus
- tutkijan omat sitoumukset tutkimuksessa
- aineistonkeruutavat
- tutkimuksen tiedonantajien valikoitumiseen liittyvät perusteet
- tutkijan ja tiedonantajan välinen suhde
- tutkimuksen kesto
- aineiston analyysi
- perusteet sille, miksi tutkimus on luotettava (Tuomi & Sarajärvi 2004, 135.) Olen käyttänytkin tätä luetteloa niin sanottuna check list- tyyppisenä työkaluna opinnäytetyöni luotettavuutta arvioidessani.

Opinnäytetyöni kohdalla luotettavuutta tulee tarkastella realistisen arviointitutkimuksen viitekehyksestä. Koska kyse on vaikuttavuuksien arvioinnista, oleellinen kysymys kuuluu, onko tekemäni arvio vaikuttamismekanismeista luotettava? Täydellistä ja aukoton vastaus ei tähän kysymykseen ole nähdäkseni löydettävissä. Loppujen lopuksi kyse

on minun tekemistä tulkinnoista, joissa täydelliseen objektiivisuuteen ei ole mahdollista päästä. Tutkijan avoimen subjektiviteetin myöntäminen on yksi keskeinen laadulliseen tutkimukseen liittyvä periaate. Pääasiallisin luotettavuuden kriteeri onkin tutkija itse ja näin ollen luotettavuuden arviointi koskee koko tutkimusprosessia. (Eskola & Suoranta 2008, 210.) Tämän vuoksi olen opinnäytetyöni toteutuksessa pyrkinyt siihen, että arvioiva, analysoiva ja kriittinenkin pohdinta on kulkenut mukana koko tutkimusprosessin.

Opinnäytetyöni luotettavuuden turvaamiseksi olen pitänyt lähtökohtani sitä, että noudatan mahdollisimman perusteellisesti valitsemani tutkimusmenetelmän periaatteita. Näistä tärkeimpänä pidän realistisen arviointitutkimuksen vaikuttavuuskehän sekä laatimani ohjelmateorian kuljettamista läpi koko tutkimuksen. Luotettavuutta parantaa nähdäkseni myös se, että realistisen arviointitutkimuksen metodeihin on ikään kuin sisäänrakennettu tiettyjä luotettavuusmittareita. Näistä esimerkiksi triangulaatiota pidetään yhtenä merkittävänä tutkimuksen luotettavuutta parantavana kriteerinä (Tuomi & Sarajärvi 2004, 140). Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran mukaan laadullisen tutkimuksen luotettavuutta kohentaa tutkijan tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisesta (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2001, 214). Olenkin pyrkinyt kuvaamaan tutkimukseni taustalähtökohdat mahdollisimman perusteellisesti juuri tästä syystä.

Yksi tärkeä, myös tutkimuksen luotettavuuteen liittyvä, huomiota ansaitseva ulottuvuus on opinnäytetyöhöni liittyvä eettiset kysymykset. Olen opinnäytetyöni alkusuunnittelusta lähtien pyrkinyt huolehtimaan siitä, että valitsemani työskentelytavat ovat eettisesti kestäviä. Pietarisen mukaan tutkijan ammattitaito on eettisen tutkimustoiminnan perusedellytys. Tähän liittyy kahdeksan eri vaatimusta, jotka ovat:

- älyllisen kiinnostuksen vaatimus
- tunnollisuuden vaatimus
- vaaran eliminoimisen vaatimus
- rehellisyyden vaatimus
- sosiaalisen vastuun vaatimus
- ammatinharjoituksen edistämisen vaatimus
- kollegiaalisen arvostuksen vaatimus. (Pietarinen 2002, 60-69.)

Eettisten kysymysten kohdalla keskeinen jako voidaan tehdä tiedon hankinnan ja tiedon käytön välille. Koko tutkimusprosessi sisältää lukuisia eri päätöksiä, joilla on eettinen ulottuvuus. Tutkimuksen mahdollisista eettisistä ongelmakohdista on olemassa erilaisia luetteloita, joista esimerkkinä seuraava:

- tutkimuslupaan liittyvät kysymykset
- tutkimusaineiston keruuseen liittyvät ongelmat
- tutkimuskohteen hyväksikäyttö
- osallistumiseen liittyvät ongelmat
- tutkimuksesta tiedottaminen. (Eskola & Suoranta 2008, 52.)

Haastatteluaineiston kokoamisesta kertovassa luvussa kerroin pääpiirteittäin käytännöistä, joiden mukaan aineistoa keräsin. Hakiessani tutkimuslupaa Rikosseuraamuslaitokselta kerroin mahdollisimman tarkasti tutkimukseni aiheesta, tarkoituksesta, kohderyhmästä ja käytännön toteutuksesta. Nämä samat asiat toin esille myös vangeille lähetetyssä kirjeessä, jonka yhteyteen oli liitetty kirjallinen suostumuslomake.

Vaikka lähettämässäni kirjeessä jo kerroin omasta roolistani opiskelijana ja arviointikeskuksen työntekijänä, pidin tärkeänä että haastattelutilanteessa vielä kertasin saman asian. Pyrin tässä mahdollisimman avoimeen vuorovaikutukseen ja siihen, että haastattelemani henkilöt kokivat saaneensa riittävää ja rehellistä informaatiota. Minun on vaikea arvioida sitä, vaikuttiko asemani arviointikeskuksen työntekijänä haastattelutilanteeseen. Voi olla, että mikäli olisin ollut täysin ulkopuolinen, olisi vuorovaikutus ollut tilanteessa ollut toisenkaltaista. Koin itse haastattelutilanteiden edenneen luontevasti ja haastatellut kertoivat arvioni mukaan kokemuksistaan hyvinkin avoimesti ja rehellisen tuntuisesti. Koska halusin, että haastateltavat uskaltavat esittää myös kritiikkiä arviointikeskuksen toimintaa kohtaan, päädyin siihen, että en ottanut haastateltavaksi henkilöitä, joiden kanssa olin itse aikaisemmin työskennellyt.

Haastattelutilanteissa tallennetut nauhoitteet päädyin tuhoamaan sen jälkeen, kun olin ne litteroinut, koska niistä ilmeni haastateltujen henkilöllisyys. Haastatteluiden litteroinnit toteutin niin, että tunnistettavat henkilötiedot jätin pois. Tutkimusraportissa käyttämissäni aineistolainauksissa jätin mainitsematta sellaisia tunnistetietoja (kuten vankilan, työntekijän tai läheisen nimi), joista haastateltavan henkilöllisyyden olisi voinut päätellä.

Dokumenttiaineiston käsittelyssä noudatin niitä ehtoja, joita saamassani tutkimuslupassa oli asetettu. Luvan ehtona oli muun muassa se, että vankitietojärjestelmään kirjattua rangaistusajan suunnitelma-aineistoa ei tule käsitellä vankila-alueen ulkopuolella. En siis kuljettanut kirjallista aineistoa vankilan ulkopuolelle. Koska työskentelin suurimaksi osaksi kuitenkin työpaikkani ulkopuolella, päädyin siihen, että voin tehdä muistiinpanoja rangaistusajan suunnitelmista ja kuljettaa nämä muistiinpanot kotiini. Pidin huolta siitä, että muistiinpanot on kirjattu niin, että niissä ei ole mitään sellaisia merkintöjä, joista voisi ilmetä tutkittavien henkilöllisyys. Kukaan muu itseni lisäksi ei käsitellyt tutkimusaineistoa, joten uskon, että vaatimus tutkimusaineiston vain tutkimuksellisesta käyttötarkoituksesta on toteutunut.

5 TUTKIMUSTULOKSET

5.1 Havainnot dokumenttiaineistosta

5.1.1 Kontekstit- lähtötilanne ja staattiset kontekstit

Haastateltujen henkilöiden rangaistusajan suunnitelmaan tehdyt kirjaukset antavat omalta osaltaan jokseenkin kattavan kuvan siitä tilanteesta, jossa kukin on ollut aloittaessaan suorittamaan vankeusrangaistusta. Yhteistä kaikille, yhtä lukuun ottamatta, oli se, että heidän kotikuntansa on rangaistuksen aloittamisen hetkellä kuulunut Etelä-Suomen rikosseuraamusalueelle. Yhden henkilön kotikunta kuului rangaistuksen aloittamisen hetkellä Länsi-Suomen rikosseuraamusalueelle. Myös hänen rangaistusajan suunnitelman-
sa on kuitenkin laadittu Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen (tuolloin vielä sijoittajayksikkö) toimesta ja hän on suorittanut vankeusrangaistustaan pääsääntöisesti Etelä-Suomen rikosseuraamusalueelle kuuluvassa vankilassa.

Rangaistusajan suunnitelmien kirjauksista on nähtävissä, että haastateltujen henkilöiden vankilakertaisuus vaihteli ensimmäisestä ehdottomasta vankeustuomiosta yhdeksänteen ehdottomaan vankilatuomioon. Tuomion pituudet vaihtelivat hieman yli yhden vuoden mittaisesta tuomiosta elinkautiseen vankeusrangaistukseen. Päärikokset olen poiminut kunkin sijoitteluasiakirjoista, joissa päärikos on merkitty numerokoodilla. Numerokoodin selityksen olen kirjannut alla olevaan taulukkoon. Koodien selitykset olen saanut Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön tutkija Sasu Tyniltä syyskuussa 2011. Taulukosta 1 on nähtävissä, että väkivaltarikokset olivat yleisimpiä tuomioon johtaneita rikoksia. Siitä ei kuitenkaan näy tarkemmin, minkälaisesta väkivallan teosta on ollut kyse. Olen nimennyt tekijät taulukkoon 1 staattisiksi konteksteiksi, koska ne antavat varsin muuttumattoman kuvan siitä lähtötilanteesta, jossa kukin on vankeusrangaistustaan alkanut suorittamaan.

TAULUKKO 1. Staattiset kontekstit

	Rangaistuslaitoskertaisuus	Tuomion pituus	Päärikos
Henkilö A	1	3 v 6 kk	murha, tappo tai emt. yritys
Henkilö B	1	elinkausi	murha, tappo tai emt. yritys
Henkilö C	5	2 v 7 kk 20 pv	huumausainerikos
Henkilö D	9	1 v 1 kk 25 pv	ryöstö
Henkilö E	2	6 v	muu väkivaltarikos
Henkilö F	2	13 v 11 kk 20 pv	muu väkivaltarikos
Henkilö G	2	1 v 2 kk 15 pv	muu väkivaltarikos

Rangaistusajan suunnitelmiin on tehdyn arvion perusteella kirjattu oleelliset uusimisriskitekijät, joihin vankeusaikana tulisi pyrkiä vaikuttamaan. Lisäksi on kirjattu listaus tekijöistä, jotka voivat suojata uusintarikollisuudelta. Näiden pohjalta rangaistusajan suunnitelmaan on määritelty keskeiset, rikoksetonta elämäntapaa tukevat tavoitteet. Oma tulkintani on, että nämä kirjaukset asettuvat realistisen arviointitutkimuksen vaikuttavuuskehälle nykyisen toiminnan ja oletusten kehikkoon, jossa määritelty uusimisriskitekijät ja asetetut tavoitteet määrittävät ne kontekstit, joista käsin tavoitteiden mukaista toimintaa on tarkoitus rakentaa.

Olen koostanut näistä kirjauksista ja ensimmäisestä suunnitelman jälkeisestä laitossijoituksesta taulukon (TAULUKKO 2), josta on nähtävissä, että kolmella henkilöllä päihteiden käyttö ja siihen liittyvät ongelmat, kahdella ongelmaratkaisutaitojen puutteet, kahdella sosiaaliset suhteet tai kaveripiiri ja kahdella impulsiivisuus/väkivaltaisuus/aggressiivisuus on määritelty uusimisriskitekijöiksi. Lisäksi mainintoja on tunteiden tunnistamisen vaikeuksista, vastuunoton puutteellisuudesta, aiemmasta rikollisesta elämäntavasta ja rikosmyönteisistä asenteista. Taulukosta on nähtävissä, että asetetut tavoitteet ovat jokseenkin yhdensuuntaisia arvioitujen uusimisriskitekijöiden kanssa. Henkilöille, joille päihteiden käyttöön liittyy riskitekijöitä, on asetettu tavoitteeksi muun muassa päihteettömyyspyrkimysten vahvistaminen. Myös useammat maininnat ajatteluun, käyttäytymiseen tai asenteisiin liittyvistä riskitekijöistä on muokkaantunut tavoitteiksi rikollisen elämäntavan omaksumisen läpikäymisestä tai rikosten käsittelystä.

Huomionarvoista on se, että suojaaviksi arvioidut tekijät näkyvät asetetuissa tavoitteissa erityisesti työllisyyteen ja koulutukseen sekä sosiaalisiin suhteisiin liittyvien tavoitteiden kautta. Myös henkilöllä, jolle ei uusimisriskitekijöitä ole arvioitu olevan lainkaan, on tavoitteet määriteltä arvioitujen vahvuuksien pohjalta. Mukana on myös yksi henkilö, jolle on kyllä asetettu tavoitteet, muttei määriteltä lainkaan uusimisriskitekijöitä tai vahvuuksia. Rangaistusajan suunnitelmasta ei löydy selitystä kirjausten puuttumiseen.

Henkilöillä, joilla sosiaaliset sidokset ja kaveripiiri on arvioitu uusimisriskitekijöiksi, ei tavoitteiden tasolla näy suoraa viittausta niihin. Heidän kohdallaan on mainintoja oman elämäntavan läpikäymisestä tai elämänmuutokseen motivoitumisesta, mutta ei selkeää kantaa siihen, onko vankeusaikana tavoitteena vaikuttaa jollain lailla niihin riskeihin, joita sosiaalisiin suhteisiin on arvioitu liittyvän. Huomiota kiinnittää myös se seikka, että vaikka suurimmalla osalla tuomio oli annettu väkivaltaan liittyvästä rikoksesta, ei väkivaltaa tai aggressiivisuutta ole tavoitteiden tasolla erikseen mainittu. Vaikuttaakin siltä, että määritellyt tavoitteet ovat hyvin laajalla ja yleisellä tasolla olevia, jotka ilman tarkempaa määrittelyä jäisivät hyvin abstraktille tasolle ja tavoitteen mukaista toimintaa olisi vaikea pelkästään tavoitteiden perusteella toteuttaa.

Kontekstin näkökulmasta jokaista henkilöä yhdistää se, että rangaistusaika on suoritettu vankilaympäristössä. Vankilaympäristölle yhteistä on ainakin se, että yksilön vapaus on vankilassa tarkoin rajattua. Vanki on eristettynä ulkomaailmasta ja hänen toimintansa on vankilan säännöistä ja rajoituksista riippuvaa. Tietyt säännöt ovat kaikille vankiloille yhteisiä ja esimerkiksi päihteettömyysvaatimus on yksi esimerkki rajoituksista, jotka koskevat kaikkia vankiloita. (Rikosseuraamuslaitos i.a.) Sen sijaan liikkumisrajoitukset ja valvonnan intensiivisyys voivat vaihdella varsin paljonkin eri vankiloiden välillä. Suljetussa laitoksessa vangin liikkuminen on rajoitetumpaa kuin avolaitoksessa. Suljetuissa laitoksissa voi edelleen olla valvonnan asteeltaan ja toimintatavoiltaan erilaisia osastoja, joista esimerkiksi sopimusosastolle sijoitetaan vankeja, joissa vangit sitoutuvat heille järjestettyyn toimintaan sekä päihteettömyyden valvontaan. Valvonnaltaan tiukin osasto on niin sanottu varmuusosasto, jonne voidaan sijoittaa vanki tiettyjen tarkkojen turvallisuusperusteiden vuoksi. (Mohell & Pajuoja 2006, 79.) Näin ollen päätös, joka on tehty sijoitusvankilasta, määrittelee varsin voimakkaasti sitä kontekstia, jossa rangaistusta suoritetaan ja jossa laadittua rangaistustajan suunnitelmaa pyritään toteuttamaan.

TAULUKKO 2. Rangaistusajan suunnitelman mukainen lähtötilanne

	Uusimisriskitekijät	Vahvuudet	Tavoitteet	Sijoituslaitos
A	Ei selkeitä uusimisriskitekijöitä	Pitkä työkokemus, ammattitaito, hyvät sosiaaliset taidot, ei päihdeongelmaa	Työ ja toimintakyvyn ylläpitäminen, Työllistymisedellytysten parantaminen	Avolaitos
B	Liittyvät ongelman määrittelemiseen, ongelmaratkaisutaitoihin sekä tunteiden tunnistamiseen	Läheiset perhesuhteet, jotka tukevat normaaliin elämään palaamisessa	Ammatillisten valmiuksien parantaminen, Sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen, Oman rikoksen ja sen herättäminen tunteiden läpikäymisen	Suljettu laitos
C	Aiempi rikollinen elämäntapa liittyen huumausaineiden käyttöön, kaveripiiri	Motivaatio lopettaa huumausaineiden käyttö, parisuhde, koulutusmyönteisyys	Motivaation ylläpito elämänmuutokseen, Koulutusmahdollisuuksien selvittäminen ja mahdollinen opintojen aloittaminen, Motivaation ylläpito huumausaineista eroon pääsemisessä	Suljettu laitos
D			Päihdeettömyyden ylläpitäminen, Työllistymisedellytysten kehittäminen, Perhesuhteiden ylläpitäminen, Asumisvaihtoehtojen selvittäminen	Suljettu laitos
E	Päihdeongelma, vastuunoton puute koskien seksuaalirikoksia, taipumus käyttää väkivaltaa ongelmaratkaisukeinona	Motivaatio hoitaa päihdeongelmaa	Seksuaalirikoksen käsittely, Päihdekuntoutus ja jatkumon luominen siviiliin	Suljettu laitos
F	Rikosmyönteiset asenteet, jotka omaksunut hyvin nuorena, sosiaaliset suhteet tukevat rikollista käyttäytymistä ja asenteita. Valmius toimia aggressiivisesti haluamansa saavuttamiseksi	Kyky punnita eri vaihtoehtoja ja niiden tuomia seurauksia	Rikosmyönteisten asenteiden ja rikollisen elämäntavan omaksumisen läpikäyminen ja syiden pohtiminen, Motivoituminen oman tulevaisuuden pohdintaan, Psyykkisen hyvinvoinnin ylläpitäminen	Suljettu laitos
G	Alkoholin ajoittainen ongelmakäyttö ja siihen liittyvä impulsiivinen käyttäytyminen	Ammatillinen koulutus ja työkokemus, tietoisuus elämän ongelmakohdista, muutosmotivaatio, hyvät arkielviytymistaidot ja läheisten ihmisten tuki	Päihdeettömyyspyrkimysten vahvistaminen ja päihteiden käyttöön liittyvän rikollisen toiminnan käsittely, Työllistymisedellytysten parantaminen	Avolaitos

5.1.2 Muutokset konteksteissa

Dokumenttiaineistosta tulee näkyväksi ne muutokset, jotka kunkin henkilön kohdalla kontekstissa, eli sijoitusvankilassa, on vankeusaikana tapahtunut. Kaksi aineiston henkilöistä suoritti koko rangaistusaikansa samassa vankilassa. Muiden kohdalla sijoitusvankiloita oli useampi.

Kontekstien näkökulmasta oleellinen dokumenttiaineistosta tehtävä huomio liittyy laitossijoituksiin. Käytävissä olevista sijoituspäätöksistä ilmenee, että rangaistusajan suunnitelman laatimisen jälkeinen laitossijoitus oli kahden henkilön kohdalla avolaitossijoitus ja viiden henkilön kohdalla sijoitus suljettuun laitokseen. Kahden suljettuun laitokseen suljetun henkilön lähtötilanne poikkesi muista henkilöistä siten, että heille rangaistusajan suunnitelma laadittiin tilanteessa, jossa taustalla oli jo useampi sijoituspäätös eri laitoksiin sijoittamisesta. Tämä johtuu siitä, että nämä kaksi henkilöä olivat aloittaneet rangaistuksen suorittamisen ennen vuoden 2006 vankeuslain muutosta, joten heille ei tuomion suorittamisen aloittamisajankohtana vielä laadittu uuden vankeuslain mukaista rangaistusajan suunnitelmaa. Suunnitelma laadittiin siis jälkikäteen ja tämän jälkeinen sijoituspäätös oli ensimmäinen rangaistusajan suunnitelmaan perustuva. Jokaisen henkilön kohdalla suunnitelman valmistumisen jälkeinen sijoituspäätöksessä oli käytetty päätösfraasia ”rangaistusajan suunnitelman perusteella”, eikä tätä perustetta ollut tarkemmin avattu.

Kun rangaistusajan suunnitelman mukaista lähtötilannetta (TAULUKKO 2) täydennetään tulevilla laitossijoituksilla, saadaan aikaiseksi seuraavanlainen taulukko:

TAULUKKO 3. Laitossijoitusten lukumäärä

	1.sijoituslaitos	2.sijoituslaitos	3.sijoituslaitos	4.sijoituslaitos	5.sijoituslaitos
A	avolaitos	toinen avolaitos			
B	suljettu laitos	toinen suljettu laitos	avolaitos	toinen avolaitos	kolmas avolaitos
C	suljettu laitos				
D	suljettu laitos	avolaitos	suljettu laitos		
E	suljettu laitos				
F	suljettu laitos	toinen suljettu laitos	suljettu laitos	toinen suljettu laitos	
G	avolaitos	suljettu laitos	avolaitos		

Tästä taulukosta on nähtävissä, että henkilöt C ja E ovat suorittaneet koko rangaistuksensa suljetussa laitoksessa. Henkilö A on suorittanut koko tuomionsa avolaitoksessa, vaihtaen välillä avolaitoksesta toiseen. Henkilö D on aloittanut rangaistuksensa suljetussa laitoksessa, siirtynyt sitten avolaitokseen ja palannut jälleen suljettuun laitokseen. Henkilö G taas on aloittanut rangaistuksensa suorittamisen avolaitoksessa, siirtynyt välillä suljettuun laitokseen ja palannut jälleen avolaitokseen. Henkilö F on suorittanut koko rangaistuksensa suljetussa laitoksessa, mutta siten, että hän on vaihdellut kahden eri suljetun laitoksen välillä.

Sijoittelupäätöksiä tarkemmin tutkittaessa selviää, että yhtä henkilöä lukuun ottamatta vireille laitettuja siirtohakemuksia on ollut huomattavasti enemmän, mitä siirtoja laitoksesta toiseen. Tämä selittyy yksinkertaisesti sillä, että tehtyyn siirtohakemukseen on tehty arvointikeskuksen toimesta kielteinen päätös. Henkilön F kohdalla päätöksentekijänä on myös toiminut välillä rikosseuraamusvirasto, mikä johtuu siitä, että hänet on sijoitettu välillä varmuusosastolle ja tässä päättäväisessä oleva viranomais on rikosseuraamuslaitos. Lukumäärällisesti hakemusten määrä vaihtelee yhdestä viiteentoista hakemusta, joissa osassa hakijana on ollut vanki itse ja osassa vankila.

TAULUKKO 4. Vireille laitettut siirtohakemukset

	Hakemusten lukumäärä	Hakijana vanki	Hakijana vankila
A	1	1	
B	6	5	1
C	4	4	
D	2	1	1
E	0		
F	15	5	10
G	2	1	1

Pääsääntöisesti vaikuttaa siltä, että vangin itsensä vireille laittamat hakemukset ovat olleet yleisempiä, lukuun ottamatta henkilö F:n tilannetta, jossa vankila on ollut siirtoanomusten aktiivisempi vireille laittaja. Kun dokumenttitietoja tarkastelee edelleen lähemmin, on havaittavissa, että henkilö F:n kohdalla vankilan vireille laittamat hakemukset ovat olleet pääsääntöisesti joko esityksiä varmuusosastolle sijoittamisesta tai varmuusosaston sijoituksen jatkamisesta. Vangin itsensä vireille laittamissa hakemuksissa kaikki, lukuun ottamatta henkilö F:n hakemuksia, ovat olleet hakemuksia avolai-

tokseen. Henkilö F on hakenut yksinomaan toisiin suljettuihin laitoksiin. Avolaitoshakemuksiin on tehty sekä kielteisiä että myönteisiä päätöksiä. Päätösten perustelut ovat löydettävissä dokumenttiaineistosta, mutta vaikka päätöksen perustelu vaikuttaakin suoraan kontekstiin, sen muuttumiseen tai ennallaan pysymiseen, ovat niiden taustat selkeämmin yhteydessä rangaistusaikaisiin mekanismeihin. Sen vuoksi on syytä nyt siirtyä tarkastelemaan lähemmin niitä havaintoja, joita dokumenttiaineiston valossa mekanismeista on tehtävissä.

5.1.3 Mekanismit: oletukset toimivista interventioista

Dokumenttiaineiston mekanismeihin liittyvät kirjaukset löytyvät selkeimmin rangaistusajan suunnitelmista. Rangaistusajan suunnitelman laatimisvaiheessa arviointikeskus/sijoittajayksikkö on asetettujen tavoitteiden jälkeen kirjannut suunnitelmaa konkreettista toimintaa, jolla tavoitteita pyritään rangaistusaikana edistämään. Suunniteltu toiminta näkyy rangaistusajan suunnitelmassa jaoteltuna eri osa-alueisiin, joita ovat

- 1) taloudellinen tilanne, asuminen ja arkipäivän toiminnot,
- 2) koulutus ja työllisyys,
- 3) sosiaaliset sidokset ja elämäntapa,
- 4) alkoholi ja huumausaineet
- 5) ajattelu, käyttäytyminen ja asenteet
- 6) laitossijoitukset
- 7) poistumisluvat
- 8) opinto- ja siviilityöluvat
- 9) muut luvat
- 10) ulkopuolelle sijoitukset
- 11) valvottu koevapaus
- 12) ehdonalainen vapautuminen

Aineiston rangaistusajan suunnitelmista muutama osa-alue oli jäänyt vaille mitään mainintaa. Ehdonalaisesta vapautumisesta, opinto- ja siviilityöluvasta ulkopuolelle sijoittamisesta tai muista luvista ei yhdenkään kohdalla ollut arviointikeskuksen/sijoittajayksikön toimesta tehty merkintöjä suunnitellusta toiminnasta. Muihin osiin lähes jokaisella oli jotain kirjauksia tehty. Realistisen arviointitutkimuksen vaikut-

tavuuskehän mukaisesti nyt tarkastelussa on oletukset, joita on tehty siitä, mikä toiminta ja mitkä mekanismit voisivat toimia ja vaikuttaa tavoitteeseen sitä edistäen. Kun jatketaan tapauskohtaisesti aineiston tulkintaa asetettujen tavoitteiden ja suunnitellun toiminnan kautta, esiin nousee oletuksia siitä, millä toiminnoilla tavoitteisiin voidaan vaikuttaa. Aineiston rangaistusajan suunnitelmissa suunniteltu toiminta on jokseenkin jokaisessa tapauksessa kirjattu siinä määrin monisanaisesti, että olen nähnyt tarpeelliseksi lyhennellä ja tiivistää olennaisen sisällön seuraavanlaisesti.

TAULUKKO 5 . Tavoitteiden mukainen suunniteltu toiminta

	Tavoitteet	Suunniteltu toiminta
A	Työ ja toimintakyvyn ylläpitäminen, Työllistymisedellytysten parantaminen	Työtoimintaan osallistuminen, rakennusalaan liittyvään kurssiin osallistuminen ja siviilityöpaikan hankkiminen mahdollisuuksien mukaan, asunnon hankkiminen käännytys X.ään huomioiden, tuomittujen korvausten selvittäminen sosiaalityöntekijän kanssa, yhteydenpitoa sukulaisiin ja ystäviin sekä rikostapauksen ja muuttuneen elämäntilanteen ja masentuneisuuden käsittelyä esim. psykologin kanssa. Valvottua koevapautta voidaan harkita käännytysasian selviämisen jälkeen.
B	Ammatillisten valmiuksien parantaminen, Sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen, Oman rikoksen ja sen herättäminen tunteiden läpikäyminen	Koulutusmahdollisuuksien selvittäminen, liiketalousopintojen aloittaminen esim. ammattikorkeakoulussa, etäopiskelumahdollisuuden selvittäminen, yksilökeskusteluissa oman rikoksen läpikäymistä, siihen liittyvien tunteiden tunnistamista ja pohdintaa riskeistä, jotka tähän liittyvät, Valvotun koevapauden valmistelu, mikäli Helsingin hovioikeus pitää sitä tarkoituksenmukaisena.
C	Motivaation ylläpito elämäntavamuutokseen, Koulutusmahdollisuuksien selvittäminen ja mahdollinen opintojen aloittaminen, Motivaation ylläpito huumausaineista eroon pääsemisessä	Ajokortin suorittaminen, mikäli mahdollista, koulutuksen osalta C:llä kiinnostusta lukion jatkamiseen sekä erilaisiin nahka- ja hopeatyökursseihin, yhteydenpitoa mahdollisuuksien mukaan 5-vuotiaaseen poikaan, ei akuuttia tarvetta päihdekuntoutukseen. Tarvetta päihdeiden käytön käsittelyyn kuitenkin vapautumisen läheisyydessä, jotta todettu motivaatio päihteettömyyteen pysyy yllä, oman elämäntavan kriittistä pohdintaa, voisi hyötyä esim. VKM-keskustelutarjasta, Valvottua koevapautta voidaan arvioida tarkemmin sijoituslaitoksessa.
D	Päihteettömyyden ylläpitäminen, Työllistymisedellytysten kehittäminen, Perhesuhteiden ylläpitäminen, Asumisvaihtoehtojen selvittä-	Asumistilanteen selvittelyä vankeusaikana, kuntouttavaan tai valmentavaan työtoimintaan osallistuminen soveltuisi hyvin. Esim. Kuva-projekti voisi tulla kyseeseen, mielekkään tavoitteellisen toiminnan suunnitteleminen vapautumisen jälkeistä aikaa ajatellen, yhteistyön teke-

	minen	<p>minen esim. kolmannen sektorin kanssa, parisuhteen ylläpitämistä on syytä tukea, Päihdeettömyyden ylläpitämiseksi esim. Matkalla muutokseen-kurssille osallistuminen, vapautumisen huolellinen valmistelu ja palveluohjaus.</p> <p>Suuttumuksen hallinta-kurssille osallistuminen, Valvotun koevapauden edellytyksiä kannattaa selvittää heti, kun keskeneräisiä oikeusasioita ei enää ole. Kuntouttava työtoiminta toimintavelvoitteena voisi edistää yhteiskuntaan sopeutumista ja tukisi päihdeettömyyttä.</p>
E	Seksuaalirikoksen käsittely, Päihdekuntoutus ja jatkumon luominen siviiliin	<p>Asumista tulee selvittää ennen vapautumista, osallistuminen työtoimintaan mahdollisuuksien mukaan, päihdekuntoutuksen aloittaminen esim.X-vankilan päivittäisen tuen osastolla STOP-ohjelman jälkeen. STOP-ohjelmaan osallistuminen, vapautumisen huolellinen valmistelu liittyen asumiseen ja päihdekuntoutukseen, Valvottuun koevapauteen sijoittuminen, mikäli edellytykset täyttyvät</p>
F	Rikosmyönteisten asenteiden ja rikollisen elämäntavan omaksumisen läpikäyminen ja syiden pohtiminen, Motivoituminen oman tulevaisuuden pohdintaan, Psykkisen hyvinvoinnin ylläpitäminen	<p>Velka-asioiden selvittelyä, psyykkisen hyvinvoinnin ylläpitämiseksi esim. lukio-opintojen suorittamista, yksilökeskusteluiden läpikäyminen koskien asenteita ja väkivaltakäyttäytymistä, valvotun koevapauden ehdottomana edellytyksenä rangaistusajan suunnitelman noudattaminen, asiallinen laitostähtäytyminen ja se, että koevapaus edesauttaa suunnitelman eteenpäin viemistä ja tukee rikoksettoomaan elämään.</p>
G	Päihdeettömyyspyrkimysten vahvistaminen ja päihteiden käyttöön liittyvän rikollisen toiminnan käsittely, Työllistymisedellytysten parantaminen	<p>Velkaneuvontaan osallistuminen, uuden asunnon hakeminen hyvissä ajoin ennen vapautumista, päihteen tukiasunto suositeltava vaihtoehto, Siviilityötilanteen selvittelyä ja sijoittuminen mahdollisuuksien mukaan olemassa olevaan työpaikkaan, yhteydenpito vanhempiin, sisaruksiin ja päihdeettömyyttä tukeviin henkilöihin, päihdeettömyyttä tukevaan ohjelmaan osallistuminen (esim. VKM), valvottuun koevapauteen sijoittuminen, toimintavelvoitteena esim. siviilityö ja päihdeettömyyttä tukevaan toimintaan osallistuminen (esim. avohoito A-klinikalla)</p>

Edellä mainitun lisäksi suunnitellussa toiminnassa otettiin kantaa tuleviin laitossijoituksiin lukuun ottamatta sellaisia henkilöitä, jotka siirtyivät suoraan avolaitokseen rangaistusajan suunnitelman laatimisen jälkeen. Suljettuun laitokseen sijoitettujen henkilöiden rangaistusajan suunnitelmiin oli kirjattu kanta siitä, missä vaiheessa tuomiota avolaitokseen siirtyminen on mahdollista. Jokaisen kohdalla mahdollisuus avolaitossijoitukseen oli sidottu rangaistusajan suunnitelman noudattamiseen. Henkilö B:lle oli määritelty tarkka ajankohta avolaitossijoituksen mahdollisuudelle, jota oli sitten kahteen otteeseen

myöhemmin täsmennetty. Hänen, kuten myös henkilö C:n kohdalla, rangaistusajan suunnitelmaan oli kirjattu, että avolaitossijoitus on mahdollinen ”myös varhaisemmassa vaiheessa”, mikäli heidät valitaan ulkopuoliseen koulutukseen.

Henkilö F:n suunnitelmassa oli todettu, että ”avolaitossijoituksen edellytyksenä on rangaistusajan suunnitelman noudattaminen, suljetun laitoksen sääntöjen noudattaminen ja rikoksettomuus vankeusaikana. Ennen kuin avolaitossijoitusta voidaan edes harkita, tulee F:n oman käyttäytymisensä avulla päästä avoimemmalle osastolle suljetussa laitoksessa”. Tässä oli siis käytetty erityisen tiukkoja kriteerejä ja korostettu F:n omaa vastuuta vankilan sääntöjen noudattamisessa ja siinä, että hänen tulee omilla toimillaan aikaansaada siirto suljetummalta osastolta vapaammalle. Henkilö E:n suunnitelmassa avolaitokseen sijoittamisen edellytyksenä oli, että E oli edennyt rangaistusajan suunnitelmassaan erityisesti seksuaalirikoksen käsittelyn ja päihdekuntoutuksen osalta.

Kirjaukset koskien suunniteltua toimintaa on kirjattu jokseenkin suuntaa-antavasti. Konkreettisia toimintaohjeita esimerkiksi asumistilanteen selvittämisen osalta ei ole annettu, lukuun ottamatta henkilö G:n suunnitelmaa, jossa on todettu päihitteettömän tukiasunnon olevan suositeltava vaihtoehto. Suunniteltu toiminta näyttää kuitenkin olevan jokseenkin yhdenmukainen asetettujen tavoitteiden kanssa. Esimerkiksi henkilö G:n kohdalla mekanismi, jolla pyrittiin tavoitteena olleeseen päihitteettömyyspyrkimysten vahvistamiseen, oli päihitteettömyyttä tukevaan ohjelmaan osallistuminen (esimerkiksi Viisi keskustelua muutoksesta-ohjelma). Viisi keskustelua muutoksesta (VKM)- yksilökeskusteluohjelma on mainittu myös henkilö C:n kohdalla.

Ryhmämuotoisista toiminta- tai kuntoutusohjelmista suuttumuksen hallinta-kurssi, Matkalla muutokseen-ohjelma, Kuva-projekti ja STOP-ohjelma on nostettu esiin mekanismeina jotka oletettavasti voisivat edistää asetettuja tavoitteita. Valvottu koevapaus on nähty jokaisen kohdalla mahdolliseksi ja esimerkiksi henkilö D:n suunnitelmassa on annettu ohjeistusta siitä, minkälainen valvotun koevapauden toimintasisältö voisi edesauttaa yhteiskuntaan sijoittumista. Henkilö F:n kohdalla valvottuun koevapauteen sijoittamisen edellytykset on asetettu poikkeuksellisen tiukoiksi. Tässä on siis nähtävissä yhdenmukainen linja avolaitossijoitusmahdollisuuden kanssa. Vapautumisen valmistelu on mainittu erikseen henkilöiden E ja D kohdalla. Huomiota herättää se, että henkilö B:n kohdalla tätä mainintaa ei ole, vaikka hän on suorittamassa elinkautista vankeus-

rangaistusta ja näin ollen vapaampiin olosuhteisiin totutteleminen voisi olettaa hänen kohdallaan olevan erityisen tarpeellista.

5.1.4 Muutokset mekanismeissa

Dokumenttiaineistoon tehtyjen kirjausten valossa näyttää selvästi siltä, että kaikki suunniteltu toiminta ei vankeusaikana ole toteutunut, tai ainakaan niistä ei ole tehty rangaistusajan suunnitelmaan kirjauksia. Karkean jaottelun voi tehdä en mukaan, kuinka paljon kirjauksia suunnitellun toiminnan käytännön toteuttamisesta on tehty.

TAULUKKO 6. Suunnitelmassa olevat kirjaukset toteutuneesta toiminnasta

Paljon kirjauksia	Jonkin verran kirjauksia	Vähän kirjauksia
B, E	F, G	A, C, D

Tehdyt kirjaukset antavat vastauksia siihen, mitä havaintoja rangaistusaikaisista mekanismeista voidaan tehdä. Realistisen arviointitutkimuksen vaikuttavuuskehällä siirrymme nyt kohtaan, jossa teemme havaintoja mekanismeista ja niiden vaikutuksista.

Aineistosta oli löydettävissä joitakin keskeisiä muutosta tuottavia mekanismeja. Niitä olivat

- 1) opintojen eteneminen/epäonnistuminen
- 2) ajattelu- ja toimintatavoissa tapahtuneet muutokset
- 3) rikosperusteisessa kuntoutusohjelmassa edistyminen
- 4) motivointiohjelman/keskusteluiden läpikäyminen
- 5) laitosolosuhteiden tiukentuminen/muuttuminen vapaammiksi
- 6) syyllistyminen rikkeeseen vankeusaikana

Henkilöillä B ja E oli runsaasti kirjauksia osallistumisesta vankeusaikana erilaiseen toimintaan. B:n kohdalla koulutukseen liittyvät kirjaukset ovat hyvin runsaita. B on niiden mukaan asioinut opinto-ohjaajan luona hyvin aktiivisesti kahdessa suljetussa laitoksessa ollessaan. Tuolloin on selvitelty opintojen aloittamisen mahdollisuutta ja oltu yhteydessä ulkopuoliseen oppilaitokseen. Suljetusta laitoksesta käsin B on aloittanut opinnot virtuaaliammattikorkeakoulussa. Suunnitelman on kirjattu, että näiden opintojen

suorittaminen on vankila X:stä käsin vaikeaa noudatettavan aikataulun ja vankilan käytännön järjestelyiden välisten ongelmien vuoksi. Ongelmaksi on kirjattu se, että internetin ja sähköpostin käyttöön ei vankilassa ole mahdollisuutta. Avolaitokseen sijoittamisen jälkeen koulutus-osioon on kirjattu, että B on hakenut opintolupaa, saanut sen ja suorittanut opintoja säännöllisesti. Viimeisin merkintä B:n koulutukseen liittyen on elokuulta 2010, jolloin on kirjattu, että B on suorittanut opintoihin liittyvän työharjoittelun ja jatkaa opintoja siviiliopiskeluluvan turvin. Ajattelu, käyttäytyminen ja asenteet-osiossa on merkintöjä säännöllisistä psykologikäynneistä viiden vuoden ajalta. Psykologi on kirjannut, että keskusteluissa on toteutettu sijoittajayksikön suunnitelmaa. Tar Kempaa kuvausta käyntien sisällöstä ei ole tuotu esiin. Tässä osiossa viimeisin merkintä on elokuulta 2010, jossa avolaitoksen rikosseuraamusesimies toteaa B:n olevan asiallinen, hyväkäyttöksinen vanki, joka on hoitanut poistumislupa-, siviilityö- ja opinto-asiansa esimerkillisesti.

B:n kohdalla on kirjattu toimintaa myös sellaisiin kohtiin, jossa sijoittajayksikkö ei ole sitä suunnitellut. Suunnitelmassa on merkintöjä muun muassa siitä, että suljetussa laitoksessa ollessaan B on osoittanut vastuullisuutta ja aikuista suhtautumista sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa ja että hän omaa taidot selviytyä sosiaalisissa tilanteissa, on saanut perheen kautta vankan perustan ihmisten kanssa toimimiseen ja on työstänyt asioita vakavasti, joka näkyy suhtautumisessa tulevaisuuteen positiivisesti. Nämä kirjaukset on tehty osioon sosiaaliset sidokset ja elämäntapa. Samassa yhteydessä on maininta siitä, että perheeltä ja ystäviltä on odotettavissa paljon tukea vankilasta vapautumisen jälkeiseen elämään.

Henkilö E:n suunnitelmaan on tehty kirjauksia jokseenkin runsaasti kaikkiin niihin osaluokkiin liittyen, joissa arviointikeskuksen toimesta on kirjattu suunniteltua toimintaa. Psykologi on kirjannut yhteenvedon STOP-osaston aikaisesta toiminnasta ja siitä, että E on edistynyt kuntoutuksessa onnistuneesti. Kuntoutuksen jälkeen riskien arvioitiin alentuneen dynaamisella riskiasteikolla mitattuna. E:n kyky kriittiseen reflektioon on nostettu esille yhtenä mekanismina, joka on edesauttanut kuntoutumista. Tässä yhteydessä on myös tuotu esille, että päihteettömällä ajanjaksolla on ollut merkittävää vaikutusta myönteiseen kehitykseen. Supporttiivisten yksilökeskusteluiden tuki nähdään mahdollisesti jatkossa tarpeelliseksi tulevien elämänkriisien ja ongelmatilanteiden kohtaamisen helpottamiseksi.

Päihdeongelmaansa E on suljetussa laitoksessa käynyt lävitse lähinnä yksilökeskusteluiden avulla. Hän on suorittanut VKM-ohjelman sekä Antiriippuvuudet-päihdekurssin. Suljetun laitoksen päihdetyöntekijä on kirjausten mukaan selvittänyt ulkopuoliseen päihdekuntoutuslaitokseen siirtymisen mahdollisuutta E:n kotikunnan sosiaalitoimesta. Kotikunta on antanut kielteisen päätöksen kuntoutuksen rahoitukseen, jonka jälkeen päihdetyöntekijä on lähestynyt Rikosseuraamuslaitoksen Aluekeskuksen kehittämisspällikköä ja jättänyt rahoitusanomuksen ulkopuoliseen päihdekuntoutuslaitokseen elokuussa 2011. Samassa kuussa on merkintä myönteisestä päätöksestä ja siitä, että E siirtyy laitoshoitoon tuomionsa loppuajaksi. Päihdetyöntekijä näyttäytyy kirjausten valossa aktiivisena toimijana ja E:n oman roolin luonne jää epäselväksi.

Asumisasioiden ja koulutuksen osalta on tehty myös runsaasti kirjauksia. E:n kanssa on keskusteltu STOP-kuntoutuksen suorittamisen jälkeen arkitoimintojen opettelumahdollisuuksista, johon E:n on todettu olleen motivoitunut. Tämän jälkeen kirjausten mukaan E on osallistunut kuntouttavaan toimintaan ryhmämuotoisessa kuntoutuksessa sille tarkoitetulla osastolla ja on kuntoutunut päihdetyöntekijän kirjausten mukaan hyvin. E:n on todettu olevan aktiivinen ja ohjausta hyvin vastaanottava. Koulutukseen osallistumisesta ei ollut kirjattu suunnitelluksi toiminnaksi, mutta tästä huolimatta E on osallistunut X-oppilaitoksen järjestämään valmentavaan koulutukseen, josta hän on saanut myös stipendin. Tehdyt kirjaukset ovat siis kaiken kaikkiaan hyvin myönteisiä ja tavoitteiden edistymistä korostavia. Ainoastaan kirjaukset liittyen sosiaalisiin suhteisiin herättävät kysymyksiä siitä, millaisia mahdollisuuksia vankeusaikana on vaikuttaa vankilan ulkopuoliseen sosiaaliseen ympäristöön. Kirjauksista ilmenee, että E:n kotikunnan lastensuojelu on ollut yhteydessä vankilaan ja pyytänyt ilmoittamaan etukäteen, milloin E pääsee poistumisluvulle. Lisäksi on tehty kirjauksia siitä, että E:ta kohtaan ollaan asettamassa lähestymiskielto koskien E:n läheisiä perheenjäseniä. Nämä asiat on rangais-tusajan suunnitelmassa kirjattu ikään kuin toteamuksena. Kirjauksista ei tule ilmi, mitä jatkossa on tapahtunut ja onko näitä asioita käsitelty yhdessä E:n kanssa. Merkille pantavaa on se, että arviointikeskus ei ollut kirjannut mitään suunniteltua toimintaa liittyen E:n sosiaalisiin suhteisiin tai elämäntapaan.

Henkilö F:n suunnitelmassa on jonkin verran kirjauksia liittyen lähinnä hänen asenteiden ja väkivaltakäyttäytymisen läpikäymiseen. Kirjauksissa todetaan, että F on käynyt keskustelemassa psykologin kanssa, mutta niiden sisällöstä ei kirjausten perusteella saa

tietoa. Suunnitelmaan on myös kirjattu, että F on suorittanut Omaehtoisen muutoksen ohjelman (OMA-ohjelma), jossa F on osoittanut aktiivisuutta, tunnollisuutta ja asiallista käyttäytymistä. F on tehtyjen kirjausten mukaan myös suorittanut ”selliopiskeluna” lukion opintoja ja suhtautunut niihin positiivisesti. Hän on myös suorittanut myös rippikoulun ja aloittanut etäopiskeluna oman yrityksen perustamiseen liittyvän kurssin. Viimeisin kirjaus opintoihin liittyen paljastaa, että F on lopettanut vuonna 2010 omasta tahdostaan lukio-opintojen suorittamisen. Suunnitelmaan tehdyt muut kirjaukset ovat lähinnä lyhyitä toteamuksia siitä, että F on sijoitettu varmuusosastolle vuonna 2009, varmuusosastosijoitusta on jatkettu ja vuonna 2011 sijoitettu suljetulle X-vankilan suljetulle osastolle. Poistumisluvista on kolme mainintaa, joiden mukaan X on käynyt onnistuneesti 3 tunnin, 6 tunnin ja yön yli kestäneellä lomalla.

G:n suunnitelmassa kirjauksia on tehty tasaisesti niille osa-alueille, joille suunniteltua toimintaa oli arviointikeskuksen toimesta kirjattu. Lähes kaikki kirjaukset on tehty avolaitoksen rikosseuraamusesimiehen ja erityisohjaajan toimesta. Suljetun laitoksen työntekijä on tehnyt avolaitossijoituksen päättymisen jälkeen kirjauksen, jossa hän toteaa G:n siirtyneen sitoumusosastolle ja työtoimintaan. Tätä ennen avolaitoksen erityisohjaaja on kirjannut varsin seikkaperäisesti G:n osallistumisesta suunniteltuun toimintaan. G on tehtyjen kirjausten mukaan muun muassa suorittanut VKM-keskustelutarjan, jossa on käsitelty erityisesti alkoholin käyttöä. Lisäksi on kirjauksia ajokortin takaisen saamisen tärkeydestä, koska työllistyminen ilman sitä on tehtyjen kirjausten mukaan vaikeaa. Lisäksi G tulee erityisohjaajan kirjausten mukaan tarvitsemaan ajokorttia, jotta hän pääsee käymään säännöllisesti A-klinikalla. Tehdyistä kirjauksista ei selviä, miten ajokortin takaisin saaminen on vankeusaikana edennyt muutoin kuin siten, että G on omaaloitteisesti selvittänyt ajokieltonsa pituuden. Suunnitelmassa on kirjauksia suunnitellusta koevapaudesta ja siihen liittyvistä käytännön järjestelyistä. Toimintavelvoitetta on suunniteltu G:n hankkimaan työpaikkaan, jonka ei myöhemmässä vaiheessa tehtyjen kirjausten mukaan sovellukaan koevapauden työpaikaksi. Työpaikkaa on vaihdettu ja kirjausten mukaan G:n on tarkoitus myös käydä A-klinikalla. Tämän jälkeen ei ole merkintöjä siitä, miten valvottu koevapaus on toteutunut.

Henkilö A:n rangaistusajan suunnitelman kirjaukset ovat varsin niukkoja. Suunnitelmassa on vain kaksi kirjausta, joista toinen psykologin kirjaama siinä vaiheessa, kun A on siirtynyt ensimmäisestä avolaitoksesta toiseen avolaitokseen ja vankilasta vapautu-

miseen on jäljellä noin puolitoista kuukautta. Psykologi kertoo tavanneensa A:n kanssa ja keskustellut maasta käännättämiseen liittyvistä ongelmista ja sopinut jatkotyöskentelestä. Toinen erityisohjaajan tekemä kirjaus toteaa, että A:lle on tilattu tiedot ulosotossa olevista veloista. Yksinomaan näiden merkintöjen perusteella rangaistusajaisista mekanismeista on vaikea saada kattavaa kuvaa. Epäselväksi jää, kertovatko puuttuvat kirjaukset siitä, että tavoitteiden mukaisia suunniteltuja toimintoja ei ole järjestetty, vai siitä, että niistä ei syystä tai toisesta ole tehty kirjauksia A:n suunnitelmaan. Yksi mahdollinen syy kirjausten niukkuuteen voi löytyä siitä, että arviointikeskus oli arvioinut A:n uusimisriskin alhaiseksi (ei selkeitä uusimisriskitekijöitä nähtävissä), joten erityisille vankeusajaisista interventioita ei ole nähty tarpeellisiksi. Jos tämä pitää paikkansa, on siinä noudatettu selkeästi riski- tarve- ja vastaavuusperiaatteita. A on suorittanut koko rangaistuksensa avolaitosolosuhteissa, joten tämän perusteella voidaan olettaa, että ainakaan mitään kurinpidollisia tai laitosturvallisuuteen liittyviä ongelmia ei A:n kohdalla ole vankeusajana tullut esille. Avoimeksi jää kysymys siitä, onko vankilan sääntöjen noudattaminen indikaattori, jonka perusteella voidaan esimerkiksi tehdä päätelmiä vankeusajan vaikutuksista uusimisriskiin.

Henkilö C:n suunnitelmaan tehdyt kirjaukset ovat yksinomaan suljetun laitoksen henkilökunnan tekemiä kirjauksia, johtuen siitä, että C on suorittanut koko tuomionsa suljetussa laitoksessa. Hänen suunnitelmassaan on kirjauksia opintoihin osallistumisesta ja suunnitelmista, joita on tehty jatkokoulutuksen suhteen. Suurin osa kirjauksista on opinto-ohjaajan tekemiä ja niiden mukaan C on hakenut useaan eri avolaitoksessa järjestettävään koulutukseen. Kuten konteksteja käsittelevässä luvussa totesin, C oli jättänyt suljetussa laitoksessa oloaikanaan yhteensä neljä avolaitoshakemusta. Hakemusten esittely- ja päätöskirjauksia tarkastelemalla ilmenee, että niistä kaikkiin on tehty kielteinen päätös. Kolmen kielteisen päätöksen perusteena on ollut se, että C:tä ei ole valittu hakemaansa koulutukseen ja yhden perusteena se, että rangaistusajan suunnitelmaa tulee, ennen avolaitokseen soveltumisen arviointia, edistää C:n silloisessa sijoituslaitoksessa. Opinto-ohjaaja on kirjannut C:n suunnitelmaan, että hän on suorittanut suljetussa laitoksessa valmentavan ja kuntouttavan koulutuksen ja saanut jatko-opiskelupaikan vankilan ulkopuolella järjestettävässä valmentavassa koulutuksessa. Viimeisin opinto-ohjaajan kirjaus paljastaa, että C ei vankeusajana opintoja aloittanut, mutta hän voi aloittaa kyseessä olevassa koulutuksessa heti vankilasta vapautumisensa jälkeen. C on noin kuukausi ennen vankilasta vapautumistaan aloittanut lukio-opinnot silloisessa vankilassaan.

Opinto-ohjaaja on kirjannut suunnitelmaan rangaistusajan alkuvaiheessa lisäksi, että C:n kanssa on keskusteltu VKM-keskustelutarjan aloittamisesta, jota C ei ole nähnyt tarpeelliseksi. Vuosi tämän jälkeen päihdetyöntekijän tekemän kirjauksen mukaan C on tiedustellut mahdollisuutta aloittaa VKM-keskustelut, joihin vankilan resursseista johtuen ei sillä hetkellä ollut mahdollisuutta.

Henkilö D:n suunnitelmaan on tehty kirjauksia hänen ollessaan sijoitettuna avolaitokseen. Tuolloin sosiaalityöntekijä on todennut, että D saa mahdollisesti tukiasunnon, johon hän voi vankilasta vapautumisen jälkeen muuttaa. Avolaitoksen päihdetyöntekijä on myös kirjannut, että D on hakenut Vapautuvien Tuki ry:n järjestämälle perheleirille. Noin puoli vuotta tämän jälkeen suljetun laitoksen sosiaalityöntekijä on kirjannut, D on muuttanut suljetun laitoksen kuntoutusosastolle, tukiasunto-asia ei ollut edennyt ja jatkonsuhteen on D:n mukaan olemassa epävarmuustekijöitä, jotka pitää selvittää ennen vapautumista. Samassa yhteydessä sosiaalityöntekijä on kirjannut, että X vankilassa ei tällä hetkellä ole tarjolla D:lle suunniteltua Suuttumuksen hallinta-kurssia. Muita merkintöjä suunnitelman mukaisen toiminnan käytännön toteutumisesta ei ole tehty. Suunnitelman siihen kohtaan, jossa on maininta avolaitossijoituksen ajankohdasta, on maininta, että D on rikkonut poistumislupaehdotuksia avolaitoksessa, josta hänet on palautettu suljettuun laitokseen. Avolaitoksen rikosseuraamuskeskuksen esimies on lisäksi välittänyt tiedon, jonka mukaan poliisi on ollut yhteydessä avolaitokseen ja pyytänyt varmistusta sille, että D ei enää pääse avolaitokseen johtuen keskenkäisestä oikeuskäsittelystä, jossa D on asianomistajana. Poliisi on epäillyt oikeudenkäynnin toteutumisen vaarantuvan, mikäli D pääsee takaisin avolaitokseen.

5.1.5 Tulokset: tavoitteet toteutuvat, mikäli toimintaan osallistutaan?

Kun tarkastellaan aineiston rangaistusajan suunnitelmia ja sitä, mitä tehtyjen kirjausten perusteella voidaan päätellä kunkin henkilön rangaistusajan tuloksellisuudesta ja vaikutuksista asetettuihin tavoitteisiin, huomio kiinnittyy aluksi siihen, että kaikkiin suunnitelmiin ei ole tehty lainkaan arviota tavoitteiden edistymisestä. Kuten jo luvussa 4 totesin, rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden edistymistä arvioidaan vankiloissa kolmiportaisella asteikolla. Henkilöille A ja D tätä arviointia ei ole tehty lainkaan. Henkilö

C:n kohdalla on tehty arvio yhden tavoitteen edistymisen osalta, kahden jäätyä ilman arviota. Muiden henkilöiden osalta arvio on tehty. Taulukosta 7 on nähtävissä, mitä rangaistusajan suunnitelmaan on kirjattu tavoitteiden toteutumisesta.

TAULUKKO 7. Arvio tavoitteiden toteutumisesta

	Tavoitteet	Tavoitteiden toteutuminen	Perustelut tehdyille arvioille
A	Työ ja toimintakyvyn ylläpitäminen,	Ei arvioitu	
	Työllistymisedellytysten parantaminen	Ei arvioitu	
B	Ammatillisten valmiuksien parantaminen,	Edennyt/osittain toteutunut	Opinnot AMK:ssa edenneet suunnitelmien mukaan, Tavannut perhettään säännöllisesti sekä vankilassa että poistumisluvilla, Aikuistunut vankilassa paljon ja oppinut sitä kautta tunnistamaan tunteitaan helpommin. Ajattelumaailma muuttunut paljon.
	Sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen,	Edennyt/osittain toteutunut	
	Oman rikoksen ja sen herättäminen tunteiden läpikäyminen	Edennyt/osittain toteutunut	
C	Motivaation ylläpito elämänmuutokseen,	Ei arvioitu	Osallistunut opiskeluun vankilassa
	Koulutusmahdollisuuksien selvittäminen ja mahdollinen opintojen aloittaminen,	Edennyt/osittain toteutunut	
	Motivaation ylläpito huumausaineista eroon pääsemisessä	Ei arvioitu	
D	Päihteettömyyden ylläpitäminen,	Ei arvioitu	
	Työllistymisedellytysten kehittäminen,	Ei arvioitu	
	Perhesuhteiden ylläpitäminen,	Ei arvioitu	
	Asumisvaihtoehtojen selvittäminen	Ei arvioitu	
E	Seksuaalirikoksen käsittely,	Toteutunut (arvio vapautuessa)	Suorittanut STOP-ohjelman. Käsitelty siellä rikostaan erittäin hyvin, Käsitelty päihdeongelmaansa ja on motivoitunut hoitamaan sitä. Aktiivinen X-osastolla.
	Päihdekuntoutus ja jatkumon luominen siviiliin	Edennyt/osittain toteutunut	

F	Rikosmyönteisten asenteiden ja rikollisen elämäntavan omaksumisen läpikäyminen ja syiden pohtiminen,	Edennyt/osittain toteutunut	Ei muutosta asennetasolla. Suorittanut OMA-kurssin,
	Motivoituminen oman tulevaisuuden pohdintaan,	Ei edennyt/ei toteutunut	Keskeytti lukion seliopiiskelun,
	Psyykkisen hyvinvoinnin ylläpitäminen	Edennyt/osittain toteutunut	Yksilökeskusteluja käyty psykologin kanssa, mutta ne loppuneet. Piti jatkua, mutta resurssipuulan vuoksi eivät vielä ole alkaneet.
G	Päihteettömyyspyrkimysten vahvistaminen ja päihteiden käyttöön liittyvän rikollisen toiminnan käsittely,	Toteutunut (arvio vapautuessa)	Joi alkaa poistumisluvalla, joutui suljettuun laitokseen. Sijoitettiin kuitenkin lopputuomion ajaksi avolaitokseen, mutta lyhyen sijoituksen aikana ei ehditty valmistella koevapautta, kuten aiemmin suunniteltu. Keskusteluissa tarkasteltu alkoholin käyttöä. Ei ole valmis luopumaan kokonaan, pyrkii terveyteen kohtuukäyttöön.
	Työllistymisedellytysten parantaminen	Toteutunut (arvio vapautuessa)	Vapautumisen jälkeen työpaikka tiedossa. Töissä X-vankilassa saanut hyvää palautetta.

Niille, joille arvio tavoitteiden edistymisestä on laadittu, on se perusteltu varsin moninaisesti lähinnä rikosseuraamusesimiesten toimesta. Henkilö G:n kohdalla kirjaukset oli laatinut vankilan erityisohjaaja. Esille nostamani perustelut ovat minun tekemiä lyhennelmiä ja tiivistelmiä alkuperäisistä kirjauksista. Niistä voi päätellä, että lähes kaikkien kohdalla tavoitteiden on arvioitu edistyneen, mikäli henkilö on osallistunut johonkin suunniteltuun toimintaan ja henkilökunta arvioi edistymistä tapahtuneen. Henkilö F:n kohdalla psyykkisen hyvinvoinnin ylläpitämisen arvioidaan edistyneen sillä perusteella, että F on käynyt psykologin kanssa yksilökeskusteluja, jotka ovat vankilan resurssipuulan vuoksi päättyneet. Psykologin arviota psyykkisen hyvinvoinnin tilasta ei ole näkyvissä tavoitteiden arvioinnin perusteissa eikä myöskään muualla suunnitelmaan vankeusaikana tehdyissä kirjauksissa. Henkilö G on ainoa, jonka tavoitteet on vapautumisen hetkellä arvioitu toteutuneen. Päihteettömyyspyrkimysten vahvistamiseen liittyvä tavoite

te nähdään toteutuneeksi siitä huolimatta, että G on poistumisluvallaan luvattomasti juonut alkoholia. Vaikka vankeusaikana päihteiden käyttö on kokonaisuudessaan kielletty, ei G:n kohdalla täysraittius ole ollut tavoitteena. Näin ollen on oletettavaa, että poistumisluvilla tapahtunutta juomista ei ole arvioitu niin suureksi ongelmaksi, että se olisi estänyt tavoitteen toteutumisen vankeusaikana.

Pelkästään tehtyjen kirjausten valossa on vaikea tehdä luotettavaa arviota siitä, mitkä tekijät todellisuudessa ovat vaikuttaneet tavoitteiden edistymiseen joko positiivisesti tai negatiivisesti. Ainoastaan tehtyjä kirjauksia tutkimalla ei esimerkiksi saa tietoa siitä, onko henkilö B:n asenteissa tapahtuneet muutokset rikosseuraamusesimiehen arvion mukaisesti aikuistumisprosessin tulosta vai onko jollain muilla tekijöillä ollut niihin vaikutusta. Jotta tarkempi tulkinta tulisi mahdolliseksi, on syytä nyt siirtyä tarkastelemaan haastatteluaineistoa, henkilöiden omaa näkemystä suunnitelmallisesta rangaistusajastaan ja sitä mitä johtopäätöksiä voidaan tehdä haastatteluaineiston ja dokumenttiaineiston yhteenvedosta.

5.2 Havainnot haastatteluaineistosta

5.2.1 Vankeuden ulko- ja sisäpuoliset kontekstit – olosuhteiden avoimuuden merkitys

Haastatteluaineistosta tehtävät huomiot konteksteista ovat varsin samansuuntaisia dokumenttiaineiston havaintojen kanssa. Lisävalaistusta niihin tekijöihin, jotka dokumenttiaineistosta nimesin staattisiksi konteksteiksi, löytyy lähinnä siitä, että päärikokset, joista tuomio on annettu, tulevat tarkemmin nimetyiksi. Henkilö A kertoo saaneensa tuomion tapon yrityksestä (dokumenttiaineistossa murha, tappo tai emt. yritys), johon hän kuitenkin kertoo olevansa syytön. Henkilö B kertoo saaneensa tuomion murhasta (dokumenttiaineistossa murha, tappo tai emt. yritys) ja henkilö C törkeästä huumausainerikoksesta (dokumenttiaineistossa huumausainerikos). Henkilö D:n päärikos on haastatteluaineiston mukaan pahoinpitely (dokumenttiaineiston mukaan ryöstö), henkilö kertoo saaneensa tuomion seksuaalirikoksista (dokumenttiaineistossa muu väkivaltarikos), henkilö F törkeästä pahoinpitelystä ja törkeästä kuolemantuottamuksesta (dokumenttiaineistossa muu väkivaltarikos) ja henkilö G pahoinpitelystä ja törkeästä ratti-

juopumuksesta (dokumenttiaineistossa muu väkivaltarikos). Muilta osin haastatteluaineisto ei tuo esille dokumenttiaineistosta poikkeavaa informaatiota staattisiin konteksteihin.

Aineistossa on useita mainintoja eri konteksteista, joista osalla ei ole selkeää merkitystä tutkimuskysymysteni kannalta. Tutkimuskysymysteni kannalta oleelliselta vaikuttavat kontekstit voidaan jaotella karkeasti kolmeen osaan:

- 1) Rangaistusajan suunnitelman laatimiseen liittyvät kontekstit, arviointikeskus/sijoittajyksikkö ja arviointiprosessia määrittäneet ympäristötekijät.
- 2) Sijoitusvankilat ja niissä tapahtuneet muutokset
- 3) Vankilan ulkopuoliset, henkilökohtaiseen elämään vaikuttavat kontekstit.

Muodostamani ohjelmateorian mukaan olennaisen tärkeää on se, että rangaistusajan suunnitelman laatimisessa on noudatettu what works-teorian mukaisia riski- tarve- ja vastaavuusperiaatteita. Siihen, onko näin haastateltujen henkilöiden kohdalla näin toimittu, on aineistosta ainakin joitakin vastauksia löydettävissä. Haastateltujen henkilöiden kokemukset arviointikeskuksessa viettämästään ajasta muodostavat myös yhden kontekstin, jolla on vaikutusta ainakin siihen, minkälainen lähtötilanne kullakin henkilöllä on ollut siinä vaiheessa, kun suunnitelma on valmistunut ja sen mukainen toiminta on vankilassa aloitettu.

Henkilöille B ja F rangaistusajan suunnitelma laadittiin muita poikkeavalla tavalla siten, että he olivat jo ehtineet aloittaa rangaistuksen suorittamisen ja näin ollen sijoittuneet jo johonkin vankilaan, ennen kuin suunnitelma heille laadittiin. Muiden henkilöiden kohdalla arviointi- ja suunnittelujakso ajoittuu rangaistuksen alkuvaiheeseen siten, että he ovat saapuneet sinne vankilaan, jossa sijoittajajyksikkö/arviointikeskus on sijainnut vaihtelevista olosuhteista. Taulukosta 8 on nähtävissä tarkemmin ne olosuhteet, jotka ovat vallinneet rangaistusajan suunnitelman laatimisen hetkellä.

TAULUKKO 8. Kontekstit ennen rangaistusajan suunnitelman laatimista ja suunnitelman laatimisen hetkellä.

	Vankistatus ja olosuhteet, joissa ollut ennen arviointi- ja suunnittelujaksoa	Olosuhteet, joissa suunnitelma laadittu
A	Tutkintavanki, tutkintavankila	Arviointikeskus
B	Vankeusvanki, suljettu vankila, jossa ollut noin 5 vuotta.	Sijoittajayksikkö
C	Tutkintavanki, tutkintavankila	Arviointikeskus
D	Määrätty ilmoittautumaan vankilaan tuomion aloittamista varten, etsintäkuulutettu, siviilissä, ei vaki- tuista asuntoa.	Arviointikeskus, jonne poliisi toimittanut etsintäkuulutuksen perusteella
E	Määrätty ilmoittautumaan vankilaan tuomion aloittamista varten, päihdehoitolaitoksessa.	Sijoittajayksikkö, jonne poliisi toimittanut etsintäkuulutuksen perusteella.
F	Vankeusvanki, suljettu laitos, johon siirretty toisesta suljetusta laitoksesta kesken arviointiprosessia. Ollut eri vankiloissa noin neljä vuotta.	Sijoittajayksikkö
G	Määrätty ilmoittautumaan vankilaan. Siviilissä, vuokra-asunto, josta saapunut vankilaan itseilmoittautuneena määräpäivänä.	Arviointikeskus

Yllä olevasta ilmenee, että vain henkilö G on saapunut vankilaan oma-aloitteisesti. Muut ovat joko olleet jo vankilassa tutkinta- tai vankeusvankeja tai heidät on etsintäkuulutuksen perusteella vankilaan toimitettu. Henkilö E on tullut vankilaan suoraan päihdehoitolaitoksesta. Se, onko kunkin henkilön suunnitelma laadittu arviointikeskuksessa vai sijoittajayksikössä paljastaa ajankohdan, jolloin suunnitelma on laadittu. Henkilöt, joiden suunnitelma on laadittu arviointikeskuksessa, ovat aloittaneet rangaistuksen suorittamisen aikaisintaan vuoden 2010 tammikuussa.

Arviointi/sijoittelukeskuksessa vietetty aika vaihteli muutamasta viikosta lähes kahteen kuukauteen. Henkilö E ei muistanut tarkkaan sijoittajayksikössä viettämänsä ajan pituutta, mutta hän muisteli, että hänet ”siirrettiin alle aikayksikön, nopeesti sinne osastolle”. Olosuhteet arviointikeskuksessa/sijoittajayksikössä ovat olleet aineiston perusteella kaikille jokseenkin samankaltaiset, lukuun ottamatta henkilö F:ää, joka ei ole joutunut muuttamaan sijoittelu/arviointiosastolle suunnitelman laatimisen ajaksi. Arviointiosastolla vietetyn ajan sisältönä on ollut tapaamiset sijoittajayksikön/arviointikeskuksen työntekijän kanssa. Tapaamisia on ollut henkilö E:n muistikuvan mukaan vain yksi. Muiden henkilöiden mukaan tapaamisia on ollut useampi, keskimäärin 3-4. Haastattelutilanteita ja päivittäisen yhden tunnin mittaista ulkoilumahdollisuutta lukuun ottamatta henkilöt ovat viettäneet aikaansa sellissä, lukitun oven takana. Tätä ei ole koettu miel-

lyttäväksi, mutta koska jokainen henkilö on etukäteen suhtautunut rangaistusajan suunnitelman laatimiseen myönteisesti tai vähintään neutraalisti, ei eristetyissä olosuhteissa oleminen ole tuntunut kenestäkään erityisen vaikealta. Useamman oletusarvona on ollut, että suunnitelman laatimisesta on heille itselleen jonkinlaista hyötyä vankeusaikana

B: Että jos se ei olisi hyödyttänyt mua millään lailla, niin en ois varmaan mennyt sinne X:n matkaselliin asumaan kahdeksi viikoksi. Se ei mitään niin miellyttävää ollut...Kun mulla oli sellainen ajatus kun mä lähdin tekeen sitä, että mä saan jonkun aikamäärään milloin mä pääsen lomille, kun oli loma-aikaki siinä aika lähellä, että mä pääsen avotaloon ja jatkamaan mun opiskeluja...

C: ...mä aattelin sillee, että okei niinkuin näillä varmaan pääsee eteenpäin tuomiossa, niin kuin avotaloon ja tommosiin juttuihin...

Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että suunnitelman laatimisen on toivottu vaikuttavan suotuisasti rangaistusajan suunnitelman etenemiseen ja erityisesti poistumisluvilla ja avolaitokseen pääsemiseen. Henkilö E:n kertomasta ilmenee, että hänellä ei ole ollut erityisen suuria toiveita rangaistusajan suunnitelman laatimisen mahdollisista hyödyistä.

E: No mulla oli koko ajan sellainen olo, että mä nyt teen tän vaan niin kuin...että tehään nyt tää homma niin, että asiat luistaa, että tehdään niin kuin nää on halunneet. Näähän oli aika kovia tyrkyttään nää täällä.

H: Ketkä tyrkytti?

E: No nää, just nää sijoittelijat ja nää. Niin mä aattelin, että viedään nyt sitten läpi tää.

H: Kun kerran näin vaaditaan?

E: Niin ja se näyttää sitten hyvältä. Ja niinhän se yleensä menee, tai mä oon ainakin tehnyt yleensä niin...että se näyttää hyvältä ja on jotain mahdollisuuksia

Rangaistusajan suunnitelman valmistumisen jälkeen arviointikeskus/sijoittajayksikkö on tehnyt päätöksen ensimmäisestä sijoituslaitoksesta, joka kahden kohdalla on ollut avolaitos. Näkyviin tulevat nyt kontekstit, jotka liittyvät sijoitusvankiloihin ja niissä tapahtuneisiin muutoksiin. Henkilö D on siirretty avolaitokseen kuukauden kestäneen suljetun laitossijoituksen jälkeen.

D: No mut sijoitettiin aluks tohon Ö:lle (suljetun laitoksen päihtetön si-toumusosasto)

H: X vankilaan?

D: Niin, X vankilaan ja sitten mä pääsin tonne avolaitokseen. Avotaloon-han se (arviointikeskuksen työntekijä) mua heti suositteli. Suoraan avota-loon. Suoraan.

H: No miks sä et mennytkään suoraan avotaloon?

D: No menin mä melkein suoraan. Mä menin tonne kerroksille ja tein siir-toanomuksen ja sit mut siirrettiin aika nopeesti.

H: Minkä takia sä kävit sen Ö:n kautta?

D: No mä en oikein tiedä sitä. (Miettii) Niin kun mulla oli toi talon lääki-tys. Joojoo. Sen takia se niinku veny ja sitten se näyte piti olla puhdas. Se varmistettiin vaan pienellä jumituksella vissiin. Et jos se talon lääkitys nä-kyy leirillä, niin sen takia se vähän aikaa jumitti se homma.

Henkilö G ja A ovat lähteneet suoraan avolaitokseen. Molempien kertomasta voidaan päätellä, että G ja A ovat kokeneet omalla toiveellaan olleen vaikutusta tehtyyn sijoitus-päätökseen.

H: Kenen kanssa sä olet sen suunnitelman tehnyt?

A: Siellä keskuksessa oli se tyttö, niin olikin, joka laittoi mut toiseen avo-laitokseen. Se oli (työntekijän nimi).

H: No mistä te keskustelitte?

A: No. Se kysyi, mihin paikkaan mä haluan mennä. Mä halusin heti tulla tänne X:ään. Mutta täällä ei ollut paikkaa. Siis laitettiin siihen toiseen.

...

G: Mä sanoin, että mä haluan X:ään (vankilan nimi), että mihinkään muu-alle mä en halua. Että Z:aan ei, ei, ei mihinkään muualle kuin X:ään ja sit-ten mä pääsin tänne heti. Mä olin kuukauden siellä sijoittelussa...että jot-kuthan pääsee tänne heti ja jotkut ei. Ne nyt katsoi, että on puhtaat nää seulat ja...

H: Avolaitoskelpoinen?

G: Avolaitoskelpoinen, niin. Että eihän tänne ketään hullua voi päästää.

Henkilö B on palannut sijoittajayksiköstä takaisin siihen suljettuun vankilaan, jossa hän ennen rangaistusajan suunnitelman laatimistaan oli ollut. Henkilö C ja E ja F ovat saaneet sijoituspäätöksen siihen suljettuun laitokseen, jossa sillä hetkellä on sijainnut arviointikeskus/sijoittajayksikkö.

Haastatteluaineistosta ilmenee, että laitoksesta toiseen siirtymisellä, erityisesti suljetusta vankilasta avolaitokseen tai avolaitoksesta suljettuun laitokseen, on varsin voimakas merkitys haastatelluille henkilöille. Myös sillä, mitkä olosuhteet kunkin henkilön sijoituslaitoksessa ovat vallinneet, on vaikuttanut hyvin paljon rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden edistymiseen. Henkilö F on suorittanut koko tuomionsa erittäin suljetuissa oloissa ja tämä on väistämättä vaikuttanut myös hänen omiin mahdollisuuksiinsa osallistua toimintoihin vankilassa.

F: Enhän mä edes ole normaaliosastolle ole päässyt koko aikana. Mä oon ollut suljetulla osastolla koko ajan. Että töihin en...näiltä osastoilta ei järjestetä mitään työpaikkoja. Että selliopiskelu on ainoa vaihtoehto, mitä tossa voi tehdä.

Suljetuilla vankiloilla ja suljettujen vankiloiden erityisosastoilla on myös F:n kokemuksen mukaan eroa. Esimerkiksi opiskeleminen on F:n kokemuksen mukaan ollut vaikeaa silloin, kun hän on ollut sijoitettuna varmuusosastolle.

F: Täällä (suljettu vankila, johon F on palannut varmuusosastosijoituksen jälkeen) on mun mielestä ihan asiallinen toi opinto-ohjaaja, että se kannustaa, eikä ole niin tiukkapipoinen. Mähän yritin sitten varmuusosastollakin jatkaa niitä opintoja, mutta siellä oli joku niin hullu systeemi, että kuukaudessa piti joku kolme tai neljä ainetta suorittaa, kirjaa, kokonaan. Siinä olis joutunut jotain kymmenen tunnin päiviä vetämään sellissä, että ei mua sitten kiinnostanut se, kun se meni vähän pakkopullaksi.

Aineiston valossa näyttää siltä, että henkilö E:tä lukuun ottamatta, kaikkien kokemus on ollut, että mitä avoimemmat olosuhteet, sitä helpompi suunnitelman mukaiseen toimintaan osallistuminen on. Suljettu laitos näyttäytyy ympäristönä, jossa yhteydenpito vankilan ulkopuolisiin sosiaalisiin sidoksiin on vaikeaa ja jossa suunnitelman tavoitteiden edistyminen koetaan hankalaksi.

H: Sulla on sitten säilynyt kontakti sun perheeseen ja läheisiin?

B: On joo, että perhe ja ystävät on olleet tukena. ---:ssa (suljettu laitos) oli tapaamiset kaksi kertaa viikossa, se on se pisin jakso minkä sen 7-8 vuotta siellä oltiin. Se oli se pahin aika... Ja se on sellainen ympäristö, että kaikki kaverit on kuitenkin ei-rikollisia siis, niin se on jotenkin vaivaantunut tilanne, kun tulee sinne rikollisten keskelle ja sä istut siellä vierekkäin ja ei pääse välttämättä vapaasti juttelemaan mistään ja kaikki kuulee toisensa, niin se ei ollut ainakaan mun kohdalla se paras tapa pitää niitä suhteita yllä, mutta ei ollut vaihtoehtojakaan. Kaverit kävi sitten. Ei ne niin tiiviisti enää sitten loppuaikoina käynyt mutta kuitenkin kävi nyt silloin tällöin. Silloin ei ollut vaihtoehtoja kommunikointiin sinänsä. Meiltäkin idästä pääsi soittamaan sen muutaman kerran viikkoon ja tollaista viittä minuuttia, niin en mä välillä jaksanut edes soitella sieltä siitä. Ihan perheen kanssa sen pakollisen 5 minuuttia jutteli viikossa ja ne kävi moikkaan kans aika usein viikonlopputapaamisissa. Ennen lomia se yhteydenpito ei ollut...se on aika hankalaa. ...Kyllä ne on yllättävän hyvin silti säilyneet. Mä oon ihan yllättynyt. Ja nyt kun pääsi avolaitokseen, niin lämmennyt kaikki välit vielä uudestaan ja vielä paremminkin että pääsi näkemään lomilla kuitenkin ja pystyi soittamaan vapaasti ja kun tuolla --- (avolaitoksen nimi) saa olla kännykkä. Koulussa pääset näkemään taas ihmisiä ja pystyt olemaan tietokoneen ääressä ja se lisää sitä yhteydenpitoa niin paljon. Se on ollut tärkeä osa kyllä ja auttaa varmaan jatkossakin pysymään kaidalla tiellä ja tukemaan sitä positiivista tulevaisuutta.

Henkilö D, joka on ollut joutunut avolaitossijoituksen jälkeen siirtymään suljettuun laitokseen, kokee, että ”mikään ei ole edennyt” suljetussa laitoksessa.

H: Ja nyt sä olet täällä kuntoutusosastolla?

D: Joo.

H: Haitsä tänne ite, vai?

D: No joo, oikeestaan se oli vähän niinku parempi hakee, kun ei tässä oikein kondiksessa olla.

H: Mitä sä tarkoitat sillä?

D: No mulla on tuolla vähän selkävikoja. Tää on päihteetön osasto ja tollaista... Sen jälkeen ei ole tapahtunut mitään tietenkään, kun oon tänne tullut. Täällähän ei mikään asia sitten etene. En mä ole jaksanut edes mitään kysellä, kun täällä vaan sanotaan, että ei käy. Ihan mikä tahansa asia, niin ei käy.

Avoimempien ja suljettujen olosuhteiden välillä on erityistä merkitystä niille henkilöille, jotka suorittavat pitkää tuomiota. Vaikka muutkin, lukuun ottamatta henkilö E:tä,

korostavat avointen asumisolosuhteiden tärkeyttä suunnitelman edistymisen kannalta, on olosuhteiden avoimuudella henkilöiden F ja B kertomuksissa muita voimakkaampi painoarvo. B:n kertomuksesta ilmenee, että hänen siirtymisensä suljetusta laitoksesta vähemmän suljetun laitoksen kautta avolaitokseen on ollut B:lle myönteinen kokemus.

H: Mitä sä teit siellä --- (vähemmän suljettu laitos)?

B: Mä olin töissä siellä X: lentokentällä. Että se ei edistänyt sinänsä rangaistusajan suunnitelmaa, että se oli vaan yksi askel avoimempaan laitokseen, että siinä vaiheessa ei haluttu, että mennään suoraan avolaitokseen...

H: Että siirrytään portaittain?

B: Joo, niin kuin asteittain vapaampiin olosuhteisiin. Mun mielestä se oli siis, ihan tota, positiivinen ratkaisu. En mä osannut itsekkään ajatella että se muutos on niin suuri. --- oli taas tota astetta vapaampi talo ja sieltä se avotaloon siirtyminen oli varmaan helpompaa. --- oli kuitenkin ihan täysin suljettu, eikä siellä ollut missään tekemisissä ulkopuolisten kanssa. Että se oli ihan tervetullut muutos, sanotaan näin, mutta se ei vaan siinä tilanteessa ehkä tuntunut niin realistiselta. Ei mulla mitään, että ihan positiiviset kuvat mulle siitä jäi loppupeleissä.

Edelleen siirtyminen avolaitokseen on myös tuntunut suurelta, totuttelua vaativalta muutokselta.

B: kun mä siirryin avoimempiin oloihin, niin sekin oli iso askel. Että kaikki bussimatkustaminen ja kaikki pankkikortilla maksaminen ja kaikki tällaiset...ne oli niin kuin, niitä ei ollut 7-8 vuoteen tehnyt. Se oli niin ihmeellistä ja oli tosi epävarma olo niistäkin. Että kyllä se asteittainen vapauttaminen on ihan kaiken A ja O.

A:n toi haastattelussa esiin eri avolaitosten välillä esiintyviä eroja. Hänen mukaansa ensimmäinen avolaitossijoitus ei ollut onnistunut, minkä vuoksi hän haki siirtoa toiseen avolaitokseen.

H: Mitä tapahtui ---- (ensimmäisessä avolaitoksessa)?

A: No siellä oli vähän ihmeellisiä rikollisia. Selvästi erilaisia. Ymmärsin heti, että ne ei ole ihan...ne rikolliset oli pedofiileja ja raiskareita.

H: Siellä oli seksuaalirikollisia?

A: Joo. Tämän vuoksi mä olin vähän....mä en tykännyt. Kun ei aluksi ollut muuta paikkaa, niin mä olin siellä, mutta sitten ----:sta ne laittoi mut pois. --- (toiseen avolaitokseen).

H: Mitä siellä ensimmäisessä laitoksessa tapahtui?

A: No --- on julma paikka. Kun sä et ole samanlainen rikollinen. Mä en oo niiden kaveri ikinä. Mä olen ulkomaalainen ja ne suomalaiset ei ota siihen..

H: Joo. No miten sä tänne siirryit (toiseen avolaitokseen)? Haitko sä itse, vai?

A: Itse, itse. Kolme kertaa hain...No täällä on jotenkin erilaista. Täällä on rikolliset erilaisia. Tässä voi kalastamassa käydä ja tehdä töitä. Täällä on ulkomaalaisia enemmän ja täällä pääsee ihmiset mua Helsingistä tapamaan. ---:ssa (ensimmäinen avolaitos) mulla ei ollut mitään toimintaa.

A kertoi hakeneensa avolaitokseen kolme kertaa. Vireille laitettuja siirtohakemuksia ei kuitenkaan ollut kuin yksi. Epäselväksi siis jää, onko A todella hakenut siirtoa toiseen avolaitokseen kolme kertaa. Joka tapauksessa hän on ollut tyytyväinen siirtymiseensä toiseen avolaitokseen, koska sopeutuminen ensimmäisen vankilan olosuhteisiin ja muihin vankeihin on tuottanut A:lle vaikeuksia.

Suljettuun laitokseen sijoitetuista henkilöistä E ja F eivät olleet hakeneet avolaitokseen koko vankeuden aikana. Muut ovat hakemuksia laittaneet vireille ja aineiston perusteella vaikuttaa siltä, avolaitokseen siirtymisellä on koettu olleen myönteisiä vaikutuksia rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden edistymiseen ja siihen, miten mielekkäältä toimintaan osallistuminen on tuntunut. Henkilö, joka ei lukuisista hakemuksista huolimatta ollut päässyt avolaitokseen, on kokenut niin voimakkaita pettymyksen tunteita, että hän ei halua tulevaisuudessa osallistua rangaistusajan suunnitelman laatimiseen lainkaan.

H: Kerro vähän tarkemmin, siis mitä siinä tapahtui?

C: Niin mä laitoin jotain viis avotalohakemusta kaiken kaikkiaan tota...

H: Minne sä laitoit?

C: --- lähinnä ja kyl mä laitoin joihinkin muihinkin laitoksiin, mutta ei ollu muka tilaa eikä paikkaa eikä tilaa eikä paikkaa ja silleen..Ihan naurettavia selityksiä. Tottakai siellä on aina tilaa. Ei sellaista avotaloo olekaan, jossa ei olis oikeesti tilaa.

H: Joo.

C: Sit vaan meni maku siihen hommaan. En mä sen jälkeen oo jaksanut edes laittaa mihinkään anomuksia. Loma-anomuksen mä nyt kokeilin tosa tota viime kuussa ja sitä edellisessä kuussa kokeilin pari loma-anomusta laittaa, mutta ei päässyt edes lomille niitä asuntoasioita järjestelemään, niin mä ajattelin, että antaa olla koko homma sitten. Ens tuomiolle kun tulen, niin en mä suostu tekemään koko rangaistusajan suunnitelmaa.

Henkilö E:n kokemus poikkeaa muista varsin merkittävästi. Hän ei kertomansa mukaan ole halunnut missään vaiheessa avolaitokseen, koska on pelännyt avoimempien olosuhteiden aiheuttavan ongelmia hänen päihteettömyyspyrkimyksille.

H: Mikäs se sun jatkosuunnitelma nyt sitten on? Että sä et nyt vaan vapaudu tästä, mutta avotaloa ei ole koskaan mietitty?

E: On sitä mietitty, mutta mä sanoin, että ei, ei. En mä lähde sinne.

H: Mikä siinä on?

E: No se on sen verran iso riski.

H: Päihneiden suhteen, vai?

E: Niin. En mä uskaltanut ottaa sitä riskiä. Mä sanoin suoraan, että en mä viitti niin kuin...se on ihan turhaa.

Vankilan ulkopuoliset kontekstit tulevat esille, kun keskustelussa käsitellään henkilöiden tulevaisuutta ja sitä, mikä on se ympäristö, johon vankilasta on tarkoitus vapautua. Taulukosta 9 on nähtävissä, mitä muutoksia vankilan ulkopuolisissa konteksteissa asumisen suhteen on vankeuden aikana tapahtunut.

TAULUKKO 9. Vankilan ulkopuoliset kontekstit asumisen suhteen

	Asumisolosuhteet ennen vankeutta	Asumisolosuhteet vankeuden jälkeen
A	Vuokra-asunto	Asunnoton, karkotetaan kotimaahan
B	Asunut vanhempien luona	Asunto tiedossa vapautumisen jälkeen
C	Vuokra-asunto	Asunnoton, aikomus majoittua ystävien luokse
D	Tilapäinen asunto	Tilapäinen asunto
E	Päihdehoitolaitos	Päihdehoitolaitos
F	Lastensuojelulaitos	Asunto tiedossa, ystävät hankkineet asunnon
G	Vuokra-asunto	Väliaikainen asumismahdollisuus vanhempien luona

Henkilö A:n haastattelusta ilmenee, että hänen asumisolosuhteissaan oli tapahtunut merkittävää negatiivista kehitystä vankeuden aikana. Huomion arvoista on, että A suh-

tautui muita henkilöitä huomattavasti negatiivisemmin tulevaisuuteen. Asumistilanteen epävarmuus ja ulkomaalaisviraston tekemä karkotuspäätös olivat asioita, joiden A kertoi aiheuttavan toivottomuuden ja epävarmuuden tunteita.

A: No musta vankilassa on ollut helppoa. Mä olin seitsemän vuotta töissä, vuokra-asunnossa, jossa oli 10 henkilöä, humalassa joka päivä. Ennen vankilaa oli vaikeaa. Täällä mä saan olla rauhassa, tehdä töitä ja vielä tupakkarahakin. Mulla ei siviilissä ollut helppoa.

H: Ja nyt alkaa vapautuminen lähestyä.

A: Joo. Ja mulla ei ole mitään. Ei ole rahaa, ei mitään.

H: Eli sä et haluaisi palata kotimaahasi?

A: No nyt on pakko mennä. Kun tapahtui, mitä tapahtui. Se on vähän huono juttu, että mä joudun --- lähtemään. Siellä ei ole mitään sosiaalia, ei mitään paikkaa. Auto on kyllä, että sanotaan, että mulla on kamat autossa. Mä haluisin mennä lomalle tarkistamaan, että mulla on kaikki tallessa. Kaikki tavarat on autossa... Mulla ei ole asuntoa. Poliisi nauroi minulle: ”hah, sä nukut autossa sitten”.

Muiden henkilöiden osalta vankilan ulkopuolisissa konteksteissa ei ole tapahtunut merkittävää muutosta. Maininnat vankilan ulkopuolisista sosiaalisista suhteista jäävät aineiston valossa varsin vähäisiksi. B tuo esille ystävien, perheen ja vapaa-ajan merkityksen tulevaisuuden myönteisen kehityksen kannalta. F sen sijaan kertoo, että hänen kaverisuhteissaan ei ole tapahtunut vankila-aikana muutosta, vaikka hän olettaa vankilan viranomaisten pyrkineen nimenomaan katkaisemaan F:n suhteet hänen ystäviinsä. Se, kuinka tähän on pyritty, tulee esille, kun siirrytään tarkastelemaan lähemmin havaintoja, joita haastatteluaineiston perusteella voi tehdä niistä mekanismeista, jotka vaikuttavat rangaistusaikaiseen toimintaan, käytäntöihin ja asetettujen tavoitteiden edistymiseen.

5.2.2 Suunnitelman laatimiseen ja siihen sitoutumiseen vaikuttavat mekanismit

Haastatteluaineistosta on löydettävissä runsaasti viittauksia niihin mekanismeihin, jotka ovat jollain tasolla vaikuttaneet vankeusaikana asetettuihin tavoitteisiin. Dokumenttiaineistoon verrattuna haastatteluaineistosta tehtävät havainnot ovat luonteeltaan moniulotteisempia ja ei ainoastaan rangaistusajan suunnitelmien kirjauksiin liittyviä. Kuten kon-

teksteistä, myös mekanismeista voidaan aineiston perusteella tehdä erottelu rangaistusajan suunnitelman laatimisvaiheissa vaikuttaneisiin mekanismeihin, vankeusajan käytäntöihin ja toteutettuun toimintaan vaikuttaneisiin mekanismeihin sekä henkilökohtaisista, vankilan ulkopuolisesta elämänpäiiristä nouseviin mekanismeihin, joilla on vaikutusta tavoitteiden edistymiseen joko negatiivisesti tai positiivisesti.

Haastateltujen henkilöiden kokemukset rangaistusajan suunnitelman laatimisesta vaihtelevat varsin paljon. Henkilö B:n kokemuksen mukaan hänen omalla aktiivisella roolilla oli varsin suuri merkitys sille, että suunnitelma ylipäätään laadittiin.

H: Missä vaiheessa sulle sitten tehtiin rangaistusajan suunnitelma?

B: Ei sitä varsinaista... siis tää vanhamuotoinen mikä oli sellainen niitten käyttöjärjestelmässä oleva niin kuin tiedosto vaan, johon lisättiin jotain näitä, eikä sitä noudatettu mitenkään. Itse jouduin sitten, kun tuli nää avolaitos- ja lomat ajankohtaiseksi, itse jouduin pyytään, että se tehdään, se rangaistusajan suunnitelma... Siinä oli vähän taistelua. Mä pääsin olikse 2007 jouluna ekan kerran lomille. Sellainen niinku saattamaton. Sen jälkeen siinä alkoi kina siitä rangaistusajan suunnitelmasta, kun sitä ei oltu tehty. Siinä oli niinkun Rise (Rikosseuraamusvirasto) ja talo (vankila) ja sitten oli tää Esy (Etelä-Suomen sijoittajayksikkö) siinä välissä. Että ne ei ollut yhteistyössä keskenään. Kaikki halusi tehdä asiat vähän erilailla ja me päädyttiin sitten siihen, että mä menen sinne Sijoittajayksikköön ja tehdään siellä se Ransu.

H: Ketkä sen päätti?

B: Minä sen tein vanhempien kanssa. Itse pitää. Se oli sellaista aikaa, että kaikki oli niin uutta tuolla vankilassa, että ne ei oikein itekään osannut muuntautua siihen uuteen järjestelmään, että siitä ransusta tuli niin tärkeää sitten loppupeleissä... Sinänsä pahaan välivaiheeseen jouduin, kun kukaan ei tiennyt miten sitä asiaa käsitellään.

B toi esille näkemyksen, jonka mukaan uuden vankeuslain voimaan tuleminen on tuottanut myös vankeinhoidon henkilökunnalle vaikeuksia sopeutua uusiin menettelytapoihin ja tämän vuoksi B on joutunut itse pyytämään suunnitelman laatimista. B korosti muita henkilöitä vahvemmin sitä, että vuorovaikutus arviointikeskuksen työntekijän kanssa on hänen kohdallaan johtanut siihen, että keskustelut ovat B:n oman arvion mukaan jääneet pinnalliselle tasolle.

H: Mitä siellä sitten tapahtui, ketä sä tapasit?

B: Joo. Se oli (työntekijän nimi). Se oli kans aika ristiriitainen se, et se (työntekijä) oli ihan asiallinen ja tolleen tultiin ihan hyvin juttuun, mutta mä en tiedä, oliko se niillekin sitten uusi asia...mutta jotenkin se luottamus meni siihen, kun mulle sanottiin kolme-neljä kertaa ihan eri ajat milloin mun lomat pitäis alkaa ja milloin olis mahdollista niinku avolaitokseen mennä. Et siinä ainakin ite koin sen sellaisena, että koin epäluottamusta haastattelijaa kohtaan. Kun joka kerta muuttui ne.

H: Siis siinä tilanteessa vai myöhemmin?

B: Niin. Siinä tilanteessakin. Kun se oli kuitenkin aika syvällistä juttelua välillä, kun juteltiin rikoksesta ja tolleen. Jotenkin oli vaikeaa sitten olla siinä... niin jotenkin siinä syntyi sellainen, en mä tiedä voiko sitä sanoo, että vaivaantunut olo, mutta jotenkin tuli sitten, ettei luota täysin niinku siihen ja ne keskustelut meni sitten varmaan vähän pinnallisiksi.

B:n kertoma herättää kysymyksiä siitä, onko arviointitilanteessa vallinnut epäluottamus vaikeuttanut arvion tekemistä B:n uusimisriskeistä ja siitä, mihin seikkoihin vankeusaikana tulisi pyrkiä vaikuttamaan. Jotain voidaan päätellä siitä, että B kertoo pitäneensä asetettuja tavoitteita kuitenkin hyödyllisinä ja realistisina. Tässä yhteydessä tulee esille tärkeä seikka, joka liittyy ohjelmateorian kannalta oleelliseen asiaan. B, kuten myös monet muutkin ovat sitä mieltä, että työntekijällä on ollut voimakas rooli tavoitteiden asettamisessa. Vastaavuusperiaatteen mukainen vaatimus, joka liittyy yksilön motivaatiotason huomioimiseen ja mahdollisuuksiin vaikuttaa oman suunnitelmansa sisältöön ei siis haastatteluaineiston valossa näytä täysin toteutuvan.

TAULUKKO 10. Päätyminen asetettuihin tavoitteisiin.

	Kuinka asetettuihin tavoitteisiin on päädytty?	Tyytyväisyys asetettuihin tavoitteisiin
A	Yhteisen keskustelun pohjalta	Tyytyväinen
B	Työntekijä asettanut tavoitteet	Tyytyväinen
C	Työntekijä asettanut tavoitteet	Tyytymätön
D	Työntekijä asettanut tavoitteet	Tyytyväinen
E	Yhteisen keskustelun pohjalta, työntekijän näkemys vaikuttavampi	Aluksi osittain tyytymätön, myöhemmin tyytyväinen
F	Yhteisen keskustelun pohjalta	Osittain tyytymätön
G	Työntekijä asettanut tavoitteet	Tyytyväinen

Yllä olevasta taulukosta ilmenee, että henkilöt A, E ja F ovat olleet sitä mieltä, että asetettuihin tavoitteisiin on päädytty yhteisen keskustelun kautta. Muut ovat sitä mieltä, että vaikka yhteistä keskustelua suunnitelmaan asetettavista tavoitteista on käytykin,

ovat tavoitteet olleet enemmän tai vähemmän työntekijän asettamia. Henkilö C on aineistosta ainoa, joka on asetettuihin tavoitteisiin tyytymätön.

H: Ja kuka nää tavoitteet asetti? Olitko sä päättämässä näitä tavoitteita?

C: Eeii, kun ne ilmestyi sinne paperille.

H: Miten ne sinne ilmestyi?

C: No siis ilmeisesti niin kuin sen keskustelun perusteella, mutta en mä niin kuin tiäksä ite pyytänykään tollasia juttuja. Koska seuraavan kerran kun mä tuun lusimaan, niin mä en ees suostu tekeen koko rangaistusajan suunnitelmaa.

H: Koitko sä että sä pystyit ite vaikuttamaan niihin tavoitteisiin mitenkään?

C: En.

H: Kysyttiinkö sulta sun mielipidettä?

C: Kyl ne kysyi silleen, mut mä yritin niin kuin muuttaa jotain kohtia, niin kuin korjata jotain niitä juttuja, mutta ei se niin kuin suostunut muuttamaan niitä enää. Et se oli niinku yksipuolinen koko tilanne.

H: Mitä sä oisit itse toivonut?

C: No siis, että jos tommonen suunnitelma tehään ja omalta osalta pitää sen suunnitelman, niin sen pitäis pitää myös talon (vankilan) puolelta. Ja musta niihin pitäis pystyä ite jotenkin vaikuttaa siihen, mitä siellä paperissa lukee. Kun ne laittaa ne, tiätsä ihan niiden näkemysten mukaan ja ne luulee, että niiden näkemykset on vaan just niitä ainoita ja oikeita. Että ei ne ota niinku vangin kantaa huomioon ollenkaan.

C ei siis ole kokenut voineensa itse vaikuttaa suunnitelman sisältöön. Tavoitteet ovat vain ”ilmestyneet paperille” ja vaikka C on yrittänyt muuttaa jotain suunnitelman sisältöjä, ei se ole ollut mahdollista. Kuten aiemmin totesin, arviointikeskus on omissa kirja-tuissa ohjeissaan todennut, että vangilla on oltava mahdollisuus sitoutua suunnitelmaansa ja pystyä vaikuttamaan sen sisältöön. Haastatteluaineiston perusteella C:n kohdalla ei näin vaikuta tapahtuneen.

E on ollut asetettuihin tavoitteisiin aluksi tyytymätön, mutta myöhemmässä vaiheessa tyytyväinen. Alla oleva keskustelu E:n sitoutumisesta suunnitelmaan kuvastaa E:n kokemuksia varsin hyvin.

H: Onks siinä ollut sun omaa halua ollenkaan?

E: Mä voisin sanoa, että periaatteessa ei. Että mä vaan suostuin niiden ehdotuksiin. Kun se (työntekijä) rupes kato selittään, että se voi olla niin kuin vaikeeta noilla muilla osastoilla olla. Niin kuin tuntui vähän, että se yritti puhua ympäri mua. Ja mä yritin siinä sitten taistella vastaan.

H: Sä koit, että sä et tarvitse sitä STOP:ia?

E: No mun mielestä en...no siis, olihan se siinä mielessä hyvä, kun siinä sai noita...kun ne rikokset ei sinänsä olleet se...mä oon aina sanonut ja tuun aina sanomaan...et ne ei nyt olleet ne ongelmat enää. Vaan enemmän ongelmana oli se arkielämän oleminen. Ja kun sitäkin sai siinä...tai se kuului siihen ohjelmaan, niin sehän oli...mulle oli siitä kyllä hyötyä. Ja päihdekäyttöä ja kaikkee tollasta. Siinä on paljon kaikkea muutakin..

H: Mitä sä nyt ajattelet noista tavoitteista, jotka asetettiin?

E: Mä oon tyytyväinen.

H: Kun sä sanoit vähän, että se sijoittelija sanoi ja laittoi ja sit sä vaan luovutit, että mennään nyt, että noi pysyy tyytyväisenä ja asiat rullaa?

E: Joo, no onhan tääkin tietysti muuttunut.

H: Millä tavalla?

E: Varmaan sillä tavalla, että olihan se sittenkin hyvä juttu. Vaikka se silloin oli aika vastenmielistä... Että onhan niistä tavoitteista loppujen lopuksi ollut hyötyä. Onhan se pakko myöntää.

E:n kertomasta ilmenee, että hän on alun perin aloittanut STOP-ohjelman jokseenkin vastentahtoisesti ja ikään kuin suostunut työntekijän suostutteluihin, koska työntekijä on antanut ymmärtää, että E:n tekemän rikoksen laadun vuoksi E:n ei ole turvallista olla niin sanotuilla normaaleilla osastoilla. Loppujen lopuksi E on kuitenkin kokenut ohjelmaan osallistumisen hyödylliseksi senkin vuoksi, että hän on sitä kautta kokenut saaneensa apua sellaisiin asioihin, joita hän itse pitää rikoskäyttäytymistä suurempana ongelmana. Myöhemmin E kertoi ohjelman seksuaalirikosten käsittelevien keskusteluiden olleen itselleen merkittäviä kokemuksia. Vaikuttavana mekanismina on toiminut ainakin STOP-ohjelmaan kuuluvat konkreettiset harjoitukset, joiden seurauksena ymmärrys

rikoksen uhrin asemasta on parantunut. Tällä on myös ollut vaikutuksia E:n kykyyn ymmärtää sellaisten ihmisten näkökulmia, jotka ovat jollain tavalla muita heikommassa asemassa. Konkreettisesti tämä on näkynyt vankilan arjessa, jossa E on kyennyt puuttumaan omalla osastollaan havaitsemaansa kiusaamiseen.

E: No suurin asia, minkä mä siellä ymmärsin, oli se empatia. Että osaa niin kuin asettua toisen asemaan ja toisenkin näkökantaan. Et se oli sellainen aika suuri oivallus. Mikä on nyt sitten puuttunut näköjään aika pahasti.

H: Mikä sen sai aikaiseksi, että sellainen oivallus tuli?

E: No kun rupes miettiin, että uhrin kannalta esimerkiksi niitä asioita, että miltä ne on tuntuneet ja... Ja kun mä harjoittelin vielä itte sellissä, että mä asetuin niin kuin, siihen uhrin tilaan. Et mä istuin tuolilla ja olin se uhri ja menin sänkyyn istuun ja olin...minä. Et sai niin kuin... no niin.

H: Aika rankkaa?

E: Niin, mutta siinä oppi sen. Pystyi niin kuin...kun eihän noista seksuaalirikoksista niin kuin oikein niin kuin...et sä voi koskaan tietää mitä ne uhrin oikeestaan käy läpi. Mutta siellä mä käsitin sen kyllä aika hyvin. Et tota, aika järkyttävää...oli se. Mutta siellä niin kuin oppi sen.

H: Ja se oli hyvä?

E: Oli. Ja siitä on ollut nytkin hyötyä.

H: Millä tavalla?

E: Esimerkiksi kun täällä (STOP-osaston jälkeinen osasto suljetussa laitoksessa) on sellaisia aika huonokuntoisia ja sitten kun täällä on niin kuin huomannut sen, että täällä on jotkut vähän niinkun kiusaa sellaisia. Ja sit mä huomaan, että mä ite oon joskus ollut mukana siinä vähän, mutta sit on päässyt taas siihen, että miettii, miltä itsestä tuntuis. Ja sitten on niin kuin niille toisillekin yrittänyt selittää sen asian. Auttaa sitäkin, jota on kiusattu. Tavallaan. Että se on kyllä hyvin suuri askel mulle. Kun en mä oo koskaan välittänyt ihmisistä ylipäänsä.

H: Aikaisemmin?

E: Niin. En. Ei oo niin kuin periaatteessa ollut kellään mitään väliä. Se on ihan sama kelle aukoo päätä.

H: Se on se suurin muutos?

E: Niin.

Haastatteluaineiston perusteella vaikuttaa siis siltä, että vaikka E ei ole alun alkaen ollut erityisen sitoutunut suunnitelmaansa ja on ollut eri mieltä arviosta, joka on hänen uusimisriskitekijöistään tehty, ei lopputulos E:n oman kokemuksen perusteella ole ollut huono. Koko aineistoa tarkastelemalla on havaittavissa, että henkilöiden kokema tyytyväisyys asetettuihin tavoitteisiin ei ole liittynyt välttämättä siihen, onko työntekijä vai henkilö itse ollut määräävässä roolissa tavoitteiden asettamisessa. Vaikka henkilöt B, D ja G ovat kokeneet työntekijän määritelleen suunnitelman sisällön, ovat he kaikki kuitenkin tyytyväisiä asetettuihin tavoitteisiin.

Henkilö F oli ainoa, joka mainitsi riski- ja tarvearvion olleen osa rangaistusajan suunnitelman laatimisprosessia. Aineiston valossa näyttää siltä, että lähes kaikille on jäänyt jokseenkin epäselväksi, mitä arvioita on tehty kunkin uusimisriskistä. Henkilö F on ainoa, joka kertoi, että hänen kohdallaan kaveripiiri ja yhteydet järjestäytyneeseen rikollisryhmään on arvioitu uusimisriskitekijöiksi. Haastatelluista henkilöistä A:lle vaikuttaa olleen erityisen epäselvää, mistä rangaistusajan suunnitelman laatimisessa on ylipäättään ollut kyse ja miksi rangaistus on aloitettu arviointikeskuksesta. A oli aineistosta ainoa, joka ei ollut Suomen kansalainen ja vaikka hänen kielitaitonsa oli siinä määrin riittävä, että haastattelu voitiin toteuttaa suomeksi, voi olla, että kielitaidon rajoitukset ovat kuitenkin aiheuttaneet esteitä A:n ja arviointikeskuksen työntekijän väliselle kommunikoinnille. A kertoi, että hänen vankeusaikainen toimintansa oli rakennettu ainoastaan työnteon ympärille, koska ”rangaistus olisi helpompaa, jos saisi tehdä töitä”.

5.2.3 Vankeusajan käytäntöjen positiiviset ja negatiiviset mekanismit

Vaikuttavista mekanismeista keskeisimmät ovat haastatteluaineiston perusteella niitä, jotka liittyvät vankeusaikaisiin käytäntöihin ja konkreettiseen toimintaan. Aineistosta ilmenee, että toiminta, johon henkilöt ovat vankeusaikana osallistuneet, on ollut varsin pitkälti sitä toimintaa, jota suunnitelmiin on arviointikeskuksen toimesta kirjattu. Mutta kuten dokumenttiaineistosta oli jo havaittavissa, läheskään kaikkeen suunniteltuun toimintaan osallistuminen ei ole vankeusaikana ollut mahdollista. Taulukkoon 11 on koottu haastatteluaineistosta kunkin henkilön esille nostamia joko positiivisiksi tai negatiivisiksi koettuja mekanismeja.

TAULUKKO 11. Positiiviset ja negatiiviset mekanismit

	Positiivisiksi koetut mekanismit	Negatiivisiksi koetut mekanismit
A	Työnteko, sijoitus toiseen avolaitokseen, jossa mahdollisuus myös keskusteluapuun.	Vaikeudet muiden vankien kanssa, kokemus kiusatuksi joutumisesta, karkotus maasta vapautumisen jälkeen, ja kokemus avun saannin vaikeuksista ensimmäisessä avolaitoksessa.
B	Realistisilta ja hyödyllisiltä tuntuvat tavoitteet rangaistusajan suunnitelmassa, keskustelut psykologin kanssa suljetussa vankilassa, asteittainen siirtyminen suljetuista olosuhteista vapaampiin, opintojen eteneminen erityisesti avolaitossijoitusten aikana, asiallinen kohtelu vankilan henkilökunnan puolelta, perheen ja ystävien tuki, säännöllisesti toteutuvat poistumisluvat, oma henkinen kasvu, oma aktiivisuus ja suhtautuminen vankeusaikaan.	Vallinnut epäluottamus suunnitelman laatimisvaiheessa, kokemus jatkuvasti muuttuvista aikamääristä avolaitos-sijoitusten suhteen, suljettujen laitosten vankiyhteisö, pitkän vankeusajan vaikutukset omaan elämänhallintaan, epätietoisuus vapautumisajankohdasta, vankilan tiukat säännöt, joiden mukaan pienestä rikkeestä seuraa iso sanktio.
C	Oma päätös päihdeettömänä pysymisestä, opiskelupaikan saaminen ja opinto-ohjaajan apu.	Kokemus oman mielipiteen sivuuttamisesta sekä rangaistusajan suunnitelman laatimisvaiheessa että vankeusaikana, suunniteltuun toimintaan osallistumisen estäminen vankilan toimesta, syyllistyminen päihteiden hallussapitoon, henkilökunnan negatiivinen suhtautuminen, poistumislupien evääminen, kielteiset päätökset avolaitoshakemuksiin, asunnon menettäminen vankeusaikana.
D	Luottamus arviointikeskuksen työntekijään, yhteinen mielipide suunnitelman sisällöstä, päihdeettömänä pysyminen, avolaitokseen pääseminen, osallistuminen valmentavalle kurssille, avolaitoksen päihdetyöntekijän auttamisvalmius ja perhelomille pääseminen,	Vartijoiden epäasiallinen käyttäytyminen avolaitoksessa, kokemus hiillostuksen kohteeksi joutumisesta, kielteiset päätökset poistumislupahakemuksiin, poistumislupaehtojen rikkominen, sijoitus suljettuun laitokseen, vankilan sääntöjen epäoikeudenmukaisuus ja sanktioiden epäjohtonmukaisuus sekä tuen ja avun vähyys suljetussa laitoksessa.
E	Osallistuminen STOP-ohjelmaan, rikoksen läpikäyminen, päihdeongelman työstäminen, työkalujen etsiminen päihdeettömyyden ylläpitämiseen, arkielämän taitojen opettelu, oma aktiivinen työskentely ajattelu- ja käyttäytymismallien muuttamiseksi, ryhmätyöskentely, ongelmista puhuminen, opettajan osoittama luottamus ja usko muutokseen, päihdekuntoutuksen jatkuminen ulkopuolisessa laitoshoidossa.	Haluttomuus osallistua STOP-ohjelmaan, omien vaikuttamismahdollisuuksien vähyys suunnitelman laatimisessa, ei mahdollisuutta täysin rehelliseen kanssakäymiseen henkilökunnan kanssa, oikeusprosessin keskeneräisyys, kotikunnan yhteistyöhaluttomuus ja negatiivinen leimaantuminen kotikunnan sosiaalitoimessa.
F	Omien mielipiteiden kuuleminen suunnitelman laatimisvaiheessa, opinto-ohjaajan tuki lukio-opinnoissa, OMA-kurssille osallistuminen, oma ikääntyminen ja henkinen kasvu, poistumisluvulle pääseminen tuomion loppuvaiheessa	Tuomion suorittaminen suljetuissa olosuhteissa, varmuusosastosijoitus, leimaantuminen ammattirikolliseksi ja vankeusaikaiset rikkeet; osallistuminen ns. vankilakapinaan, syyllistyminen toisen vangin pahoinpitelyyn, muut epäilykset väkivallasta,
G	Sijoittuminen avolaitokseen, kuulluksi	Syyllistyminen poistumislupaehtojen rik-

<p>tuleminen rangaistusajan suunnitelman laatimisvaiheessa, hyviksi koetut tavoitteet suunnitelmassa, avolaitoksen erityisohjajan apu ja tuki ajokortin takaisin hankkimisessa, VKM-keskustelutarjan läpikäyminen, avolaitokseen takaisinpääsy avolaitospaikan menettämisen jälkeen, töiden tekeminen, oma päätös noudattaa rangaistusajan suunnitelmaa, pitkähkö raitis ajanjakso, vankiyhteisö ja kokemus toimeentulemisestä erilaisten ihmisten kanssa.</p>	<p>komiseen, kyvyttömyys lopettaa juomista viikonloppulomalla, joutuminen takaisin suljettuun laitokseen, avolaitoksen rikosseuraamusesimiehen negatiivinen suhtautuminen retkahtamisen jälkeen ja mahdollisuudet rakentaa rikollisia kontakteja muiden vankien kanssa.</p>
--	---

Edellä olevasta taulukosta on havaittavissa, että kaikki henkilöt ovat antaneet sekä positiivisia että negatiivisia merkityssisältöjä esille tuomilleen mekanismeille. Sama mekanismi voi olla negatiivinen tai positiivinen, riippuen henkilöstä ja siitä, minkä merkityksen hän mekanismille on antanut. Esimerkiksi D, F ja G tuovat esille myönteisenä merkityksenä rangaistusajan suunnitelman laatimisvaiheen ja sen, että he ovat kokeneet tulleen tuolloin kuulluiksi. Sitä vastoin B, C ja E tuovat esille luottamuspulaa ja vaikuttamismahdollisuuksien vähyyttä suunnitelman laatimisvaiheessa. Tästä huolimatta E tuo esille lukuisia myönteisiä merkityksiä siitä toiminnasta, johon hän on osallistunut ja johon hän oli alussa haluton osallistumaan. B vaikuttaa myös olevan tyytyväinen siitä toiminnasta, johon hän on vankeusaikana päässyt osallistumaan. Erityisesti psykologilta saatu tuki ja asteittainen siirtyminen suljetuista olosuhteista vapaampiin ovat B:n kohdalla tuottaneet myönteisiä vaikutuksia. C on aineiston henkilöistä selkeästi eniten negatiivisia mekanismeja esille nostava. Hän ei ole ollut tyytyväinen hänelle laadittuun suunnitelmaan eikä myöskään sen käytännön toteutumiseen vankeusaikana.

H: Allekirjoititkö sä sen suunnitelman?

C: Joo. Mä kelasin, että okei, mä pidän mun omat juttuni, mutta tottakai, kun mä oon pitänyt omat juttuni, niin silti ei oo mikään auttanut.

H: Silloin kun sä allekirjoitit sen, niin pyysitkö sä, että siihen laitettais jotain muuta?

C: Mä en niinku esimerkiksi nähnyt tarpeelliseksi sitä viis keskustelua muutoksesta, koska ei mulla oo niin kuin päihdeongelmaa ollut koskaan vaikka mä oon päihteitä käyttänyt. Mutta ei mulla ole siitä ollut mitään ongelmaa ollut, eikä mitään ongelmia ole tullut lopettaakaan. Et jonkun heroiininkin mä lopetin joskus yli 10 vuotta sitten enkä oo kertaakaan koskenutkaan koko juttuun sen jälkeen, vaikka puoltoista vuotta päivittäin käytin. Mulla on kuitenkin selkärankaa tehdä tommosia juttuja. Sen takia mä en nää tarpeelliseksi että... koska ei siitä oo mitään hyötyä. Koska ne

on kaikki jutut omassa päässä, et miten nää tehään ja miten tässä eletään. Ei siinä mikään voivottelu tai keskustelujuttu silleen auta, koska jos ite päättää jonkun asian, niin niillä menee. Kun ei kaikki oo sellaisia, että ne tarvii jotain tukee tai jotain.

H: Eli sä et olis halunnut sitä viis keskustelua...

C: Mä näin sen ihan tarpeettomaksi, koska niinku en mä niinku nähnyt, että siitä on jotain hyötyä, mutta kuitenkin mä kävin niinku ilmoittautumassa siihen, mut täs on vuosi mennyt, enkä vielääkään oo päässyt.

C koki siis alunperinkin suunnitellut toimenpiteet itselleen epätarkoituksenmukaisiksi. Hän toi esille, että kaikki eivät tarvitse tukea tai keskusteluapua, vaan joillakin oma päätös ja ”selkäranka” riittää päihteettömyyden ylläpitämiseksi. C ilmoittautui kuitenkin, vaikkakin vastentahtoisesti, VKM-keskusteluihin ja varsin suurelta pettymykseltä vaikuttaa se, että hän ei vuoden odottamisen jälkeenkään ollut päässyt aloittamaan keskustelutarjua.

H: Huumeettomana pysyminen?

C: No oon pysynyt huumeettomana tottakai niin kuin mä sanoin.

H: Mikä siihen on vaikuttanut?

C: Oma päätös. Niin. Kyllä.

H: Minkälaista tukea sä oot vankilasta saanut?

C: En mitään, päinvastoin. Kun tulee näitä...tiätsä lomille lähtemiset. Et kun pitäis asuntoasioita selvitellä, ettei tarttis tyhjän päälle lähteä tosta siten. Ja sit kun sieltä tulee, et ei oo niin kuin tarpeeksi tärkeä syy lähteä niin kuin lomille asuntoasiaa hoitamaan, niin tulee mieleen niinku retkahtaminen kamaan, mutta kuitenkin kun oma selkäranka on, niin ei sit kuitenkaan. Vaikka kuinka niin kuin yritetään kannustaa niin kuin päinvastaiseen suuntaan. Et retkahtais ja vedetään mattoa jalkojen alta. Että toi motivointi on ihan...no, en mä tiedä, onko se sitten jotain käänteispsykologiaa vai mitä se on, tai siis yrittääkö ne niin kuin käänteispsykologisesti motivoida, mutta mun mielestä ihan vitsi koko homma.

Sekä C:n, D:n että F:n kertomasta ilmenee, että vankeusaikana tehdyillä rikkeillä on voimakas negatiivinen vaikutus rangaistusajan suunnitelman edistymiseen ja mahdollisuuksiin osallistua suunnitelman mukaiseen toimintaan. F kertoi, että koska hän tuomi-
on alkuvaiheessa syyllistyi vankilan omaisuuden tuhoamiseen niin kutsutussa vankila-

kapinassa ja sai tästä lisävankeusrangaistuksen, ei hän ole lopputuomiolla saanut mahdollisuutta päästä pois suljetuilta osastoilta.

H: Minkä takia sä et ole päässyt normaaleille osastoille?

F: No en mä tiedä, niillä jotka näistä sijoituksista päättää, on varmaan omat johtopäätökset näistä vangeista. Että toi alkukakkuhan oli vähän selaista rauhatonta aikaa, että silloin sattui ja tapahtui, mutta sitten mulla pitkä aika, jotain neljä vuotta, ettei ollut mitään kurinpitomerkintöjä.

H: Mitä se sattui ja tapahtui tarkoittaa?

F: No meidän laitettiin noi sellit hajalle tossa -06 ja mä olin siinä mukana.

H: Aa. Sä olit siinä vankilakapinassa mukana?

F: Joo. Ja siinä oli jotain aiempia juttuja myös. Jotain pahoinpitelyitä välillä.

H: Muihin vankeihin kohdistuneita?

F: Niin, niin. Sitten oli se pitkä aika, neljä vuotta, ettei ollut mitään kurinpitomerkintöjä, enkä siltikään oo päässyt noille normaaleille osastoille. Eivät ole kerroksille laskeneet. Vaikka mä olin ihan asiallisesti, opiskelin ja siinä oli puhetta, että ne päästäis tonne kerroksille, mutta ei ne sitten päästäny.

H: Miksi?

F: Laitosturvallisuuden vai mikä se on, mihin ne vetoo. Ei siinä sen kummempaa syytä ole ollut.

D kertoo syyllistyneensä poistumisluparikkomukseen avolaitoksessa ollessaan, jonka jälkeen hänet on sijoitettu suljettuun laitokseen, jossa vankilan henkilökunta ei ole enää aktiivisesti auttanut esimerkiksi tukiasunnon etsimisessä.

H: No mitä sä oot täällä tehnyt?

D: Ei täällä tehdä mitään. Täällä vaan ollaan.

H: Ollaan vaan.

D: Niin. Se rangaistusajan suunnitelma. Se on poikennut kyllä täysin. Se poikkesi siinä vaiheessa, kun jäin ylilomille. Sen jälkeen ei mitään oo tapahtunut

C kertoi syyllistyneensä päihteiden hallussapitoon suljetussa laitoksessa ollessaan. Hän epäilee tämän aiheuttavan esteitä muun muassa avolaitossijoituksille ja on sitä mieltä, että tämä on kohtuuttoman ankara sanktio. C uskookin, että suurin syy suunnitelman edistymisen ongelmille on siinä, että C ei henkilökohtaisesti miellytä niitä tahoja, jotka päättöksiä toimintaan osallistumisesta tekevät.

H: Mitä sä luulet, mitkä tekijät siihen on vaikuttanut, että se suunnitelma ei ole edennyt?

C: En tiedä, kun ei oo kukaan kertonut.

H: Mitä sä arvelet?

C: Niin no en mä tiä, onk se, että vuosi sitten multa löytyi sellistä joku kaheksan litraa vissiin kiljua. Mut en mä nyt usko, että sen pitäis vaikuttaa täs koko tuomion ajan, kun ei kai se nyt niin iso rikos oo. Kun tossa on ihmisiä, jotka on esimerkiksi niin kuin jostain huumeista palan...tai siis niinku jotain huumeita löytynyt ja silti ne on päässy lomille ja jotain tommosta, niin en mä usko, että joku tommonen kilju voi vaikuttaa... mä olin siitä sitten neljä kuukautta rangaistusosastolla.

H: Missä sä olit silloin, kun sulla sitä kiljua oli?

C: Mä olin silloin niitä ruuveja pakkailemassa.

H: Joo. Sä siis ajattelet, että se kiljuhässäkkä on pilannut nyt...

C: No mut se nyt on niin mitätön asia, ettei nyt luulis sen vaikuttavan, mutta en tiedä nyt sitten. Jostain syystä..no ilmeisesti ei naama miellytä.

H: Sä luulet, että siitä on kyse?

C: Joo joo. Mutta mulle on ihan sama silleen.

Myös henkilö B kertoi, että vankilan sääntöjen noudattaminen on joskus vaikeaa, vaikka hän onkin itse siitä tähän asti hyvin selviytynyt.

B: Nyt sulla on koko ajan sellainen pieni pelko tossa että, pitää mennä rajojen ja sääntöjen mukaan. Ne on kuitenkin aika tiukat ne säännöt mitä nyt itellekin on koko ajan, että pitää pyrkiä välttämään, ettei niitä riko millään tavalla. Että ne on sellaisia arkisia asioita missä niitä rikkeitä voi tulla kuitenkin. Ykskin rike jos tulee, niin siitä on niin isot seuraukset... että kyllä se pyörii paljon mielessä.

A:n kohdalla negatiivisilla mekanismeilla on ollut varsin voimakas vaikutus. A kertoi, että arviointikeskuksen työntekijä oli rangaistusajan suunnitelman laatimisvaiheessa havainnut A:lla olevan ongelmia psyykkisen hyvinvointinsa kanssa ja ehdottanut keskusteluja psykologin kanssa.

A: Muuten, se --- (työntekijän nimi), haastattelija sanoi, että mä olen sekaisin, että mä tarvitsen psykologia. Että mä olen siinä rajalla...Se huomasi sen heti..

H: Anteeksi?

A: Se --- (työntekijän nimi) huomasi, että mä en ole ihan kunnossa. Että pää ei ole normaali.

H: --- (työntekijän nimi) huomasi, että tarvitset apua?

A: Joo. Mutta kun ---:ssa (ensimmäinen avolaitos) ei ollut sitä. Ei sosiaalityöntekijää, ei psykologia, ei mitään. No hammaslääkäri oli. Mutta sinne mä en päässyt...

H: Mitenkäs täällä (toinen avolaitos)?

A: No täällä on asiat vähän toisin.

H: Oletko täällä päässyt puhumaan psykologin kanssa?

A: Joo. Pääsen heti. Tänään tulee tapamaan.

H: Tänään pääset psykologin kanssa juttelemaan?

A: Joo.

H: Mitä siitä ajattelet?

A: No, kun mä pääsen puhumaan, voi olla vähän helpompaa. Mutta vaikka mitä apua saisin, mä luulen, että kun tuomio loppuu, mulla menee asiat vielä vaikeemmaksi. Tällä hetkellä mä saan apua. Ja menen päivä kerrallaan. Enkä mä ikinä ole mennyt päivä kerrallaan. Mä aina etukäteen mietin kaikki.

Sijoitus ensimmäiseen avolaitokseen on siis A:n kertoman perusteella vaikeuttanut henkisen hyvinvoinnin ylläpitämistä. A oli kokenut arviointikeskuksen työntekijän tavoin tarvitsevansa keskusteluja psykologin kanssa, mutta se ei ensimmäisessä avolaitoksessa onnistunut, koska psykologin palveluita ei siellä ollut tarjolla. Toisessa avolaitoksessa A oli haastattelupäivänä menossa tapaamaan psykologia. Tässä vaiheessa tuomiota oli

kuitenkin vain noin puolitoista kuukautta jäljellä. Selvittämättä jää, onko keskusteluista psykologin kanssa ollut A:n toivomaa hyötyä, koska myöskään dokumenttiaineiston kirjaukset eivät tuo lisävalaistusta tähän asiaan. Selkeältä vaikuttaa kuitenkin se, että uhka maasta karkottamisesta on ollut sellainen vankilan ulkopuolinen mekanismi, joka on vaikuttanut A:n tulevaisuuden suunnitelmiin negatiivisesti. Se on myös heijastunut vankila-aikaisiin käytäntöihin.

A: ...Kun haki lomalle, niin tuli lappu, että sulla on karkotusjuttu, et pääse lomalle. En siis saa ikinä vapaata, en mä usko. Kun mulla on karkotus, niin mä en saa lomaa. Niin mulle sanottiin.

H: Eli sinut karkotetaan, kun vapaudut, etkä tämän vuoksi saa lomaa?

A: Joo. Vähän ihme juttu.

H: Sanoit aikaisemmin, että tämä on sinun ongelmasi, eikä sua voi kukaan auttaa.

A: Ei. Mä luulen, että poliisit tulee, ostaa mulle laivalipun ja lähettää mun ---. Karkotetaan. Koska minä en ole Suomen kansalainen, niin se riittää syyksi. Pois vaan.

H: Jos olisit Suomen kansalainen, olisiko asiat erilailla?

A: Joo. Mä olin tyhmä, kun en Suomen kansalaisuutta hakenut. Luulin että ---:n kansalaisuus riittää.

Myönteistä kehitystä aikaansaaviksi mekanismeiksi on dokumenttiaineistossa nostettu henkilöiden E ja B oma aktiivinen työskentely ja motivoituneisuus. Sama tulee esille haastatteluaineistosta. E pitää STOP-ohjelmaan osallistumisestaan yhtenä merkittävimpänä mekanismina, joka on vaikuttanut hänen ajattelumalleihinsa positiivisesti. Olennaista oli kuitenkin hänen oma aktiivinen työskentely, jonka seurauksena E koki ammentaneensa vankilan kuntoutuspalveluista kaiken mahdollisen ja oli valmis siirtymään kuntoutuksessaan eteenpäin.

E: ...ajatukset oli aikaisemmin niin sellaisia, että ei osannut tehdä mitään. Että miksi tässä pitää tehdä mitään? Kato kun niin monta kertaa on yrittänyt selviytyä ja se on aina mennyt ihan päin...

H: No mitkä asiat tässä on nyt vaikuttanut, että tällä kertaa ei mennyt plö-rinäksi?

E: No varmaan se, että mä menin sinne STOP:lle. Mä oon melkein takuuvarma siitä.

H: Että siitä se pyörähti käyntiin?

E: Niin. Vaikka se nyt oli aika hankala se alku. Se nyt varmaan ollut se ratkaiseva tekijä tässä hommassa.

H: Sitten kun sulle on sanottu, että hienosti menee, niin onko se vaan se STOP joka on vienyt niitä eteenpäin?

E: No onhan siinä kaikki noi päihdejututkin menneet eteenpäin. Että siinä hän on se, että on ite tehnyt kato niin paljon töitä. Että mähän oon nyt periaatteessa siinä tuloksessa, että täällä ei enää ole periaatteessa enää mulle mitään annettavaa. Että kaikki mahdollinen, mikä on täällä ollut tarjottavana, on tarjottu. Että se on niin sanotusti suoritettu.

H: Osaatko sanoa, mitkä tekijät siihen on vaikuttanut, että ne tavoitteet on edenneet tai toteutuneet?

B: No siis mun oma toiminta on varmaan 75 % kaikista tavoitteista, että sun täytyy itse haluta kanssa ja tehdä asioita sen eteen. Ammatillisten valmiuksien parantaminen, niin se on ollut ihan täysin itsestä kiinni. Siinä se vankila ei..vankila on vaan antanut nää luvat ja tällaiset, mutta ne ei tule tarjoamaan sulle opiskelupaikkoja tai tällaista, että sun kannattais hakea tänne ja tänne, et kyllä se halu pitää lähteä itsestä... Sitten tää sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen. Itse siinä on mun mielestä pitänyt olla aktiivinen. Että sä oot hoitanut näitä asioita tuolla vapaa-ajallasi. Ei tähänkään..ei vankila tyrkytä sulle lomiam, tarjoo lomiam tai varaa tapaamisia. Eikä sulla ole siinä mahdollisuuksia. Mahdollisuudet on kaikille samat ja ite joudut oleen aktiivinen. Sama se oli tän psykologin kanssa. Itse sinne piti aina lappu laittaa, että haluaa tulla jutteleen. Siinä syntyi sitten sellainen suhde hänen kanssaan, että oli helppo mennä ja sovittiin sitten tapaamisaika ihan viikottain. Kyllä se on 75 ite ja vankila 25.

Vankilan henkilökunta ja tarjotut palvelut ovat vaikutuksia aikaansaavia mekanismeja. Selkeä vaikutus on myös vankilan muilla henkilöillä ja sillä vankiyhteisöllä, jossa kukin rangaistustaan suorittaa. Vankilassa muodostetut sosiaaliset sidokset voivat joko edistää tai estää suunnitelman edistymistä. Aineistosta on havaittavissa että G oli ainoa, joka koki sosiaalisten taitojensa kehittyneen kanssakäymisissä muiden vankien kanssa.

G: Täällä kuitenkin vaaditaan aikamoisia hermoja oikeesti täällä olemiseen selvin päin. Täällä kehittyä kyllä tällanen itse...mikä se on, joku itse-kuri tai tämmönen. Että osaa kääntyä pois niistä tilanteista. Se tulee itesään tässä lusimisessa. Että ei menetä hermojaan.

H: No kerro mulle joku esimerkki, missä täällä menee hermot?

G: No kyllä täällä on niin saatanan urpoa jengiä.

H: Okei. Tarkoitatko urpoilla henkilökuntaa vai vankeja?

G: No vankeja. Pamputhan tekee työtään, että kyllähän niistäkin aina ajatellaan, mitä ajatellaan. Mutta kyllä noi vangit on lähinnä niitä urpoja.

H: Niin. Täällä sä et hirveesti pysty valitsemaan sitä seuraa, missä sä olet.

G: No täällä pystyy vähän paremmin. Mutta samassa tuvassa joudutaan asumaan ja se on vähän väkisin tultava toimeen.

G:n kokema positiivinen vaikutus liittyy siis siihen, että hän on oppinut vankeusaikana tulemaan toimeen myös sellaisten henkilöiden kanssa, joiden seurasta hän ei erityisemmin välitä. Samassa yhteydessä G myös totesi, että mikäli hänellä olisi halua jatkaa rikollista toimintaa, olisi se helpompaa nyt, kun hän on vankilassa tutustunut henkilöihin, joiden kanssa rikosten tekeminen olisi mahdollista. Eli G:n kertomasta ilmenee negatiivisen verkostoitumisen mahdollisuus vankilassa. Myös B toi esille muiden vankien aiheuttamat negatiiviset vaikutukset siihen, mitä hän ajatteli avolaitokseen siirtymisestä silloin, kun hän suoritti tuomiotaan suljetussa laitoksessa.

H: Sanoit, ettet odottanutkaan, että se on niin iso muutos se siirtyminen suljetusta sinne avoimempaan?

B: No niin. Siis varmaan sellainen mielikuva, mikä mulle oli tullut avoimesta laitoksesta, mitä olin kuullut vankien keskuudessa, että eihän mulla mitään niin kuin omaa käytännön näkemystä ollut mistään. Että sä olit vaan kuullut jotain jengiläisen juttuja, joka oli haukkunut sen talon ihan paskaksi siellä. Jotenkin se varmaan vääristyi se oma elämäkuvakin tuolla suljetussa talossa niin pahasti. Se on kuitenkin se 6-7 vuotta...niin sitä ei osaa niin kuin realistisesti ajatella sitä, millaista se voisi olla, tai mitä se todellisuudessa on se siirtyminen sitten vapaampiin oloihin.

Henkilö F:n kohdalla ammattirikolliseksi leimautuminen ja yhteydet järjestäytyneeseen rikollisuuteen olivat F:n kertoman mukaan syitä, joiden vuoksi hänen koko rangaistus-aikansa kului suljetuissa olosuhteissa.

F: Mulle on jäänyt tosta rangaistusajan suunnitelmasta sellainen käsitys, että kun on niitä tavoitteita ja sä ite noudatat niitä, niin okei, hyvä, mutta ei se välttämättä vaikuta mihinkään. Mutta sitten jos sä et jotain noudata, niin sitä käytetään heti sua vastaan... Että on se vähän tapauskohtaista, että

jonkun kohdalla toimii ja jonkun kohdalla ei. Sekin riittää, kato, jos henkilökunnalla on joku käsitys susta ja katotaan, että sä olet turvallisuusriski, niin se on vähän niin, että vaikka olisi miten päin tossa, niin ei ne paljon muutu siinä.

H: Aha. Miksi susta ajatellaan, että sä olet turvallisuusriski?

F: En mä tiedä. Varmaan se kun heti kun mä tälle kakulle lähdin, niin ne hän kattoi heti, että kehen pitää yhteyttä ja minkälainen on kaveripiiri, niin sillä on iso vaikutus. Vaikka itse käyttäytyisi ihan asiallisesti ja sattuisi olemaan joku kaveri jossain järjestössä, niin se on heti kauhea leima.

H: Jos sulla ei olisi näitä yhteyksiä, niin mitä sä luulet, olisko asiat toisin?

F: Mä olisin varmaan jo avotalossa. Että ei olis mitään tarvetta suljetulla olla. Ja olis varmaan päässyt normaalille osastolle ja...ne vaikuttaa vähän kaikkeen.

Kaikki henkilöt, C:tä lukuun ottamatta, ovat vankeusaikana osallistuneet jonkinlaiseen kuntouttavaan toimintaan ja käyneet joko yksilö- tai ryhmäkeskustelun keinoin lävitse rikollista käyttäytymistään. Haastatteluaineiston perusteella kaikki ovat myös kokeneet kuntouttaviin toimintoihin osallistumisen hyödylliseksi. Myös C, joka ei varsinaiseen kuntoutukseen ole osallistunut, on maininnut myönteiseksi seikaksi opinto-ohjaajalta saadun tuen. Vaikka osallistuminen on koettu hyödylliseksi, ei sillä kuitenkaan ole välttämättä ollut merkittävää vaikutusta niihin tekijöihin, joihin tehdyn arvion perusteella tulisi vankeusaikana vaikuttaa uusintarikollisuusriskin pienentämiseksi. Tämä näkyy selkeimmin henkilö F:n kohdalla, joka kertoo osallistuneensa OMA-kurssille lähinnä ajankulun ja avolaitostoiveen vuoksi.

F: Mä ajattelin sitä avotalopaikkaa, että kun mä sain ne lomat auki, niin mä ajattelin, että mä pääsen lomilla käymään ensin, kun mä olen käynyt sen kurssin.

H: Jos siinä ei olis ollut sitä avotalo-porkkanaa, niin olisitko sä mennyt?

F: No olisin. Kun tossa on aika vähän toimintaa tossa osastolla, missä mä olin, niin kyllähän sillä sai vähän vaihtelua päiviin. Siinä kuitenkin kolme kertaa viikossa käytiin siellä sen puoltoista tuntii, niin, vaihtelua.

H: Joo. Mitä juttuja siellä käytiin läpi?

F: Siellä käytiin neljä vanhaa rikosta, mitä on tehnyt, niin niistä piti kertoa ja niitä sitten vatkattiin sen puoli vuotta...

H: Vatkattiin puoli vuotta?

F: Niin, niin että siinä kuuluin neljä askelta siihen kurssiin...siinä käytiin niitä samoja juttuja läpi, että miten olisi voinut toimia toisin ja ilman väkivaltaa ja semmosta vatkaimista se oli aika pitkälle. Samoja juttuja. Mutta se oli kuitenkin ihan hyvässä hengessä. Ne oli musta ihan asiallisia ne ohjaajat, jotka siinä oli, eikä ne silleen tuputtanut, vaan sai itse...siinä oli neljä muutakin vankia samaan aikaan...niin jokainen kertoi ne omat juttunsa vuorollaan ja muut kuunteli ja sai kommentoida väliinkin, jos jotain halusi sanoa. Ja se oli musta ihan hyvä kokemus.

H: Muutuitko sä siitä jotenkin?

F: En mä sitä silleen mitään lähtenyt hakemaan, että kävin sen nyt muuten vaan, että en mä siitä sen enempää mitään hakenut.

F:n kokemus siis poikkesi varsin paljon E:n kokemuksesta, jonka mukaan ohjelman läpikäyminen on tuonut mukanaan työkaluja, joilla rikokseton ja päihteetön elämäntapa on jatkossa helpompi ylläpitää. B kertoi, että ne ongelmat hänen käyttäytymisessään ja ajattelumalleissaan, jotka ovat hänen rikokseen syylistymiseensä johtaneet, ovat vankeusaikana vähentyneet huomattavasti. B kokee psykologin kanssa käytyjen keskusteluiden olleen hyödyllisiä, mutta yhtä arvokasta on ollut perheeltä ja ystäviltä saatu tuki ja oma henkinen kasvu.

B: Se oli vähän se oma elämänkatsomus, mikä oli silloin nuorena että, en mä oikein ymmärrä itekään, että miten mä oon joutunut siihen tilanteeseen, että tällaista on tapahtunut sitten. On siinä jokin asia täytynyt olla aika pahastikin pielessä, että on ollut mukana ylipäätään tällaisessa asiassa.... Se ajatusmaailma mikä on nyt sitten muuttunut itsellä sen jälkeen, niin on se varmaan osittain psykologin ansiotakin... Mä ymmärrän nyt, että niitä asioita ei voi ratkaista tolla tavalla ja mulla ei ole mitään halua palata vankilaan, mä en ihannoikaan rikollista elämää millään tavalla, päinvastoin ja mulla ei ole huumeiden kanssa mitään tekemistä, ne ei tuu aiheuttamaan mitään riippuvuutta mulle, eikä rahantarve tule olemaan mulle mikään tarve. Sinänsä asiat on kaikki kunnossa, kämpä on, työpaikka on valmiina kun pääsen siviiliin. En mä näe mitään tarvetta jatkaa rikollista elämää...Varmaan kaverit, ystävät ja perhe tulee kans tukemaan siinä. Ja sitten se oma älli on varmaan kasvanut tässä vuosien mittaan kuitenkin ja ymmärrän mikä on oma vastuu. Kaikkia asioita voi tehdä toisin, ei kaveriporukan mukana. Henkinen kasvu ja sosiaaliset suhteet tulee kyllä ehkäisemään kaikki rikokset.

Oman ikääntymisen ja rauhoittumisen vaikutuksista puhui myös henkilö F. Hänen mielestään ne olivat ainoita mahdollisesti muutosta tuottavia mekanismeja. Vankeusaikai-

nen toiminta tai kuntoutuspalvelut eivät F:n mukaan ole vaikuttaneet häneen ainakaan positiivisesti.

F: Onhan siinä sellaista, että joka asiaan en enää lähde samalla tavalla. Että pystyn kattomaan nyt vähän laajemminkin. Että kyllähän jos joka asiasta ottaisi nokkiinsa, niin saisi aina riidan pystyyn, mutta nykyään osaa ottaa vähän rauhallisemmin.

H: Mikä siihen on vaikuttanut, että sä ajattelet näin?

F: Kai sitä on rauhoittunut, kun ikää on tullut vähän lisää.

H: Onko mikään vankilan toiminnoista vaikuttanut suhun tai muuttanut sua?

F: Ei ainakaan parempaan suuntaan.

H: Huonompaan suuntaanko sitten?

F: En mä nyt tiedä, mutta eihän tossa, kun kopitetaan 23 tuntia tossa kopissa ja välillä oot 21 tuntia kopissa ja aika vähissä on ne toiminnot mitä suljetulla järjestetään, niin ei siellä kovin positiivisia asioita tule mieleen.

H: Mitä sulle tulee siellä mieleen?

F: Ei ainakaan tätä vankijärjestelmää kohtaan ole mitään kovin positiivisia ajatuksia. Että jos vankeja pitäisi kerran kuntouttaa siviiliin, niin aika huonosti on mua ainakin kuntoutettu.

H: Mitä asioita siellä psykologilla piti käydä lävitse?

F: Muistaakseni juuri näitä väkivaltahommia. Että siellä --- (varmuusosastosijoituksen aikana) mä kävin, kävinkö mä kaks kertaa? Kaksi kertaa kävin ja sanoin sille suoraan, että voin mä tässä nyt käydä, mutta ei mulla nyt mitään suurempia haluja ole. Ja se sanoi sitten itsekin, että lopetetaan. Että kaks kertaa mä siellä kävin.

H: Siitä ei ollut hyötyä?

F: Ei, ei.

Vapautumiseen liittyvistä valmisteluista kertoivat vain E ja B. Muut henkilöt sivusivat kyllä vapautumiseen liittyviä tekijöitä, mutta lähinnä siinä merkityksessä, että heidän mielestään vapautumista ei ole juurikaan valmisteltu. B korosti suljetuista olosuhteista vapaampiin siirtymisen merkitystä valmistautumisessa vapautumiseen. Koska B suoritti

elinkautista vankeusrangaistusta, ei hänellä ollut vielä tietoa tarkasta vapautumispäivämäärästä.

B: Se on kans aika vaikeeta, kun et sä pysty varautumaan siihen, milloin se vapaus on. Sen 2006 lain tarkoitus oli kuitenkin että näillä pitkäaikaisilakin, että sä pystyt niin kuin ennakoimaan eli valmistautumaan niihin asioihin. Pystyt sen vapauttamispäätöksen saamaan sen kaks vuotta aikaisemmin. Tällä hetkellä se lain tavoite ei täyty, että sä saat sen vapauttamispäätöksen varmaan jotain kuukautta aikaisemmin.

B: Miltä se tuntuu?

H: No mullahan on kaikki asiat kunnossa. Mutta jos sä olisit vaikka suljetussa talossa, eikä oo mitään työpaikkaa, ei oo asuntoa, ei oo koulua, sosiaaliset suhteet on vähän mitä on, eli rikollisia. Niin et sä sitä elämää kyllä kuntoon saa missään suljetussa talossa. Kaikista raskainta on, kun sä et tiedä sitä tarkkaa aikaa, milloin sä pääset pois. Itekin kuvittelen, että vaikka se olis kahden vuoden päästä se päivä, niin se, että sä tiedät sen tietyn päivämäärän, helpottais sitä olemista, mun mielestä. Tällä hetkellä mä elän epätietoisuudessa. Se voi olla puolen vuoden päästä, tai sen yhdeksän kuukauden päästä tai se voi olla neljän vuoden päästä. Se on tällä hetkellä se kaikkein vaikein asia itselle.

E oli siirtymässä ulkopuoliseen päihdekuntoutuslaitokseen vankeutensa viimeiseksi kuukaudeksi ja hoidon on tarkoitus myös jatkaa vapautumisen jälkeen. E piti ulkopuolista päihdehoitosijoitusta erittäin myönteisenä mekanismina, joka mahdollistui Rikosseuraamuslaitoksen rahoituksen turvin. Kotikuntansa sosiaalitoimen tekemä päätös maksusitoumuksen eväämisestä oli E:n mukaan negatiivinen mekanismi, joka olisi voinut heikentää E:n selviytymismahdollisuuksia vankilasta vapautumisen jälkeen.

E: ...Se on joku rangaistusajan kuntoutus, päihdekuntoutus tai mikä se nimeltään nyt on. Et se ei oo koevapaus. Tää on sellainen paljon vapaampi. Siinä on tietysti se, että pitää laittaa ne viikko-ohjelmat ja on seuranta, mutta saa mennä kaupunkiin ja tollaista. Kunhan menee sen ohjelman.

H: Niin. Kuka sen maksaa?

E: Mä voin ihan rehellisesti sanoa, että mä en tiedä, kuka sen oikein maksaa. Kato kun ajatuksena oli silloin, että...me yritettiin sitä kolme kuukautta, mutta sen ne tyssäs tuolla ---ssa (E:n kotikunta).

H: Siis sun kotikunta?

E: Niin. Mutta sitten --- (vankilan erityisohjaaja) oli laittanut johonkin Helsinkiin, johonkin, en mä tiedä onkse niin kuin joku tän talon jotain vaiku-

tusvaltaisia ihmisiä...no johonkin, että periaatteessa se on niin kuin tän talon maksama.

H: Että Rise maksaa? Tai siis vankeinhoito maksaa sun kuntoutuksen?

E: Niin. Ne maksaa sen. Että se meni hyvin.

H: Kotikunta ei maksanut?

E: Ei. Ne on niin kusipäitä siellä. No kun ne on vastaan mua siellä... kun mulle on kato niin paljon muuta tapahtunut siellä... Mulla on aikamoinen menneisyys siellä.

Haastatteluaineistosta tehtävät havainnot mekanismeista ja niiden vaikutuksista täydentyvät seuraavassa luvussa, jossa käydään tarkemmin lävitse, mitä tuloksia haastateltavat henkilöt kokivat vankeusaikana saavuttaneensa. Olen tarkastellut haastatteluaineiston rinnalla myös dokumenttiaineiston tuloksia, koska tällä tavoin niiden väliset eroavaisuudet ja samankaltaisuudet tulevat nähdäkseni parhaiten esille.

5.3 Tulokset: tavoitteiden edistyminen ja vaikutukset uusimisriskiin

Haastateltavien henkilöiden kuvaukset siitä, miten he ovat kokeneet rangaistusajan suunnitelmansa tavoitteiden toteutuneen, olivat joltain osin dokumenttiaineistoon tehtyjen kirjausten mukaisia. Merkittäviä eroja löytyi kuitenkin siitä, minkälainen merkitys jonkin toiminnan vaikutuksille on annettu. Henkilökunnan tekemä arvio tavoitteiden toteutumisesta on joissain tapauksissa päinvastainen, mitä henkilön oma arvio. Olen koonnut Taulukkoon 12 yhteenvedon arvioista, joita on tehty tavoitteiden toteutumisesta. Mukana on sekä dokumentti- että haastatteluaineistosta löytyvät arviot. Haastatteluaineistosta ei ollut löydettävissä samankaltaista kolmiportaista arviota, mitä dokumenttiaineistosta. Olen kuitenkin omaa tulkintaa käyttäen tehnyt samankaltaista jaottelua aineistosta löytyvien tuloksia käsittelevien (O-merkintä) viittausten perusteella.

TAULUKKO 12. Arvio tavoitteiden toteutumisesta dokumentti- ja haastatteluaineiston perusteella.

	Tavoitteet	Vankilan henkilökunnan arvio: Tavoitteiden toteutumi- nen ja perustelut	Henkilön oma arvio: Ta- voitteiden toteutuminen ja perustelut
A	Työ ja toimintakyvyn yllä- pitäminen, Työllistymisedellytysten parantaminen	Ei arvioitu Ei arvioitu	Edennyt: Saanut osallistua työtoimin- taan Ei edennyt/negatiivista kehitystä: Ei annettu mahdollisuutta siviilitöihin, karkotus Suo- mesta vankeuden jälkeen, jonka vuoksi tulevaisuu- dennäköymät epävarmat, ei asuntoa eikä työtä ja epäi- lykset omasta pärjäämisestä kotimaassa.
B	Ammatillisten valmiuksien parantaminen, Sosiaalisten suhteiden yllä- pitäminen, Oman rikoksen ja sen herät- täminen tunteiden läpikäy- minen	Edennyt/osittain toteutunut: Opinnot edenneet suunni- telmien mukaan Edennyt/osittain toteutunut: Tavannut perhettään sään- nöllisesti sekä vankilassa että poistumisluvilla Edennyt/osittain toteutunut: Aikuistunut vankilassa paljon ja oppinut sitä kautta tunnistamaan tunteitaan helpommin. Ajattelumaai- lma muuttunut paljon.	Toteutunut: Suorittanut lukio-opinnot ja ammattitutkinnon vankilas- sa, aloittanut AMK- tutkinnon suorittamisen, josta valmistuminen toden- näköisesti ennen vapautu- mista. Toteutunut: Yhteys perheeseen ja ystä- viin säilynyt, suhteiden ylläpitäminen ollut hel- pompaa avolaitoksesta kä- sin, mahdollisuus tavata läheisiä vankilan ulkopuo- lella ja viettää ns. normaalia vapaa-aikaa. Toteutunut: Käynyt viikottain psykolo- gin luona 6-7 vuotta ja käsi- telletty tehtyä rikosta, oma ajattelumaailma muuttunut sekä keskusteluiden että oman henkisen kasvun myötä.
C	Motivaation ylläpito elä- mänmuutokseen,	Ei arvioitu	Ei edennyt/negatiivista kehitystä: Ei annettu mahdollisuutta osallistua suunnitelman mukaiseen toimintaan ja tästä seurannut pettymys,

	<p>Koulutusmahdollisuuksien selvittäminen ja mahdollinen opintojen aloittaminen,</p> <p>Motivaation ylläpito huumausaineista eroon pääsemisessä</p>	<p>Edennyt/osittain toteutunut: Osallistunut opiskeluun vankilassa</p> <p>Ei arvioitu</p>	<p>joka aiheuttanut sen, että seuraavalla vankeustuomioilla ei suostu yhteistyöhön ja suunnitelman laatimiseen.</p> <p>Edennyt: Itse ollut aktiivinen opiskelupaikan hankkimisessa, opiskelupaikka tiedossa vapautumisen jälkeen. Ei annettu mahdollisuutta aloittaa ulkopuolisia opintoja vankeuden aikana.</p> <p>Ei edennyt/negatiivista kehitystä: Halu käyttää päihteitä lisääntynyt, kun saanut kielteisiä päätöksiä avolaitos- ja poistumislupahakemuksiin. Oma päätös päihdetömyydestä auttanut välttämään retkahtamista.</p>
D	<p>Päihteettömyyden ylläpitäminen,</p> <p>Työllistymisedellytysten kehittäminen,</p> <p>Perhesuhteiden ylläpitäminen,</p>	<p>Ei arvioitu</p> <p>Ei arvioitu</p> <p>Ei arvioitu</p>	<p>Toteutunut: Ollut päihteittä koko vankeusajan, koska itse päättänyt niin. Ei ollut mahdollisuutta osallistua suunnitelluille päihdekursseille, eikä myöskään annettu mahdollisuutta lähteä päihdehoitoon valvotun koevapauden kautta.</p> <p>Ei edennyt: Avolaitoksessa osallistunut valmentavalle kurssille, mutta suljettuun laitokseen sijoituksen jälkeen työllistymisen eteen ei ole vankilan puolelta tehty mitään.</p> <p>Edennyt: Päässyt perheleirille ja tavannut viikonloppuisin perhettä avolaitoksessa. Lähtenyt luvattomasti vankilasta selvittämään perhesuhteissa vallinneita ongelmia, jonka jälkeen perhesuhteiden ylläpitäminen vaikeutunut suljettuun laitokseen sijoittamisen yhteydessä.</p>

	Asumisvaihtoehtojen selvittäminen	Ei arvioitu	Ei edennyt: Vankilan puolelta ei apua asumisasioiden selvittämiseen. Paluu samaan tilapäiseen asuntoon, missä ollut ennen vankeutta.
E	Seksuaalirikoksen käsittely, Päihdekuntoutus ja jatkumon luominen siviiliin	Toteutunut (arvio vapautuessa): Suorittanut STOP-ohjelman. Käsitelty siellä rikostaan erittäin hyvin, Edennyt/osittain toteutunut: Käsitelty päihdeongelmaansa ja on motivoitunut hoitamaan sitä. Aktiivinen X-osastolla	Toteutunut: STOP-ohjelman suorittaminen, jonka myötä uhrinäkökulman ymmärtäminen ja empatiakyky kasvanut, itsetunto ja usko omaan kykyyn muuttaa elämäntapaa kasvanut. Toteutunut: Saanut konkreettisia työkaluja päihteettömyyden ylläpitämiseen STOP-ohjelman ja sen jälkeisen kuntoutusosaston ohjelman myötä. Uskallus luottaa muihin ihmisiin kasvanut, jonka myötä yleinen hyvinvointi kasvanut. Tulevaisuuden tavoitteena täysraittius. Jatkokuntoutus ulkopuolisessa päihdehoitolaitoksessa, jossa toivoo jatkavansa vankeuden päättymisen jälkeen.
F	Rikosmyönteisten asenteiden ja rikollisen elämäntavan omaksumisen läpikäyminen ja syiden pohtiminen, Motivoituminen oman tulevaisuuden pohdintaan,	Edennyt/osittain toteutunut: Ei muutosta asennetasolla. Suorittanut OMA-kurssin, Ei edennyt/ei toteutunut: Keskeytti lukion selliopiskelun,	Edennyt: Aggressiivisuus vähentynyt ikääntymisen ja rauhoittumisen myötä. OMA-kurssille osallistumisesta ei mainittavaa hyötyä. Asenteissa ei muutosta. Valinnut rikollisen elämäntavan ja on valmis jatkossakin tulemaan vankilaan, mikäli rikoksesta saatu taloudellinen hyöty suuri. Edennyt: Pohtinut yrittäjäksi ryhtymistä, ei kuitenkaan selkeitä tulevaisuuden suunnitelmia eikä aikeita opintojen jatkamiseen vankeuden jälkeen. Luottaa työllistymiseen ystävien avustuksella.

	Psyykkisen hyvinvoinnin ylläpitäminen	Edennyt/osittain toteutunut: Yksilökeskusteluja käyty psykologin kanssa, mutta ne loppuneet. Piti jatkua, mutta resurssipulan vuoksi eivät vielä ole alkaneet	Ei edennyt/ ei tarvetta edetä: Ei kokenut tarpeelliseksi käydä keskusteluja psykologin kanssa, minkä vuoksi lopetti ne. Kokee psyykkisen hyvinvointinsa hyväksi ja on kokonaisuudessaan tyytyväinen omaan elämäntapaan.
G	Päihteettömyyspyrkimyksi- en vahvistaminen ja päih- teiden käyttöön liittyvän rikollisen toiminnan käsitte- ly,	Toteutunut (arvio vapautu- essa): Joi alkoa poistumisluvalla, joutui suljettuun laitokseen. Sijoitettiin kuitenkin loppu- tuomion ajaksi avolaitok- seen, mutta lyhyen sijoituk- sen aikana ei ehditty val- mistella koevapautta, kuten aiemmin suunniteltu. Kes- kusteluissa tarkasteltu al- koholin käyttöä. Ei ole valmis luopumaan koko- naan, pyrkii terveeseen kohtuukäyttöön.	Toteutunut: Kerran jäänyt kiinni juomi- sesta poistumisluvalla, mut- ta koska tavoitteena ei ole alkoholin käytön lopetta- minen, ei koe tätä ongel- maksi. VKM- keskustelutarjan kokenut hyödylliseksi, koska se herätti miettimään omaa elämää. Uskoo, että osaa jatkossa hallita alkoholin juomista paremmin. Väki- valtakäyttäytymiselle ei tapahtunut muutosta van- keusaikana. Uskoo riskin pahoinpitelyrikoksille edel- leen olevan olemassa.
	Työllistymisedellytysten parantaminen	Toteutunut (arvio vapautu- essa): Vapautumisen jälkeen työ- paikka tiedossa. Töissä X- vankilassa saanut hyvää palautetta.	Toteutunut: Vankilassa tehnyt töitä ja itse aktiivisesti etsinyt työ- paikkaa. Työpaikka tiedos- sa vankilasta vapautumisen jälkeen.

Joiltain osin vankilan henkilökunnan tekemät arviot ja henkilön oma arvio vastaavat toisiaan. Henkilö E on arvioinut tavoitteiden edistymistä lähes samoilla perusteilla, mitä vankilan henkilökuntakin. Päihteettömyyteen liittyvän tavoitteen E arvioi toteutuneen, kun henkilökunta oli tässä hieman varovaisempi. E:n käyttämät perustelut näyttävät liittyvän pitkälti hänessä itsessään, ajattelussaan ja käyttäytymisessään tapahtuneisiin muutoksiin. Aineistossa toistuu useampaan kertaan E:n maininnat siitä, kuinka hän on vankeuden aikana oppinut pitämään itsestään ja luottamaan kykyihinsä muuttaa omaa elämäntapaansa.

E: No se, että on paljon rennommin, ja sit tota osaa ajatella. Itsetunto on noussut ja sitten uskoo itseensä. Niin. Että nyt kun miettii, niin onhan ne valtavia muutoksia. Sitten on niin kuin oppinut välittämäänkin itsestään, että on oikeasti hyvä jätkä. Kun aina on ollut sellainen ajatus, että on tosi paska. Et eihän tosta voi tulla mitään. Mutta ne käsitykset on nyt ihan erilailla. Että tottakai mustakin voi tulla vaikka mitä.

Usko omaan itseen on vahvistunut etenkin sen vuoksi, että E on saanut ulkopuoliselta taholta positiivista palautetta ja vahvistusta omille muutospyrkimyksilleen. Myös omilla, sellissä tapahtuneilla pohdinnoilla on ollut vaikutusta.

H: Mikäs sen on saanut aikaiseksi, että sä nyt ajattelet noin?

E: Ne on niitä illan mietiskelyitä. Kun on sellissä vaan. Ja sitten kun täällä käy noita ulkopuolisia opettajia täällä, niin siinä on ollut eräs henkilö, jonka kanssa mä juttelin ja justiin näistä ja se niin kuin sano, että oon mä hyvä tyyppi ja musta voi tulla jotain. Että hän uskoo siihen. Että se sai mut vähän niin kuin, että niin, niin se varmaan sitten on.

H: Että kun joku toinen uskoi suhun, niin...

E: niin alkoi vähän ittekin miettimään, että... maybe.

Myös G:n ja B:n arviot ovat lähellä henkilökunnan arvioita. B on arvioinut kaikkien tavoitteidensa toteutuneen, kun tässäkin henkilökunta on ollut varovaisempi. B:n käytämissä perusteluissa esille nousee sekä hänen oma aktiivinen toimintansa muun muassa opintojen suorittamisen suhteen että vankilan antamat mahdollisuudet (mahdollisuudet tavata läheisiä vankilan ulkopuolella, psykologilta saatu keskusteluapu). Henkilökunnan tekemä arvio aikuistumisesta vastaa B:n omaa arviota henkisestä kasvusta. G:n kohdalla huomio kiinnittyy siihen, että vaikka sekä henkilökunta että G ovat arvioineet molemmat tavoitteet toteutuneeksi, on G arvioinut riskin väkivaltarikoksiin syylistymiselle edelleen olemassa olevaksi. Tähän asiaan ei dokumenttiaineistossa ole otettu kantaa. Kun palataan arviointikeskuksen tekemään arvioon, jossa uusimisriskitekijäksi oli määriteltä päihteiden ongelmakäyttö ja siihen liittyvä impulsiivinen käyttäytyminen, vaikuttaa G:n kertoman perusteella siltä, että G:n uusimisriskitekijöissä ei ole vankeusaikana tapahtunut merkittävää muutosta. G aikoi jatkossakin juoda alkoholia ja hänen arvionsa mukaan hänen väkivaltariskilleen ei ole tapahtunut vankeusaikana mitään. Epäselväksi jää, onko kohtuukäytön tavoittelulla vaikutuksia väkivaltaisen käytöksen esiintymiseen.

A:n, C:n ja D:n tavoitteiden toteutumisesta ei vankilan henkilökunnan puolelta ollut tehty, lukuun ottamatta C:n opiskeluihin liittyvää tavoitetta. A arvioi työ- ja toimintakykynsä ylläpitämisen edenneen vankeusaikaisen työnteon kautta. Sen sijaan työllistymisedellytysten parantamisen osalta A arvioi tapahtuneen negatiivista kehitystä. Vankilasta vapautumisen jälkeinen elämä näyttäytyi A:lle hyvin epävarmana ja pelottavana. Oma tulkintani on, että A:n kohdalla vankilan ulkopuolisilla mekanismeilla, erityisesti maasta karkottamisella, on voimakas kokonaiselämäntilannetta heikentävä vaikutus. Näen tässä vaikutusten koskevan laajempia osa-alueita, mitä asetetut tavoitteet ovat käsitelleet. A:n uusimisriski oli alun perin arvioitu pieneksi, eikä hänen nähty rangaistusajan suunnitelman laatimisvaiheessa olevan erityisten interventtioiden tarpeessa. A:n kertoman perusteella vaikuttaa siltä, että hänen uusimisriskinsä on vankeusaikana kasvanut.

H: Mitä arvelet, kun pääset vapaaksi, niin kuinka iso riski on, että teet rikoksen?

A: 99 prosenttisella varmuudella.

H: Teet rikoksen? Minkä takia?

A: Mä en ala missään kuusen alla nukkumaan. Ja nyt mun täytyy taas aloittaa kaikki nollasta. Mä en usko, että mä pärjään.

H: Sua pelottaa, että pärjäätkö sinä?

A: Joo. Pelottaa, etten pärjää. Nuorempana uskoin johonkin. Nyt mä en usko enää mihinkään.

H: Onko mitään, mikä antaa sinulle toivoa?

A: Mä en tiedä. Aikaisemmin saattoi saada pankista rahaa, että sai asunnon. Nyt siellä sanotaan: mene helvettiin. Se on sinun oma ongelma. Lapset sanoivat mulle: ”isä, kyllä sä pärjää, sä oot ennenkin pärjännyt”. Mutta aikaisemmin ei ole ollut tätä tilannetta... Mä tiedän, mitä tapahtuu. Se tulee kaikki paska siellä --- (kotimaassa) vähän ajan päästä. Mä uskon, että se on maksimissaan neljä viikkoa, mitä mä --- (kotimaassa) pärjään.

H: Mitä sitten tapahtuu?

A: No mitä tapahtuu. Mä en ollut mitään tehnyt. Mä annan sen kaiken paskan takaisin. Sille kaverille. Vähän erilailla, mitä se teki mulle. En tiedä...

H: Eli sulla on ajatuksia...

A: Tappaminen olisi liian helppoa. Se rangaistus olisi liian vähän sille. Mä olen vuoden ja kuusi kuukautta miettinyt. Joka päivä nähnyt unta. Se ei ole hyvä juttu.

H: Oletko sä saanut näihin ajatuksiin mitään apua täällä vankilassa?

A: No mitä apua? Tätä ei voi ottaa kukaan mun päästä. Mä haluisin, että poliisi tutkii tän, mutta kun poliisi ei halua tutkia...kun ei halua, ei halua. Asianajaja sanoi, että ei kannata tehdä rikosilmoitusta, koska mä saan pian lisää tuomiota. Mutta kun mä en puukottanut häntä. Sen mä tiedän ihan tarkkaan.

Karkotus ja kokemus siitä, että A on joutunut syyttömänä vankilaan vaikuttaa heikentäneen A:n hyvinvointia ratkaisevalla tavalla, jopa niin, että hän uskoo syyllistyvänsä rikokseen kotimaahansa palattuaan.

C:n arvio tavoitteiden edistymisestä on hyvin negatiivinen. Hän kokee etenkin motivaatiossaan päihteettömyyden ja elämänmuutoksen tavoittelun osalta tapahtuneen negatiivista kehitystä, jotka johtuvat niistä pettymyksistä, joita hän on vankeusaikana joutunut kohtaamaan. Kielteiset päätökset avolaitos- ja poistumislupahakemuksiin ovat lisänneet C:n kielteistä suhtautumista Rikosseuraamuslaitosta kohtaan.

H: Mitä hyötyä tästä rangaistusajan suunnitelman laatimisesta on ollut sulle?

C: Ei mitään.

H: Onko siitä ollut sulle haittaa?

C: No pelkkii pettymyksiä. Niin kai sen joutuu haitaks laskeen. Silleen tavallaan niin kuin motivaation laskuun. Että ei oo ollut motivaation ylläpitoa vaan päinvastoin, että potkitaan vaan päähän silleen kaikin mahdollisin tavoin.

H: Jos sä teet arviota siitä, kuinka todennäköisesti sä teet uuden rikoksen, niin mitä sä itse arvelet?

C: Niin, tohon on vaikee sanoo..Et en mä uskois silleen, että välttämättä, mutta kaikkeahan sitä voi tapahtua.

H: Miksi?

C: Eihän sitä tiedä, kun ei sitä tiedä, mitä tapahtuu, mutta kyllä mä nyt lähen siitä, että mä opiskelen kiltisti vaan ja tota pysyn kunnollisella polulla. Että en mä lähe välttämättä myrkyttämään puolta Helsinkiä..

H. Myrkyttämään?

C: Niin. Hämärän herkuilla (nauraa).

C oli vankilasta vapautumisen jälkeen tulossa uudestaan vankilaan suorittamaan sillä hetkellä ei-lainvoimaista 3-5 vuoden ehdotonta vankeusrangaistusta. C oli vakuuttunut siitä, että hän ei tule jatkossa suostumaan yhteistyöhön arviointikeskuksen kanssa ja osallistumaan rangaistusajan suunnitelmansa laatimiseen.

H: No mitä toiveita sulla on seuraavalle vankilakaudelle?

C: No sellainen suunnitelma, et mä en tee rangaistusajan suunnitelmaa ollenkaan, et jos vain pääsee lukioon, niin se on siinä, et en mä rupee, et en mä suostu enää yhtään mihinkään noihin juttuihin, et mä pysyn tosi jyrkkänä.

H: Et ollenkaan suostu?

C: En ollenkaan. Ihan sama sitten, vaikka on koko tuomion suljetulla, mutta en mä lähe noihin juttuihin ollenkaan. Turhia vedätyksiä vaan.

D on arvioinut perhesuhteiden ylläpitämiseen liittyvän tavoitteensa edenneen vankeus-aikana. Muiden tavoitteiden osalta edistystä ei D:n mukaan ollut tapahtunut. D arvioi perhesuhteidensa ylläpidon edenneen viikonlopputapaamisten ja perheleirille osallistumisen avulla. Tämän lisäksi D on tehnyt ratkaisun olla palaamatta poistumislualta, koska hän on halunnut selvittää joitakin perheen sisäisiä ongelmia. D ei kerro ovatko perheen sisäiset ongelmat ratkenneet hänen läsnäolollaan, mutta selkeältä näyttää se, että poistumislupaehtojen rikkomisella on ollut selkeitä negatiivisia vaikutuksia muiden tavoitteiden etenemiseen. D kokee, että suljettuun laitokseen sijoittamisen mitään suunniteltuja toimenpiteitä erityisesti vapautumisen valmisteluihin liittyen ei ole toteutettu. Myös avolaitoksessa rangaistusajan suunnitelman noudattaminen on tuntunut vaikealta vartijoiden negatiivisesta asennoitumisesta johtuen.

H: Etenikö suunnitelma avolaitoksessa paremmin kuin täällä (suljettu laitos)?

D: Joo. Ja se olis mennytkin varmaan hyvin, mut kun se alkaa se pamppujen älytön vittuilu...Et ne vanginvartijat ketä siellä on, kun ne on niitä vanhoja pamppuja ketä siellä on, kun ne ei saa päättää ilmeisesti ketä sinne (vankilaan) menee, niin niitä närästää ottaa sinne vanhoja vanke-

ja...Tässä on toi ruuma täynnä koko ajan, kun ne heittää porukkaa veke sieltä mitä ihmeellisimmillä perusteilla. Et jos on sänky petaamatta, niin se saattaa olla yks poisheiton syy.

H: No, mitä hyötyä sulle on ollut tästä suunnitelman laatimisesta?

D: Ois tästä varmaan paljonkin ollut, mutta ei siitä mulle mitään hyötyä ole ollut, kun ei sitä olla noudatettu tai toteutettu. Vois siitä varmaan olla hyötyä paljonkin.

H: Mitä sä itse luulet, mitkä on niitä asioita, jotka on vaikeuttanut sitä suunnitelman noudattamista?

D: No tää yliloma varmaan. Ja sitten täällä --- (suljetun vankilan nimi) olo muutenkin tietenkin. Eihän täällä mikään asia etene. Täähän on pitkän matkan mökki...Että hyvähän tää suunnitelma oli, mutta...

H: Suunnitelma oli hyvä, mutta?

D: Niin, mutta toteutus huonompi.

Henkilö F:n kohdalla huomio kiinnittyy siihen, mikä on alun perin ollut F:n muutosvalmius. F on arvioinut aggressiivisuutensa vähentyneen ikääntymisen ja rauhoittumisen myötä. Suhtautumisessa rikoksia kohtaan ei ole tapahtunut muutosta F:n oman arvon ja henkilökunnan tekemän arvion perusteella. Psykkisen hyvinvoinnin ylläpitämiselle F ei ole nähnyt tarvetta koko vankeusaikana. Tämän vuoksi muutamalla toteutuneella psykologin kanssa käydylä keskustelulla ei ole ollut juurikaan vaikutusta tavoitteiden edistymiseen. Oma tulkintani on, että asetetut tavoitteet ovat olleet sen kaltaisia, että niihin vaikuttaminen on käytännössä hyvin vaikeaa, jollei henkilö itse ole motivoitunut työskentelemään tavoitteiden edistymiseksi. Tätä mieltä asiasta vaikuttaa myös F itse olleen.

F: Sehän (asenteiden muuttuminen) on itsestä kiinni. Sehän pitää omassa päässä tapahtua se. Että eihän sitä kenenkään puolesta pysty...käyt sä sitten mitä kursseja vaan, niin itestä se on lähdettävä, jos haluaa.

H: Oliko se tavoite, joka tähän asennemaailmaan liittyi, niin alun perin sellainen, johon sä olit tyytyväinen?

F: Kyllä mä vähän turhana sitä pidin... Sittenhän sen ymmärtäisi, jos ei olisi tyytyväinen omaan elämäänsä, niin sittenhän sitä varmaan rupeisi miettimään, että haluaako jotain muutosta, mutta ei mulla ole mitään sel-laista.

H: No mitä sä itse arvelet, kuinka todennäköisesti sä tulet uudestaan vankilaan?

F: No varmaan jossain kohtaa tulen.

H: Sä luulet niin?

F: Joo.

H: Miksi sä sanot niin?

F: No kyllähän sitä yrittää, ettei tulisi, mutta kyllä sitä varmaan jossain vaiheessa. Ei sitä kannata sulkea poiskaan. Mutta en mä mistään turhasta tule. Sen verran mä nyt kuitenkin oon päättänyt, että turhat pois.

H: Mitä se turha on?

F: No esimerkiksi jossain kapakassa ryhtyy riitelemään, kun ei siitä hyödy yhtään mitään. Mutta siinä vaiheessa, jos lasketaan, että olis miljoonan tienesti jostain, niin kyllä mä siihen lähen, vaikka sitten kymmenenkin vuotta tulisi kakkua, niin kyllä mä silti semmoseen lähen mukaan.

H: Liittyykö se hyöty sitten nimenomaan rahaan?

F: No joo. Jos siitä hyöttyy kunnolla, niin kyllä mä silloin messissä oon. Eikä mua silleen haittaakaan, vaikka kakkuu tuliskin.

H: Sua ei haittaa, vaikka sä joutuisit uudestaan vankilaan?

F: Ei. Kun ei mulle mikään ongelma ole olla täällä. Vaikka tässä haukkuukin nyt nää systeemit pystyyn, niin ei tää siltikään mun mielestä mikään ongelma ole.

Rikollisen elämäntavan omaksumiseen ei vankeusaikana siis ole pystytty vaikuttamaan. F itse arveli, että hän tulee vankilaan jossain vaiheessa uudestaan, eikä se häntä juurikaan haitannut. F:n mukaan sijoitukset suljetuille osastoille ovat olleet viranomaisen yrityksiä pitää F erillä rikollisista kontakteista. Tässä ei kuitenkaan F:n mukaan ole onnistuttu. F kertoo pitävänsä elämäntapaansa ammatinvalintana, jossa vankilaan joutuminen on yksi ammattiin kuulumisen haittapuolista.

H: Mites tää kaveripiiri?

F: No joo, kun esimerkiksi, kun mä olin siellä varmuusosastolla, niin siellä tehtiin se päätös kolmen kuukauden välein ja siellähän vedottiin siihen, kun jatkettiin sitä sijoitusta, niin yhteydet, että kun soitteli siviiliin, niin kelle soittaa, niin siihen oli vedottu, että oli sellaisia ihmisiä, jotka kuuluu

johonkin järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Että onhan sitä silloin yritetty, että ei saisi muka soittaa. Että se oli perusteena sen sijoituksen jatkamiselle, että oli sitä yhteydenpitoa. Että onhan sitä yritetty, että ei olisi sitä yhteydenpitoa.

H: No onko siinä onnistuttu?

F: Ei.

H: Halusitko sä ikinä itse?

F: Irtautua?

H: Niin.

F: No en.

H: Sua ei haittaa, vaikka joutuisit takaisin tänne (vankilaan)?

F: No ei. Jokaisessa ammatissa on huonot puolensa.

H: Sä koet, että tää on ammatinvalintakysymys?

F: Niin. Että siinä vaiheessa, kun ei enää pää kestä, niin täytyy lopettaa ja vaihtaa alaa.

Olen koonnut Taulukkoon 13 henkilöiden oman näkemyksen siitä, mitä muutoksia uusimisriskiin on heidän vankeusaikana tapahtunut.

TAULUKKO 13. Uusimisriskissä tapahtuneet muutokset vankeusaikana

	Muutokset uusimisriskissä
A	Riski lisääntynyt
B	Riski vähentynyt
C	Ei muutosta
D	Ei osaa sanoa
E	Riski vähentynyt
F	Ei muutosta
G	Ei merkittävää muutosta

Huomionarvoista on, että vain henkilöt B ja E olivat sitä mieltä, että heidän riskinsä syyllistyä uusiin rikoksiin on vankeusaikana vähentynyt. Molemmat olivat varsin vakuuttuneita siitä, että he eivät enää uusiin rikoksiin tule syyllistymään. Henkilö A oli sitä vastoin lähes varma siitä, että hän tulee uuteen rikokseen syyllistymään. Tämä on varsin tärkeä huomio, koska aineiston henkilöistä A:n uusimisriski oli rangaistusajan suunnitelman laatimisvaiheessa arvioitu kaikkein matalammaksi. Muut henkilöt eivät

joko osanneet arvioida omaa riskiään tulevaisuudessa tai olivat sitä mieltä, että siinä ei ole vankeusaikana tapahtunut merkittävää muutosta.

G:...Mutta eihän sitä ikinä tiedä, että mitä sitä tapahtuu...

H: Mikä sun kohdalla on se riski, mikä voi sen rikoksen aiheuttaa?

G: Kyllä se varmaan on, että jos kännipäissään lyö jotain tyyppiä, joka vit-tuilee.

H: Onko tää se sama riski, joka oli silloinkin, kun sä aloitit vankeusran-gaistuksen suorittamisen tai on vaikuttanut sun rikoksiin?

G: Kyllä se oli.

H: Onko sille tapahtunut jotain tässä vankeusaikana. Sille asialle?

G: No eipä juuri.

5.4 Suunnitelmallisen rangaistusajan kehittämishaasteet

Dokumentti- ja haastatteluaineistoa tulkitsemalla voi tehdä päätelmiä siitä, mitä kehit-tämishaasteita suunnitelmallisen rangaistusajan toteuttamiselle löytyy. Haastatteluai-neistosta kehittämishaasteet löytyvät selkeimmin teemoista, jotka käsittelevät haastatel-tujen henkilöiden esille tuomia parannusehdotuksia rangaistusajan suunnitelmien laati-miseen ja tavoitteellisen toiminnan käytännön toteuttamiseen.

TAULUKKO 14. Haastateltujen esittämät kehittämiskohteet

	Arviointikeskusta koskevat kehittämis-kohteet	Vankilan käytäntöjä koskevat kehittä-miskohteet
A		* Eri vankiloiden käytäntöjen ja vankien saaman kohtelun yhdenmukaistaminen.
B	*Työntekijän antaman tiedon tulisi olla luotettavaa ja sellaista, että sen sisältö ei muuttuisi ilman selkeää perustetta.	* Rangaistusajan suunnitelmia tulisi päi-vittää vankilassa säännöllisesti ja auto-maattisesti, ilman että vangin itse täytyy aktiivisesti sitä vaatia. * Vangille tulisi antaa mahdollisuuksia keskustella henkilökunnan kanssa tavoit-teiden etenemisestä ja antaa molemmin-puolista palautetta kuluneesta ja tehdä suunnitelmia tulevasta.
C	* Vangilla tulisi olla mahdollisuus vaikut-taa suunnitelman sisältöön.	* Rangaistusajan suunnitelman pitäisi olla molemminpuolinen sopimus, jossa vanki-lan tulisi noudattaa sille asetettuja velvoit-

		teita. * Vankilan henkilökunnan lupauksiin pitäisi pystyä luottamaan.
D		* Vankilan pitäisi noudattaa rangaistusajan suunnitelmaa ja tarjota niitä palveluita, joita suunnitelmaan on kirjattu. * Jonkun pitäisi kontrolloida suunnitelman käytännön toteuttamista. Suunnitelmaan pitäisi palata aika ajoin vankeuden aikana.
E	* Vangilla pitäisi olla paremmat mahdollisuudet tuoda esille omia mielipiteitä. Työntekijän pitäisi kuunnella vankia.	* Vankilassa pitäisi olla mahdollisuus rehelliseen kommunikaatioon ja siihen, että uskaltaa kertoa negatiivisista tunteista tai ajatuksista ilman pelkoa rangaistuksista.
F	* Suunnitelman laatiminen todellisessa yhteistyössä vangin ja työntekijän välillä. Vangilla pitäisi olla enemmän vaikuttamismahdollisuuksia suunnitelman sisältöön.	* Suunnittelun toiminnan tulisi toteutua todellisuudessa. Jos vanki noudattaa tehtyä suunnitelmaa, pitäisi saada mahdollisuus esim. avolaitokseen tai koevapauteen pääsyyllä. * Tehtyjen päätösten perusteluiden tulisi olla totuudenmukaisia, ei tuntua tekosyiltä. * Pitäisi saada tietoa siitä, millä keinoilla vanki voi vaikuttaa siihen, että hän pääsee avoimempiin olosuhteisiin.
G		* Pitäisi saada tietoa niistä perusteista, joilla tehdään päätös siitä, onko vangin ehdotama työpaikka sovelias valvottuun koevapauteen vai ei. Henkilökunnan pitäisi antaa rehellisiä vastauksia kysymyksiin.

Edellä olevasta taulukosta on nähtävissä, että kolmella henkilöllä oli kehittämis ehdotuksia, jotka koskivat rangaistusajan suunnitelman laatimisvaihetta. Ne kaikki olivat hyvin samansuuntaisia ja liittyivät henkilöiden kokemuksiin vaikutusmahdollisuuksien puutteisiin sekä yhteistyösuhteen muodostumiseen työntekijän ja vangin välillä. Henkilöt C, E ja F olivat kaikki sitä mieltä, että vangilla tulisi olla enemmän todellisia vaikuttamismahdollisuuksia suunnitelman sisältöön. Henkilö B korosti sitä, että työntekijältä saatava informaatio tulisi olla luotettavaa ja siinä määrin muuttumatonta, että omaa toimintaa vankeuden aikana voisi paremmin suunnitella. B toi esille, että hänen kohdallaan työntekijä antoi ristiriitaisia ja jatkuvasti muuttuvia tietoja siitä, milloin B:n olisi mahdollista siirtyä avoimempiin olosuhteisiin. Ristiriitainen viestintä johti B:n kohdalla epäluottamukseen ja pinnalliseen vuorovaikutukseen työntekijän kanssa.

Jokaisella henkilöllä oli ehdotuksia vankeusaikaisten käytäntöjen kehittämiseen. Niissä on nähtävissä kaksi yhteistä teemaa, joista toinen liittyy vuorovaikutukseen vankilan henkilökunnan kanssa ja toinen suunnittelun toiminnan ja käytännön toteutuksen väli-

siin ongelmiin. Henkilöt C, D ja E toivat esille vankilan vastuun suunnitelman toteuttamisessa. Kaikki olivat enemmän tai vähemmän pettyneitä siihen, että suunniteltu toiminta ei vankeuden aikana toteutunutkaan, koska vankila ei pitänyt kiinni sen velvollisuuksista toiminnan toteuttamisen suhteen. Kaikki henkilöt, lukuun ottamatta henkilö A:ta, toivoivat, että vuorovaikutus vankilan henkilökunnan kanssa olisi rehellisyyteen ja avoimuuteen perustuvaa ja että tehtyä suunnitelmaa myös päivitetäisiin vankeuden aikana. Henkilö A toivoi yhdenmukaisuutta eri laitosten käytäntöjen välillä ja siinä, miten vankia henkilökunnan puolelta kohdellaan.

Rangaistusajan suunnitelmien päivittämiseen liittyy yksi selkeä kehittämishaaste. Rangaistusajan suunnitelmien toteutumisen seuranta ja päivittäminen on annettu ohjeeksi sekä vankeuslaissa että rikosseuraamuslaitoksen omissa ohjeissa. Haastatelluista henkilöistä G ja B kertoivat suunnitelmaansa päivitetyn vankeusaikana. B kertoi tämän tapahtuneen sen jälkeen, kun hän oli itse päivittämistä vaatinut.

B: Lainsäädännössähän sanotaan, että sitä pitäisi päivittää 1-2 kertaa vuodessa. Vankilan viranomaiset ei sitä päivitystä tee, ellet ite pyydä sitä...Se voisi olla, että se olis sellainen automaatio. Että olis se palaveri vankeinhoitoesimiehen, onko se nykyään rikosseuraamusesimiehen? No, hänen kanssa ja juteltais vähän näistä tavoitteista, miten ne etenee ja mikä heidän näkemys on ja kyllähän sinne pitäisi jotain ihan fyysistäkin kirjoittaa. Sen päivityksen yhteydessä.

H: Onko sulla ollut näitä päivityksiä?

B: Kyl mä vaadin itse. Kyllä niillä esimiehillä meni vähän hermot silloin mun kanssa. Lainsäädäntö vaatii, että sitä päivitetään kaksi kertaa vuodessa, niin sitä kanssa sitten pitää päivittää. Meillä oli vähän laiskat esimiehet siellä tuolla ---:ssa (suljettu laitos).

G:n kokemus oli, että henkilökunta kyllä seuraa suunnitelman edistymistä jatkuvasti. Hänellä ei myöskään ollut kehittämis ehdotuksia rangaistusajan suunnitelman seurantaan liittyen.

G: Kyllä ne aina sitä kattoo. Että jos menee aina jonkun uuden virkailijan luokse, niin ne sanoo, että mitäs sulla täällä lukee...Että jos sieltä on tekemättä joku juttu, niin sitten ei voi aloittaa uutta ilman että on tehty se, mikä siellä on meneillään. Kyllä sitä noudatetaan.

Muut henkilöt kertoivat, että suunnitelmiin ei ole vankeusaikana uudelleen palattu. E tosin kertoi saaneensa palautetta, jonka mukaan rangaistusajan suunnitelma on edennyt. Hän ei kaivannut rangaistusajan suunnitelman päivittämistä erikseen henkilökunnan kanssa. Muut henkilöt kokivat selkeäksi puutteeksi sen, että rangaistusajan suunnitelman toteutumista ei vankeusaikana seurattu. Vaikuttaa siltä, että tyytymättömyys, jota C koki koko rangaistusajan suunnitelman laatimista kohtaan, johtui osin siitä, että suunnitelmaa ei C:n pyynnöstä huolimatta vankeusaikana päivitetty.

H: ...Onko siihen (rangaistusajan suunnitelmaan) palattu vankila-aikana?

C: Ei kertaakaan, ei kukaan koskaan. Niinku mitään ikinä.

H: Ootsä kysynyt sitä?

C: Oon mä sitä kysynyt, mut sit kun on sitä kysynyt, niin ei vankeinhoitoesimiehillä oo ollut aikaa siihen.

H: Mitä sä oot kysynyt?

C: Niinku pitäiskö sitä päivittää. Mutta ei.

H: Ei oo päivitetty?

C: Ei ei. Enkä mä nyt tiedä, mun mielestä se on ihan naurettava vitsi koko juttu.

Dokumenttiaineiston perusteella voidaan tehdä päätelmä, että suunnitelman seurannassa on todellisuudessa puutteita. Aineiston suunnitelmista kaksi oli jäänyt kokonaan vaille arviota tavoitteiden etenemisestä ja yhden kohdalta arvio oli tehty ainoastaan opintoihin liittyvän tavoitteen kohdalla. Huomionarvoista on, että henkilöt, joiden rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden edistymistä ei ollut arvioitu, kokivat rangaistusaikansa kokonaisuudessaan tuottaneen vain vähän, jos lainkaan, positiivisia vaikutuksia. Oma tulkintani on, että on mahdollista, että arvioita edistymisestä on kyllä vankilan puolelta tehty, mutta niitä ei ole kirjattu rangaistusajan suunnitelmiin tai kerrottu vangille itselleen. Julkilausumattomaksi jäänyt arvio ei kuitenkaan juurikaan palvele muita kuin ehkä arvion tekijää itseään.

Suunnitelmiin tehtyihin kirjauksiin liittyy myös joitakin kehittämiskohteita. Tehdyt kirjaukset suunnitellut mukaisen toiminnan toteutumisesta vaihtelivat varsin paljon. Osassa kirjauksia oli tehty säännöllisesti ja siten, että niiden perusteella pystyi tekemään pää-

telmiä tavoitteiden edistymisestä. Sitä vastoin kirjaukset, joissa esimerkiksi todettiin henkilön käyneen psykologin luona keskustelemassa, eivät vielä kerro mitään toiminnan sisällöstä ja siitä, mitä vaikutuksia sillä on tavoitteiden edistymiseen ollut. Tavoitteiden edistymistä on kuitenkin joidenkin kohdalla arvioitu sillä perusteella, että henkilö on suorittanut jonkun tietyn kurssin tai käynyt muutamia kertoja keskustelemassa tietyn henkilön kanssa. Esimerkiksi henkilö F:n kohdalla rangaistusajan suunnitelmaan oli kirjattu psyykkisen hyvinvoinnin edistämiseen liittyvän tavoitteen edenneen sillä perusteella, että F oli käynyt tapaamassa psykologia. Haastattelussa F kertoi, että hän oli ko-kenut käynnit alusta saakka tarpeettomiksi, minkä vuoksi ne yhdessä psykologin kanssa päätettiin lopettaa. Tavoitteiden edistymisen arviointia tulisikin kehittää entisestään vankeusaikana siten, että tehtyjen kirjausten perusteella olisi mahdollista tehdä johdon-mukaisia päätelmiä tavoitteiden edistymisestä. Arviointikeskuksen rooli suunnitelman toteuttamisen seurannassa edellyttää nähdäkseni sitä, että se ottaisi suurempaa vastuuta siitä, että vankilan henkilökunnalla olisi olemassa olevaa tietoa niistä perusteista, joilla tavoitteiden edistymistä tulisi arvioida.

Dokumenttiaineiston perusteella kehittämishaasteena voidaan pitää myös resurssien niukkuutta, joka liittyy kiinteästi mahdollisuuksiin toteuttaa suunnitelman mukaista toimintaa. Rangaistusajan suunnitelmiin oli tehty kirjauksia siitä, että jotakin suunnitel-tua toimintaa ei voitu järjestää, koska siihen ei vankilassa ollut resursseja. Myös haastat-teluaineistossa tämä näkyi erityisesti henkilö C:n kohdalla. Hän oli kertomansa mukaan odottanut vuoden päästäkseen aloittamaan suunnitellun VKM-keskustelutarjan, mutta ei sitä lopulta päässyt aloittamaan. C:lle oli kerrottu VKM-keskusteluihin olevan jonoa ja vaikka C ei tätä välttämättä pitänyt todellisena syynä, oli hänen rangaistusajan suunni-telmaansa myös kirjattu, että vankila ei sillä hetkellä kyennyt tarjoamaan mahdollisuutta keskusteluihin resurssien puutteen vuoksi. Vaikuttavaan toimintaan pyrkimisessä perus-tavanlaatuinen edellytys nähdäkseni on, että ne mekanismit, joilla vaikuttavuuteen pyri-tään, ovat todellisuudessa käytettävissä.

Vuorovaikutukseen liittyvät kehittämishaasteet koskevat sekä vankilan käytäntöjä että arviointikeskuksen henkilökuntaa. Vankilan henkilökunnalta toivottiin avoimuutta ja rehellisyyttä. Erityinen epäluottamus kohdistui niihin perusteluihin, joita henkilökunta antoi vankia koskeviin päätöksiin.

G: Mä en ymmärrä, minkä takia mulle ei tullut tietoa siitä, että sinne koevapauteen se firma, että miksen mä voinut mennä sinne. Sitten kun mä kysyin sitä ---:lta (rikosseuraamusesimiehen nimi), niin hän ei sano, vaikka se ihan varmasti tietää. Se on sellainen kanittava äijä ollut tässä.

E toi esille näkemyksen, jonka mukaan vankilaolosuhteissa on vaikea kertoa henkilökunnalle todellisia ajatuksia omasta kuntoutuksestaan ja etenkin niistä peloista ja negatiivisista ajatuksista jotka siihen liittyvät. E kertoi poistumisluvulle lähtiessään kokeensa pelkoa pärjäämisestään, mutta tätä hän ei uskaltanut ääneen sanoa, koska muuten häntä ei olisi poistumisluvulle päästetty.

E: No siis. No siinähan melkein tarvii valehdella.

H: Millä tavalla?

E: No silleen, että ne uskoo, mitä sanoo. Siis aivan järjetöntä. Esimerkiksi siinä oli pastori, sitten oli se esimies, --- (päihdetyöntekijä), --- (erityisohjaaja) ja minä. Niin mä olin että täh? Miksi ne kaikki oli siinä?

H: Jossain palaverissa, vai?

E: Niin. Ja sitten kun ruvettiin siitä lomasta puhumaan, niin se esimies, kun se rupes sössöttään kaiken maailman juttuja, niin voi jeesus.

H: Mitä se sössötti?

E: Että mieti nyt sitä ja tätä. Siinä joutui heittää vaan paskaa. Mä valehtelin kaikkee, että tietysti...Joutui niin kuin esittämään, että olis niin kuin joku enkeli, vaikka oliskin paha.

H: No olitsä paha?

E: En, mutta mua ärsyttää, että pitää valehdella ja keksiä asioita ja niitten ajatuksia niin kuin vääristellä, että ne luottaa. Että onhan se nyt perseestä...Mun mielestä se ei ole ollenkaan hyvä, kun musta se tuntuu niin väärältä tehdä niin.

H: Eli se on näitä huonoja juttuja tässä?

E: Niin. Kato, jos sä meet rehellisesti sanomaan niille mitä sä oot mieltä, niin...se on että ”painu sinä osastolle takas siitä”. Niin se on.

H: Eli sä jos sä voisit muuttaa asioita, sä toivoisit, että voisi olla oikeasti rehellisesti täällä?

E: Niin, että voisi rehellisesti puhua asioista täällä, sanoa mitä on mieltä ja niin kuin eikä siitä sitten rangaistaisi. Se on vähän älytöntä. Mielipiteitä pitäisi pystyä ilmaisemaan.

Haastateltavien näkemykset olivat varsin yhdenmukaisia siinä, että rangaistusajan suunnitelman laatimisvaiheessa arviointikeskuksen työntekijä ja vanki eivät ole olleet todellisessa vuorovaikutuksellisessa yhteistyösuhteessa. Tämä on nähdäkseni yksi selkeimmistä kehittämishaasteista, koska myös suunnitelman laatimista koskevissa ohjeissa painotetaan voimakkaasti vangin aktiivista osallistumista suunnitelman laatimiseen. Tärkeäksi on nähty, että vanki voi sitoutua valmiiseen rangaistusajan suunnitelmaan ja tämä ei ole mahdollista, mikäli yhteistä näkemystä suunnitelman sisällöstä ei saada aikaiseksi. Mikäli vanki kokee olleensa suunnitelman laatimisvaiheessa passiivinen osapuoli ja pikemminkin perusteettomilta tuntuvien interventioiden kohde kuin aktiivinen toimija oman elämän ohjaamisessa, ei ole oletettavaa että vanki välttämättä sitoutuu noudattamaan hänelle laadittua suunnitelmaa. Jos näin on, uusintarikollisuuteen vaikuttamisen pyrkimys kohtaa perustavanlaatuisia esteitä jo suunnitelman laatimisvaiheessa.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA

6.1 Paluu tutkimuskysymyksiin ja ohjelmateoriaan

Opinnäytetyöni tavoitteena oli löytää vastauksia kahteen kysymykseen, joista ensimmäinen liittyi rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumiseen, suunniteltujen interventoiden aiheuttamiin vaikutuksiin ja rangaistusajan suunnitelman käytännön toteutukseen. Toinen kysymys koski sitä, mitä kehittämishaasteita on löydettävissä suunnitelmallisen rangaistusajan toteuttamiselle. Vastaukset tutkimuskysymyksiini on löydettävissä aineiston analyysistä, jossa seitsemän tutkimuskohdehenkilön rangaistus-aikaa on tutkittu sekä haastattelu- että dokumenttiaineiston perusteella.

Tutkimustuloksista voidaan päätellä, että rangaistusajan suunnitelman laatimisella ja sen käytännön toteutuksella on varsin moninaisia vaikutuksia rangaistusta suorittavan henkilön elämään. Vaikutukset ovat sekä positiivisia että negatiivisia ja niihin vaikuttavat lukuisat eri tekijät. Koska olen lähestynyt tutkimuskohdettani realistisen arviointitutkimuksen viitekehyksestä, tutkimuskysymyksiini ei välttämättä löydy sellaisia vastauksia, jotka olisivat yleistettävissä koskemaan kaikkia rangaistusta suorittavia henkilöitä. Sen sijaan yksilötasolla tutkimuskysymyksiini löytyi vastauksia. Toiseen tutkimuskysymykseeni löytyi myös joitakin vastauksia, joista voidaan tehdä yleisempiä päätelmiä. Käyn tässä luvussa vielä lävitse niitä johtopäätöksiä, joihin päädyin, kun analysoin yksittäisiä henkilöitä ja heidän suunnitelmallista rangaistusaikaa. Alussa muotoilemani ohjelmateoria on johtopäätösten läpikäymisessä oleellisessa asemassa.

Muotoilemani ohjelmateorian keskeinen sisältö oli, että riski-, tarve- ja vastaavuusperiaatteen mukainen suunnitelma ja arviointi johtaa suunnitelman mukaiseen toimintaan osallistumiseen vankeusaikana, asetettujen tavoitteiden edistymiseen ja tätä kautta rikoksettoman elämäntavan valmiuksien vahvistumiseen yksilötasolla.

Haastattelu- ja dokumenttiaineistosta tehtyjen havaintojen pohjalta vaikuttaa siltä, että teoria ei täysin päde yhteenkään aineiston tapauksista. RNR-mukainen arviointi sisältää kolme ulottuvuutta, jotka edellyttävät, että

- 1) yksilön riskitaso on määriteltä oikein,

- 2) suunnitellut interventiot kohdistuvat yksilön kriminogeenisiin tarpeisiin ja
- 3) yksilön motivaatiotaso, oppimistyyli ja –kyky on huomioitu interventioiden käytännön toteutuksessa.

Ohjelmateorian toteutuminen edellyttää, että vankeusajan toiminnot toteutetaan laaditun suunnitelman mukaisesti. Tutkimusaineistosta tehtyjen havaintojen pohjalta vaikuttaa siltä, että juuri tämä vaihe on tuottanut eniten vaikeuksia ja vaikuttanut näin siihen, että asetetut tavoitteet eivät ole toteutuneet.

Ohjelmateorian pätevyys vaihtelee hyvin paljon kunkin tapauksen kohdalla ja joitakin päätelmiä voidaan tehdä siitä, missä tilanteissa ohjelmateorian toteutumiselle on parhaimmat edellytykset ja siitä, missä tilanteissa esiintyy suurimpia esteitä ohjelmateorian toteutumiselle. Olen johtopäätöksiä tehdessäni käyttänyt hyväksi Dahler-Larsenin muotoilemaa neljään eri johtopäätökseen perustuvaa luokittelutaulukkoa.

TAULUKKO 15. Teroriavirhe vai toteutusvirhe

	Tulos on saavutettu	Tulosta ei ole saavutettu
Interventio on toteutettu oikein	1. Ohjelmateoria vahvistuu	2. Teoriavirhe
Interventiot ei ole toteutettu oikein	3. Muut syyt kuin interventio selittävät tuloksen	4. Toteutusvirhe ja mahdollinen teoriavirhe

Lähde: Dahler-Larsen 2004, 39.

Varsinaista teoriavirhettä, eli kentän 2 mukaista tilannetta, ei aineiston perusteella ollut löydettävissä. Teoriavirheen löytäminen on mahdollista, mikäli interventio on toteutettu oikein, mutta tuloksia ei ole saatu (Dahler-Larsen 2004,39). Aineistosta tehtyjen havaintojen perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että kenenkään kohdalla interventioita ei ollut toteutettu täysin suunnitelman mukaisesti. Tämän vuoksi johtopäätös on, että teoriavirhettä ei voida näyttää toteen. Se ei kuitenkaan tarkoita, että teoriavirhe ei olisi mahdollinen, vaan ainoastaan sitä, että sen todistaminen ei ole mahdollista.

6.2 Ohjelmateoria vahvistuu

Ohjelmateoria vaikuttaa vahvistuvan (kenttä 1) jokseenkin kattavasti henkilöiden B ja E kohdalla. Henkilö B:n kohdalla olen kuitenkin päätenyt siihen, että hänen kohdallaan ohjelmateorian vahvistumisen lisäksi myös muut syyt kuin interventio selittävät tulokset (kenttä 3). Sekä dokumentti- että haastatteluaineisto osoittaa, että B:n uusimisriskitaso on vankeusaikana madaltunut. Hänen merkittävin uusimisriskinsä oli arvioitu liittyvän B:n käyttäytymiseen, ajatteluun ja erityisesti tunteiden tunnistamiseen. Tähän kriminogeeniseen tarpeeseen on pyritty vaikuttamaan yksilötyöskentelyllä psykologin kanssa. Dokumenttiaineistosta ei voida päätellä, mikä psykologin keskusteluissa on ollut vaikuttavaa. Haastatteluaineistosta ilmenee, että säännölliset keskustelut luottamuksellisessa ilmapiirissä ovat vaikuttaneet B:n ajattelu- ja käyttäytymismalleihin ja siihen, että ongelmien ratkaisu rikollisella toiminnalla ei tulevaisuudessa ole B:n kohdalla enää yhtä suuri riski. Olennainen ohjelmateorian toteutumista edesauttava tekijä on ollut vastavuusperiaatteen toteutuminen suunnitelman mukaisissa interventioissa. B on alusta alkaen ollut itse motivoitunut työskentelemään vankeusaikana rikolliseen käyttäytymiseensä liittyvien ongelmien kanssa, vankila on kyennyt järjestämään suunnitelman mukaista toimintaa ja B:n ongelmat eivät ole olleet niin vakavia, eikä hänen riskitasonsa niin korkea, että hän olisi ollut intensiivisten toimenpiteiden tarpeessa. B:n kohdalla vankeusajan jälkeiseen elämään orientoituminen ammatillisten valmiuksien lisäämisen kautta on ollut yksi voimakkaammin vaikuttavista mekanismeista.

Positiivista kehitystä on edistänyt olennaisesti siirtyminen porrastetusti suljetuista olosuhteista avoimempiin siten, että avolaitoksesta käsin B on kyennyt sitoutumaan opintoihinsa entistä vahvemmin ja myös ylläpitämään vankilan ulkopuolisia sosiaalisia kontakteja paremmin. Suljettu laitos onkin B:n, kuten lähes kaikkien muidenkin kohdalla, ollut positiivista kehitystä hidastava mekanismi. Vankilan ulkopuolisten kontaktien ylläpitäminen on ollut suljetusta laitoksesta käsin vaikeaa ja vankilan sisäinen sosiaalinen todellisuus on lisännyt riskiä yhteiskuntavastaisen asennoitumisen omaksumiseen. Toisaalta vaikuttavaksi mekanismiksi todettu työskentely psykologin kanssa oli toteutettu nimenomaan suljetussa laitoksessa. Tiivis yhteys perheeseen ja ystäviin vaikuttaa B:n kohdalla suojaan hänen rikollisen identiteetin omaksumiselta. Näin ollen myös muilla kuin toteutuneilla interventioilla on ollut vaikutusta B:ssä havaittuun kokonaisvaltaiseen myönteiseen kehitykseen. Dokumenttiaineisto on antanut painoarvoa B:n henkisel-

le kasvulle ja tätä pitää B myös itse merkittävänä mekanismina. Vaikuttaakin todennäköiseltä että B:n omat kyvyt ja persoonallisuuden piirteet ovat yhdessä oikea-aikaisten interventioden kanssa tuottaneet myönteisiä tuloksia.

B:n kohdalla jäljelle jää kuitenkin vielä avoimia kysymyksiä, joihin tämä opinnäytetyö ei löydä vastauksia. Haastatteluaineistosta välittyvät epäkohdat rangaistusajan suunnitelman laatimisvaiheeseen ja arviointikeskuksen toimintaa kohtaan liittyen herättävät kysymyksiä siitä, onko myönteisistä tuloksista huolimatta suunnitelmaa laadittaessa huomioitu ohjelmateorian kannalta olennaiset periaatteet. B toi esille, että vuorovaikutus arviointikeskuksen työntekijän kanssa oli jossain määrin puutteellista ja luottamuksellista keskusteluyhteyttä ei B:n kokeman mukaan saavutettu. Koska itse arviointitilannetta ei opinnäytetyössä ole tutkittu, ei voida sanoa, onko työntekijän ja B:n välinen vuorovaikutus ollut niin merkittävä negatiivinen mekanismi, että se olisi esimerkiksi vääristänyt tehtyä arviota B:n uusimisriskeistä.

Henkilö E:n kohdalla vaikuttaa kaikkein selkeimmältä, että ohjelmateoria vahvistuu. E:n riskitaso oli arvioitu sen kaltaiseksi, että osallistuminen seksuaalirikollisuutta vähentämään pyrkivään toimintaohjelmaan oli katsottu perustelluksi. Ristiriitainen johtopäätös voidaan kuitenkin tehdä siitä, että haastatteluaineiston perusteella näyttää selkeältä, että vastaavuusperiaatetta ei E:n kohdalla ole täysin noudatettu. E:n oma motivaatio STOP-ohjelmaan osallistumisen osalta oli varsin alhainen ja E koki tulleen osittain painostetuksi osallistumaan siihen. Tästä huolimatta ohjelma on aineiston perusteella tuottanut myönteisiä tuloksia. Sekä dokumenttiaineisto että haastatteluaineisto korostivat STOP-ohjelman käytännön harjoitusten ja E:n oman aktiivisen työskentelyn vähentäneen E:n seksuaalirikoksiin liittyvää uusimisriskiä. Eikö siis henkilön motivaatiotasolla ole merkittävää yhteyttä vaikutusmekanismeihin? Oma johtopäätökseni on, vaikka E suhtautui vastentahtoisesti seksuaalirikokseen liittyvien ongelmien käsittelyyn, oli hän hyvin motivoitunut työskentelemään päihdeettömän elämäntavan saavuttamiseksi. Koska STOP-ohjelmassa on käsitelty myös E:n päihdeongelmaa ja hän on kokenut siitä hyötyneensä, on E:n valmius myös rikoskäyttäytymisen työstämiseen kasvanut. Loppujen lopuksi E:n muutosmotivaatio on arvioitu korkeaksi ja tämä onkin ollut E:n kohdalla yksi keskeisimmistä myönteisistä vaikutuksista aikaansaavista mekanismeista.

Suljettu laitossijoitus ei ole ollut E:n tilanteessa negatiivinen mekanismi. Suljettuun laitokseen sijoittaminen on mahdollistanut osallistumisen tarkoituksenmukaiseen kuntoutukseen ja erityisesti suojannut E:tä päihteiden käytölle altistavilta tilanteilta. Pelko retkahtamisesta on aiheuttanut sen, että E ei ole avolaitokseen halunnut lähteä, eikä häntä sinne ole aktiivisesti pyrittykään siirtämään. Päihdekuntoutusjatkumo on rakennettu yhteistyössä rikosseuraamuslaitoksen keskushallinnon kanssa siten, että kotikunnan kielteisen rahoituspäätöksen jälkeen rahoitus on rikosseuraamuslaitoksen keskushallinnon taholta järjestetty. Vaikka tietoa siitä, kuinka kuntoutus on ulkopuolisessa laitoshoidossa onnistunut, ei ole, on vapautumisen valmistelulla ja konkreettisilla tukisuunnitelmillä ollut vaikutusta siihen, että E:n valmiudet rikoksettomaan ja päihteettömään elämäntapaan ovat vankeusaikana vahvistuneet.

6.3 Ohjelmateorian toteutusvirhe ja mahdollinen teoriavirhe

Johtopäätöksen tekeminen henkilö G:n kohdalla on varsin monimutkaista. Molempien aineistojen perusteella voisi tehdä johtopäätöksen, jonka mukaan asetetut tavoitteet ovat toteutuneet ja näin ollen ohjelmateoria vahvistuu. Koska vaikutukset G:n uusimisriskiin ovat jääneet osin puutteellisiksi, olen kuitenkin taipuvainen tekemään päätelmän, jonka mukaan ainakin tehdyssä arvioissa on ollut joitakin puutteita. G:n alkoholin ongelmallinen käyttö ja siihen liittyvä impulsiivinen käyttäytyminen oli määritelty keskeisimmäksi uusimisriskitekijäksi. G on vankeusaikana keskustellut alkoholin käytöstään erityisohjaajan kanssa ja suorittanut myös VKM-kurssin. G:n oma tavoite päihteiden käytön osalta on kohtuukäytön opettelu. Dokumenttiaineiston perusteella ei voida saada selville, onko erityisohjaajan näkemys G:n näkemyksen mukainen eikä myöskään sitä, liittykö alkoholin kohtuukäyttöön vielä riskejä impulsiivisen käyttäytymisen osalta. Koska G itse kuitenkin kertoi, että impulsiivinen käyttäytyminen ja väkivaltarikosten uusimisriski ei ole vankeusaikana vähentynyt, vaikuttaa siltä, että suunnitelluilla interventioilla ei ole ollut merkittävää vaikutusta G:n uusimisriskiin. On mahdollista, että tehty arvio tarvittavista interventioista on alun pitäen ollut jossain määrin puutteellinen ja tämän seurauksena niiden toteuttamisella ei ole ollut merkittävää vaikutusta.

G:n tapaus on mielestäni hyvä esimerkki siitä, että asetettujen tavoitteiden toteutuminen ei välttämättä tarkoita uusimisriskin vähenemistä. G on osallistunut vankeusaikana ta-

voitteiden mukaiseen toimintaan myös sen jälkeen, kun hän on palannut poistumislupaansa alkoholin vaikutuksen alaisena ja joutunut hetkeksi suljettuun laitokseen. Toimintaan osallistuminen ei kuitenkaan vielä ole osoitus muutoksesta ja vaikuttaakin siltä, että G:n oma halu ja motivaatio eivät ole kohdanneet suunnitelmallisen toiminnan kanssa, eikä ainakaan tässä vaiheessa suurta vaikutusta G:n uusimisriskiin ole tapahtunut. On toki mahdollista, että myöhemmässä vaiheessa G:n positiivisiksi kokemat keskustelut erityisohjaajan kanssa voivat aiheuttaa muutosta G:n käyttäytymiseen. Mutta koska pitkän aikavälin vaikutuksia ei tämän opinnäytetyön puitteissa ole mahdollista löytää, ei myöskään tällaista johtopäätöstä voida vielä tehdä.

Henkilöiden A, C, D ja F kohdalla johtopäätökseni on, että ohjelmateoria ei ole pätevä joko toteutus- tai teoriavirheestä johtuen (kenttä 4). A:n kohdalla epävarmaksi jää se, onko arvio alhaisesta uusimisriskistä ollut alun perin oikea. Tämän perusteellahan A:lle ei suunniteltu erityisen intensiivisiä toimenpiteitä ja lopputulos haastatteluaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että A:n kohdalla uusimisriski ei ole vankeusaikana madaltunut, päinvastoin kasvanut. Dokumenttiaineiston kirjausten puutteellisuuden vuoksi tämä johtopäätös perustuu tosin lähes yksinomaan A:n haastatteluun. Olen itse taipuvainen tekemään tulkinnan, että arvio alhaisesta uusimisriskistä on voinut olla paikkansa pitävä. Koska vankilan ulkopuolisilla mekanismeilla on ollut A:n kohdalla voimakas negatiivinen vaikutus, on uusimisriski kuitenkin vankeusaikana kasvanut. On myös mahdollista, että uusimisriskin arvioinnissa ei ole osattu arvioida oikein sitä, kuinka maasta karkotuksesta aiheutuvat tulevaisuuden epävakaut asumisolosuhteet ovat A:n kohdalla toimineet voimakkaana dynaamisena uusimisriskitekijänä.

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että tässä tilanteessa, jossa ulkomaalainen vanki saa vankeusaikana karkotuspäätöksen kotimaahansa, ei vankilan henkilökunnalla ole olemassa työkaluja, joilla puuttua tulevaisuudessa todennäköisesti eteen tuleviin ongelmiin. A:n haastattelussa osoittama epätoivo ja pelko tulevaisuudesta olivat vaikuttaneet A:n yleiseen hyvinvointiin voimakkaasti. A oli lähes varma siitä, että hän tulee uuteen rikokseen syyllistymään vankilasta vapautumisensa ja kotimaahansa paluun jälkeen. Mahdollisuus keskustella psykologin kanssa tuotti A:lle jotain helpotusta, mutta pysyvää ratkaisua A:n ongelmiin ei tätä kautta ollut todennäköisesti mahdollista saavuttaa. On myös huomioitava, että mahdollisuus psykologin kanssa käytäville keskusteluille avautui vasta toisen avolaitossijoituksen aikana, jolloin vapautumiseen ei enää ollut

kuin muutama kuukausi aikaa. Vaikka arviointikeskus oli nähnyt keskustelut tarpeelliseksi ja kirjannut ne myös suunnitelmaan, oli ensimmäinen laitossijoitus tehty avolaitokseen, jossa mahdollisuutta tavata psykologia ei ollut.

Karkotuspäätöksen saaminen on johtanut A:n kohdalla siihen, että vapautumista esimerkiksi koevapauden kautta ei ole nähty tarkoituksenmukaisena. Vankilan auttamismahdollisuudet, esimerkiksi asunnon hankkimisessa tai työllistymisessä, lienevät varsin rajalliset, jos henkilö on lähdössä vankilasta suoraan takaisin kotimaahansa. Pidän mahdollista teoriavirhettä suurempana todennäköisyytenä sitä, että kyseessä on interventioidissa ja arvioinnissa tapahtunut toteutusvirhe. Oleellinen vaikutus on ollut arviointikeskuksen tekemällä ensimmäisellä sijoituspäätöksellä, joka on johtanut siihen, että myöhemmässä vaiheessa ei ole ollut enää aikaa tai mahdollisuutta ottaa suunnitelma uudelleen tarkasteluun ja tehdä siihen tarvittavia muutoksia.

Henkilö C:n kohdalla interventioiden toteutusvirhe tulee jokseenkin selkeästi näkyviin. Ohjelmateorian toteutumisen kannalta olennaista on se, että jo suunnitelman laatimisvaiheessa on vastaavuusperiaatteen noudattaminen jäänyt vähäiselle huomiolle. Haastatteluaineiston perusteella vaikuttaa selvältä, että suunnitelmaa ei ole laadittu yhteistyössä ja C:n valmius ja motivaatio eivät ole täysin kohdanneet suunniteltujen interventioiden kanssa. Tätäkin merkittävämpi negatiivinen vaikutus on ollut sillä, että vaikka C ei ole kokenut tarvitsevansa suunniteltuja interventioita, on hän silti molempien aineistojen perusteella pyrkinyt osallistumaan suunnitelman mukaiseen toimintaan siinä onnistumatta. Vankeusaikana koetut pettymykset ja kokemukset motivaation laskusta ovat heikentäneet asetettujen tavoitteiden toteutumismahdollisuuksia.

Olennaisin negatiivista vaikutusta tuottava konteksti on C:n jääminen suljettuun laitokseen. Hän ei pääse missään vaiheessa rangaistustaan avoimempiin olosuhteisiin ja näin ollen suunnitelmat esimerkiksi opintojen aloittamisesta siviiliopiskeluluvan turvin eivät toteudu. Aineistosta ei löydy muuta selitystä kielteisille avolaitospäätöksille kuin se, että C ei tullut valituksi hakemiinsa, avolaitoksessa järjestettäviin koulutuksiin. Syytä tälle ei aineistosta löydy, mutta ainakin C:n syylistyminen päihteiden hallussapitoon vankeusrangaistuksensa alkupuolella vaikuttaa aiheuttaneen esteitä avolaitossijoitukselle. Dokumenttiaineistosta oli havaittavissa puutteellisia kirjauksia tavoitteiden toteutumisen arvioinnissa. Näin ollen päätelmiä negatiivisista tai positiivista konteksteista,

mekanismeista ja tuloksista voidaan tehdä pääosin vain haastatteluaineiston perusteella. Kouluttautumiseen liittyvän tavoitteen osalta arviointia on tehty ja tämän tavoitteen osalta C myös itse kokee jonkinlaista edistystä tapahtuneen. Opinto-ohjaajalta saatu apu jatko-opiskelupaikan löytämisessä on myönteinen mekanismi, jonka tuloksena C voi vankilasta vapautumisensa jälkeen aloittaa opiskelut välittömästi.

Suunnitelmallisen rangaistusajan myönteiset vaikutukset C:n kokonaistilanteeseen jäävät jokseenkin vähäiseksi tai jopa olemattomaksi. Erityinen haittavaikutus löytyy siitä, että C:n uusimisriskiin vaikuttaminen on todennäköisesti tulevaisuudessa yhä vaikeampaa. C on tulossa uudelleen vankilaan ja negatiivisten kokemustensa vuoksi hän ei ainkaan haastatteluajankohtana ollut valmis tulevalla vankilakaudella enää osallistumaan rangaistusajan suunnitelman laatimiseen. Tällöin sellaisen suunnitelman laatiminen, johon C saataisiin sitoutumaan, lienee hyvin haasteellista.

Henkilö D:n tilanne on joiltain osin samankaltainen henkilö C:n kanssa. Koska tavoitteiden toteutumisen arviointia ei ollut D:n rangaistusajan suunnitelmaan kirjattu, ovat tekemäni johtopäätökset hyvin pitkälti haastatteluaineistoon perustuvia. Asetettuihin tavoitteisiin D on ollut tyytyväinen ja hän on kokenut suunnitelmansa edenneen siihen saakka, kun hänet on poistumisluparikkomuksen jälkeen sijoitettu suljettuun laitokseen. Suljettuun laitokseen sijoittaminen on siis myös D:n kohdalla negatiivisia vaikutuksia tuottava konteksti. Huolimatta siitä, että D on kokenut suunnitelmansa avolaitoksessa edenneen, olen taipuvainen tekemään johtopäätöksen, jonka mukaan avolaitoksen toiminta vaikutti vain vähän D:n uusimisriskitekijöihin. Positiivisena mekanismina päihdeettömyyden ylläpitämisessä on toiminut D:n aloittama valmentava kurssi ja se, että D on sitoutunut vankeusaikaiseen päihdeettömyyteen. Suunnitellut interventiot väkivaltaikäyttäytymisen työstämiseen ja päihdekuntoutusjatkumon luomiseen liittyen eivät kuitenkaan ole toteutuneet. Johtopäätöksen luotettavuudesta ei kuitenkaan voida olla varmoja, koska arviota D:n uusimisriskitekijöistä ei ollut rangaistusajan suunnitelmaan kirjattu. Jotain toki voi päätellä siitä, että suunnitelmassa oli suositus suuttumuksen hallinta-kurssille osallistumisesta. Kaiken kaikkiaan jää kuitenkin epäselväksi, onko tehty arvio ja suunnitelma noudattanut riski-, tarve- ja vastaavuusperiaatetta. Selvää sen sijaan vaikuttaa olevan se, että D:hen kohdistuneet interventiot ovat jääneet jokseenkin vähäisiksi. Aineistosta ei ole löydettävissä myöskään viittauksia siihen, että D olisi vankeusaikana saanut erityisiä valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan.

Henkilö F:n kohdalla on kaikista aineiston henkilöistä selkeintä, että tulosta ei ole saavutettu. Kyseessä on toteutusvirhe, mutta suurella mahdollisuudella myös teoriavirhe. Asetetuissa tavoitteissa ei ole tapahtunut todellista edistymistä ja vaikka F onkin muun muassa suorittanut OMA-kurssin ja keskustellut psykologin kanssa, ei näillä interventioidilla ole ollut toivottua vaikutusta F:n uusimisriskiin. Oleellinen vaikutusmekanismi tai paremmin sanottuna mekanismi, joka on estänyt vaikutukset, on ollut F:n rikosmyönteiset asenteet ja sitoutuminen rikolliseen elämäntapaan, johon vankeusaikana ei ole pysytty vaikuttamaan. Johtopäätökseni on, että vankeusaikana F:ää on kohdeltu ammattirikollisena, jota ei ole uskallettu sijoittaa avoimempiin olosuhteisiin. Tämä on voinut ennestään ylläpitää vastakkainasettelua F:n ja viranomaisten välillä.

Keskeinen johtopäätös, johon F:n kohdalla päädyn on kuitenkin se, että tilanteessa, jossa henkilön oma halu rikollisen toiminnan lopettamiseen on hyvin alhainen, ellei olematon, ei ohjelmateorian mukaisilla interventioilla ole mahdollista saavuttaa toivottua tulosta. Vaikka uusimisriskin arvioinnissa ja suunnitelman laatimisessa olisi noudatettu RNR-periaatteita ja vankeusaikainen toiminta rakennettu niitä vastaaviksi, on asetettujen tavoitteiden toteutuminen ja yksilön rikoksetonta elämäntapaa vahvistavien valmiuksien kasvaminen hyvin vaikeaa. Tällaisessa tilanteessa on siis kyse teoriavirheestä. Esille nousee nyt kysymyksiä, joihin liittyy myös eettisiä piirteitä. Jos johtopäätös tukee teoriavirheen löytymistä, seuraa tästä käytännössä se, että kyseisen intervention muoto tulee lopettaa, koska se perustuu virheellisiin oletuksiin (Dahler-Larsen 2005, 39).

Käytännössä siis sellaisille vangeille, jotka F:n tavoin ovat tyytyväisiä tekemiinsä elämänvalintoihin ja rikolliseen elämäntapaan, ei tulisi kohdistaa nykyisen kaltaisia kuntouttavia interventioita. Tulisiko F:n kaltaisten ihmisten kohdalla siis luovuttaa ja suunnata rajalliset resurssit niihin ihmisiin, jotka hyötyvät olemassa olevista interventioista? Tämä on mielestäni eettisesti jokseenkin arveluttavaa, etenkin, koska riskiperiaatteen mukaisesti juuri nämä, korkean uusimisriskin omaavat ihmiset ovat sitä kohderyhmää, johon tulisi kohdistaa kaikista eniten ja intensiivisimmin uusimisriskin madaltamista tavoittelevia interventioita. Edelleen, jonkin ihmisryhmän tai yksilön luokittelu ei-motivoituneeksi, rikollisen elämäntavan valinneeksi, toivottamaksi tapaukseksi ei ole nähdäkseni eettisesti hyväksyttävää. Se sotii myös rikosseuraamusalan arvoja vastaan, joiden mukaan rikosseuraamusalan työtä ohjaa käsitys yksilön mahdollisuudesta muuttua ja kasvaa (Rikosseuraamuslaitos, i.a).

Rikollisen elämäntavan omaksuneet ihmiset herättävät siis varsin vaikeita kysymyksiä siitä, kuinka heidän uusimisriskiin on mahdollista vaikuttaa. F:n tapauksen perusteella olen itse taipuvainen tekemään johtopäätöksen, jonka mukaan nyt käytettävissä olevien interventioiden soveltumista koko vankiyhteisölle tulisi kriittisesti tarkastella ja pohtia, löytyisikö vaikuttavuutta esimerkiksi what works-periaatteiden mukaisten toimintojen ulkopuolelta. Nyt käytettävissä olevista interventioista motivointityö on nähdäkseni selkein F:n tilanteeseen sopiva työskentelymuoto, koska ilman minkäänlaista muutosmotivaatiota toteutetut rikosseuraamusalalla käytössä olevat kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat eivät tuota positiivisia tuloksia.

6.4 Keskeisimmät kehittämishaasteet

Suunnitelmallisen rangaistusajan kehittämishaasteita tuli esille varsin useita. Itse näen tuloksissa kaksi keskeistä kehittämiskohdetta, jotka ovat

- 1) yhteistyösuhteen kehittäminen vangin ja arviointikeskuksen työntekijän välillä suunnitelman laatimisvaiheessa ja
- 2) rangaistusaikaisen suunnitelmallisen toiminnan seurannan tehostaminen ja rangaistusajan suunnitelmien päivitysten toteuttaminen.

Ensimmäinen kehittämiskohde koskee arviointikeskusten työntekijöitä. Tulokset puhuvat varsin selkeää kieltä sen puolesta, että tilanteet, joissa suunnitelma laaditaan, ovat työntekijälähtöisiä, joissa vangilla itsellä on hyvin vähän vaikuttamismahdollisuuksia. Työntekijä on aktiivinen osapuoli tavoitteiden asettamisessa ja vanki usein vain passiivinen interventioiden kohde. Kunkin vangin yksilöllisistä kyvyistä ja valmiuksista riippuu se, kuinka voimakkaasti he saavat äänensä kuuluville suunnitelman laatimistilanteissa. Johtopäätökseni on, että arviointikeskuksen olisi hyvä käydä lävitse omia työkäytäntöjään ja kriittisesti etsiä sellaisia vuorovaikutukseen liittyviä keinoja, joilla rangaistusajan suunnitelman laatimisesta muodostuisi aidosti yhteistyösuhteeseen perustuva käytäntö.

Toinen kehittämiskohde koskee vankilan käytäntöjä suunnitelmallisen toiminnan toteuttamisessa. Rangaistusajan suunnitelmien päivittämisessä on havaittavissa puutteita, jois-

ta selkein on yksinkertaisesti se, että niitä ei välttämättä tehdä lainkaan. Edelleen vanki itse ei näiden tutkimustulosten perusteella ole useinkaan mukana tilanteissa, joissa suunnitelmaa päivitetään. Kun tavoitteena on rangaistusajan rakentaminen suunnitelmalliseksi ja harkituksi prosessiksi, jossa edistymistä seurataan säännöllisesti, ei nykyiset suunnitelman seurantaan liittyvät käytännöt vaikuta riittävästi. Ottamatta kantaa vankiloiden mahdollisiin ja jopa todennäköisiin resurssivajeisiin, näen tärkeäksi sen, että suunnitelman edistymisen seurannassa olisi valmiutta myös arvioida nykyisten toimintojen tarkoituksenmukaisuutta. Vangin tilanne voi vankeusaikana muuttua radikaalistikin ja tuolloin pitäisi olla valmius tehdä muutoksia ja päivityksiä alkuperäiseen suunnitelmaan.

Vaikka tutkimusaineisto koostui yksittäisistä tapauksista, joista yleistäminen ei ole mahdollista tai edes tavoiteltavaa, yhteenvetona voidaan sanoa, että myönteisiä vaikutuksia rikoksettoman elämäntavan valmiuksien kasvamiseen tapahtuu helpoiten tilanteissa, joissa

- uusimisriskitekijöiden tarkka määrittely on mahdollista,
- yksilöllä on mahdollisuus osallistua toimintaan, joilla riskitekijöihin päästään vaikuttamaan,
- interventioden sisältö ja yksilön muutosvalmius vastaavat toisiaan,
- rikosseuraamuslaitoksen henkilökunnan ja vangin välille muodostuu vuorovaikutuksellinen yhteistyösuhde, jossa vangilla on aito mahdollisuus vaikuttaa suunnitelmansa sisältöön ja
- toteutetut interventiot eivät jää vain vankeusaikaisiksi, vankilan ulkopuolisesta elämästä irrallisiksi tapahtumiksi, vaan vankilasta vapautumisen jälkeinen tuki arvioidaan oikein ja pystytään myös ohjaamaan vanki vankilan ulkopuolisten palveluiden pariin.

LÄHTEET

- Aebi, Marcelo; Barclay, Gordon; Jehle, Jörg-Martin & Killias, Martin 2000. European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 1: Key findings. Council of Europe.
- Bondesson, Ulla V. 2005. Levels of punitiveness in Scandinavia: description and explanations. Teoksessa Pratt, John; Brown, David; Brown, Mark; Hallsworth, Simon & Morrison, Wayne (edited by). The New Punitiveness. Trends, theories, perspectives. UK: Willan Publishing.
- Bonta, James 2000. Offender Assessment: General Issues and Considerations. Canada: Forum on Corrections Research.
- Bonta, James 2003. Rikoksenteikijöiden kuntouttaminen – tutkimuksesta käytäntöön. Teoksessa Järvenpää, Raija & Kempas, Marjaana (toim) What works - Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Vantaa: Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Bonta, James & D.A. Andrews 2007. Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation. Canada: Carleton University.
- Blomster, Peter; Linderborg, Henrik; Muiluvuori, Marjaleena; Salo, Irja & Tyni, Sasu 2011. Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2009 – Vangit ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaat. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2011. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Carey, Mark 2004. Social Learning, Social Capital, and Correctional Theories: Seeking an Integrated Model. Teoksessa What Works and Why: Effective Approaches to Reentry. American Correctional Association. International Community Corrections Association.
- Dahler-Larsen, Peter 2005. Vaikuttavuuden arviointi. Hyvät käytännöt. Menetelmäkäsikirja. Helsinki: Stakes.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2001. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: vinkkejä aloittavalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Etelä-Suomen aluevankila, sijoittajayksikkö i.a. Rangaistusajan suunnitelmien päivittäminen sijoituslaitoksessa: rangaistusajan suunnitelmien noudattamisen/toetutumisen arviointi ja kirjaukset vatiin sekä lausunnot siirtomuuksiin.
- Etelä-Suomen aluevankila, sijoittajayksikkö 31.3.2008. Sijoittelu Etelä-Suomen aluevankilassa.
- Etelä-Suomen rikosseuraamusalue, Arviointikeskus i.a. Kuvaus arviointikeskuksen toiminnasta alkaen täytäntöönpanoasiakirjojen saapumisesta sijoituspäätöseen.
- Heikkinen, Marjo & Virkkunen, Jaakko 2008. Rikoksettoman elämäntavan edellytysten rakentaminen rangaistusaikana. Vankeinhoitouudistuksen kehittävä toteuttaminen aluevankilassa. Hankeraportti. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Tutkielmat ja selvitykset 3/2008. Tampere: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2010. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki University Press. Gaudeamus.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2001. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Kazi, Mansoor A.F. 2003. Realist Evaluation in Practice. Health and Social Work. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications.
- Kiehelä, Hannu & Tyni, Sasu 2009. Vaikuttavuuden mittaaminen rikosseuraamusten arvioinnin haasteena. Teoksessa Rantanen, Teemu (toim.) Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen. Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Vantaa: Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja A.66.
- Kivivuori, Janne 2008. Rikollisuuden syyt. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.
- Knuuti, Ulla & Vogt-Airaksinen, Tiina 2010. Ohjelmatyö rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitos. Keskushallintoyksikkö.
- Korteniemi, Pertti 2005. Realismi ja realismin sovellus. Teoksessa Julkunen, Ilse; Lindqvist, Tuija & Kainulainen, Sakari (toim.) Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet. FinSoc Työpapereita 3/2005. Helsinki: Stakes.
- Laine, Matti 2007. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus Acta Poenologica 1/2007. Helsinki: Tietosanoma.

- Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko 2005. Rikollisuus ja kriminologia. Tampere: Vastapaino.
- Laki rikoslain muuttamisesta 23.9.2005/780.
- Lappi-Seppälä, Tapio 2006. Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lavikkala, Raino 2011. Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2/2011. Tampere: Tampereen yliopistopaino oy.
- Lindqvist, Tuija 2005. Realistisen arvioinnin lähtökohdat. Johdatus tapauskohtaiseen ja realistiseen arviointiin. Teoksessa Julkunen, Ilse; Lindqvist, Tuija & Kainulainen, Sakari (toim.) Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet. FinSoc Työpapereita 3/2005. Helsinki: Stakes.
- McGuire, James 2000. Explanations of Criminal Behaviour. Teoksessa McGuire, James; Mason, Tom & O’Kane, Aisling (Edited by) Behaviour, Crime and Legal Processes. A Guide For Forensic Practitioners. UK: Wiley.
- McGuire, James 26.11.2009. Down with recidivism, up with desistance: messages from outcome research. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Vantaa: Ohjelmatyön seminaari.
- McGuire, James & Priestley, Philip 1995. Reviewing ‘What Works’: Past, Present and Future. Teoksessa McGuire, James (Edited by) What Works: Reducing Reoffending. Guidelines from Research and Practice. The Wiley Series in Offender Rehabilitation. UK: Wiley.
- Maguire, Mike & Raynor, Peter 2006. How the resettlement of prisoners promotes desistance from crime: or does it? Criminology and Criminal Justice 6: 1. London: SAGE Publications.
- Metsämuuronen, Jari 2009. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Tutkijalaitos. Jyväskylä: International Methelp Oy.
- Mohell, Ulla & Pajuoja, Jussi 2006. Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Helsinki: Tietosanoma.
- Motiuk, Larry 2003. Rikollista käyttäytymistä selittävät teoriat. Teoksessa Järvenpää, Raija & Kempas, Marjaana (toim.) What works - Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Vantaa: Vankeinhoidon koulutuskeskus.

- Motiuk, Larry 2003. Rikollista käyttäytymistä selittävät teoriat – uusintarikollisuuden vähentämisen aspekteja. . Teoksessa Järvenpää, Raija & Kempas, Marjaana (toim) What works - Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Vantaa: Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Mäntysaari, Mikko 2001. Arviointi sosiaalipalveluissa. Katsaus arvioinnin peruskysymyksiin. Finsoc Työpapereita 3/2001. Helsinki: Stakes.
- Patton, Michael Quinn 1997. Utilization-Focused Evaluation. The New Century Text. Edition 3. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage Publications.
- Pawson, Ray & Tilley, Nick 1997. Realistic Evaluation. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications.
- Pietarinen, Juhani 2002. Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Karjalainen, Sakari; Launis, Veikko; Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani. Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus.
- Rajavaara, Marketta 1999. Arviointitutkimuksen hyödynnettävyys. Teoksessa Eräsaari, Risto; Lindqvist, Tuija; Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta. Arviointi ja asiantuntijuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Rikosseuraamuslaitos 10.6.2011. Arviointikeskuksen toimintasuunnitelma vuodelle 2011. Puolivuotisarviointi. Helsinki: Etelä-Suomen rikosseuraamusalue.
- Rikosseuraamuslaitos i.a. Viitattu 15.9.2011 <http://www.rikosseuraamus.fi/49146.htm>.
- Rikosseuraamuslaitos i.a. Viitattu 21.9.2011 <http://www.rikosseuraamus.fi/49205.htm>.
- Rikosseuraamuslaitos i.a. Viitattu 20.9.2011 <http://www.rikosseuraamus.fi/49172.htm>.
- Rikosseuraamuslaitos i.a. Viitattu 6.10.2011 <http://www.rikosseuraamus.fi/15121.htm>.
- Rikosseuraamuslaitos ia. Viitattu 6.10.2011 <http://www.rikosseuraamus.fi/56111.htm>.
- Rikosseuraamuslaitos i.a. Viitattu 27.10.2011 <http://www.rikosseuraamus.fi/49204.htm>.
- Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset 2008. Rikosseuraamusalan strategiat-sarja.
- Rikosseuraamuslaitos 2010. Määräys 30.12.2010. Rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskuksen toiminta (36/004/2010).
- Rikosseuraamuslaitos 17.1.2011. Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020.
- Rikosseuraamusvirasto 2006. Määräys 13.6.2006. Rangaistusajan ja vapauttamisen suunnitelmallinen toteuttaminen (17/011/2006). Viitattu 15.9.2011 <http://www.rikosseuraamus.fi/37249.htm>.
- Rikosseuraamusvirasto 1.5.2004. Sijoittajyksikkötoiminnan perusteita ja toimintaohjeita. Sijoittajyksikön käsikirja.

- Robson, Colin 2001. Käytännön arvioinnin perusteet. Opas evaluaation tekijöille ja tilaajille. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Rostila, Ilmari 2001. Sosiaalisen kuntoutuksen mekanismit. Monet-projektin realistinen arviointi. FinSoc arviointiraportteja. Helsinki: Stakes
- Rostila, Ilmari 2000. Realistinen arviointitutkimus ja onnistumisen pakot. Teoksessa Laitinen, Raimo (toim.) Arvioinnin arkea ja peruskysymyksiä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2004. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Jyväskylä: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Valtioneuvoston asetus vankeudesta 21.6.2006/509.
- Valtioneuvosto 17.6.2011. Neuvottelutulos hallitusohjelmasta.
- Vangit ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaan 1.8.2001. Vankilukuilmoitus.
- Vankeuslaki 23.9.2005/767
- Vankitietojärjestelmä. Viitattu 1.8.2011.
- Virtanen, Petri 2007. Arviointi. Arviointitiedon luonne, tuottaminen ja hyödyntäminen. Helsinki: Edita.

LIITE 1: Teemahaastattelurunko

TAUSTATIEDOT

- ikä?
- päärikos, josta tuomio saatu ja tuomion pituus?
- Aikaisempien vankilakausien lukumäärä, mistä rikoksista saanut aikaisemmin tuomioita?

RANGAISTUSAJAN SUUNNITELMAN LAATIMISESTA

- Minkälainen elämäntilanteesi oli ennen arviointikeskukseen/sijoittajayksikköön saapumista?
- Kerro kokemuksistasi Arviointikeskuksessa/sijoittajayksikössä:
 - Missä suunnitelma laadittiin?
 - Kenen kanssa?
 - Millaisia tavoitteita suunnitelmaan asetettiin?
 - Mitä keinoja?
 - Kuinka valittuihin tavoitteisiin ja keinoihin päädyttiin? kuka määritteli tavoitteet?
 - Kuinka kauan arviointiprosessi kesti?
 - Mistä asioista arvioinnissa keskusteltiin?
 - Minkälainen arvio uusimisriskistä oli tehty?
 - Mitä ajattelit tuolloin rangaistusajan suunnitelmasi laatimisesta?
 - Miten koit voivasi itse vaikuttaa suunnitelmasi sisältöön?

RANGAISTUSAJAN SUUNNITELMAN ETENEMINEN

- Mihin vankilaan siirryit arviointikeskuksesta/sijoittajayksiköstä? Mihin toimintaan siellä sijoituit?
- Miten rangaistusaikasi eteni?
 - Siirtymiset laitoksista toisiin, miksi?
 - Miten suunnitellut keinot käytännössä toteutuneet?
 - yhteistyön sujuminen henkilökunnan kanssa?

- Päivitettykö rangaistusajan suunnitelmaa vankeuden aikana? Konkreettinen käytäntö?
 - Miten koit voivasi itse vaikuttaa suunnitelman edistymiseen?
 - Mitkä tekijät suunnitelman etenemiseen ovat mielestäsi vaikuttaneet?
 - Mitkä tekijät/ketkä ovat auttaneet suunnitelman noudattamisessa/tavoitteiden edistymisessä?
 - Mitkä tekijät/ketkä ovat vaikeuttaneet suunnitelman noudattamista/edistymistä?
- Rangaistusajan suunnitelman vaikutukset.
- Mitä hyötyä rangaistusajan suunnitelman laatimisesta on ollut sinulle?
(vankeusaika ja vapautumisen jälkeinen elämä)
 - Mitä haittaa rangaistusajan suunnitelman laatimisesta on ollut sinulle?
(vankeusaika ja vapautumisen jälkeinen elämä)
 - Mikä on oma arviosi uusimisriskistäsi? Mihin perustat arviosi?
 - Koetko saaneesi vankeusajalta valmiuksia rikoksettoomaan elämään? Mitä valmiuksia?
 - Onko sinulla parannusehdotuksia rangaistusajan suunnitelman laatimiseen ja sen toteuttamisen käytäntöihin? Mitä?

LIITE 2: Haastateltavalle lähetetty kirje

Hei,

Opiskelen Diakonia-ammattikorkeakoulussa sosiaalialan ylempää ammattikorkeakoulututkintoa (Sosionomi YAMK). Työskentelen tällä hetkellä erikoissuunnittelijana Etelä-Suomen arviointikeskuksessa.

Olen tekemässä tutkimusta, joka liittyy rangaistusajan suunnitelmien käytännön toteutukseen, tavoitteiden edistymiseen ja niihin tekijöihin mitkä tähän vaikuttavat. Tutkimukseni painopiste on rangaistusta suorittavien henkilökohtaisessa kokemuksessa. Opinnäytetyöni työnimi on ”Suunnitelmallinen rangaistusaika vankeusvankien kokemana”. Tutkimukseni tavoitteena on kehittää nykyisiä rangaistusajan käytäntöjä tuomalla esille rangaistusta suorittavien näkemyksiä siitä, mitkä tekijät heidän omalla kohdallaan ovat tukeneet tehtyjen suunnitelmien edistymistä ja toisaalta, mitkä ovat olleet esteinä suunnitelmien edistymiselle. suunnitelmista. Teidän näkemyksenne ovat siis ensiarvoisen tärkeitä tutkimuksen toteuttamiselle.

Tarkoitukseni on haastatella vankeusrangaistuksensa loppuvaiheessa olevia henkilöitä, joille on laadittu rangaistuksen alkuvaiheessa riski- ja tarvearvio sekä rangaistusajan suunnitelma. Tulen toteuttamaan haastattelun kesän ja syksyn 2011 aikana. Haastattelut toteutetaan siten, että lopullisesta opinnäytetyöstä haastateltavien henkilöllisyyttä ei ole mahdollista tunnistaa. Haastattelut nauhoitetaan ja kaikki haastattelumateriaalit tuhotaan tutkimuksen valmistumisen jälkeen. Haastatteluiden lisäksi tutkimuksessa on tarkoitus tutkia haastatteluihin osallistuneiden henkilöiden rangaistusajan suunnitelmia ja sitä, mitä kirjauksia vankiloiden henkilökunta on niihin tehnyt.

Mikäli olette halukas osallistumaan tutkimukseen, pyydän teitä allekirjoittamaan ohessa olevan suostumuksen ja toiveenne haastatteluajankohdasta sekä palauttamaan sen ohessa palautuskuoressa vankilan sisäisen postin kautta. Suostumuksenne saatuani tulen teitä tapaamaan.

Ystävällisin terveisin,

Sanna Riila

LIITE 3: Suostumuslomake

SUOSTUMUS

Suostun osallistumaan haastatteluun, jonka Sanna Riila toteuttaa kesän ja syksyn 2011 aikana. Annan suostumukseni sille, että haastatteluaineistoa ja omaa rangaistusajan suunnitelmaani voidaan käyttää tutkimuksessa.

_____/____ 2011

Paikka ja aika

Allekirjoitus ja nimenselvennys

Toiveeni haastatteluajankohdasta